

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

leden 2007

Mgr. Karolína Růžičková

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

**PROBACE A MEDIACE V ČESKÉM TRESTNÍM
PRÁVU**

Konzultant: Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Autor rigorózní práce: Mgr. Karolína Růžičková

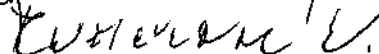
Práce předložena k obhajobě: leden 2007

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní informační zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 1. 1. 2007

Mgr. Karolína Růžičková

Poděkování

Dovoluji si tímto poděkovat Doc. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc. za metodické rady, podnětné připomínky a odborné vedení při vypracování mé rigorózní práce.

OBSAH

1. Úvod	9
2. Retributivní a restorativní justice	11
2.1 Pojem trestní spravedlnosti a jeho pojetí v rámci retributivní a restorativní justice	11
2.2 Restorativní justice	14
2.3 Restorativní pojetí trestného činu a další principy restorativní justice	16
2.4 Vztah mezi retributivní a restorativní justicí . .	19
3. Historický vývoj probace	21
3.1 Vznik probace a její rozvoj ve světě	21
3.2 Vznik probace v České republice	24
4. Současná právní úprava	26
4.1 Zákon o Probační a mediační službě	26
4.2 Probační a mediační služba ČR	27
5. Význam slova probace	30
6. Probační činnost	33
6.1 Probační činnost v rámci trestního zákona a trestního řádu	33
6.2 Probační činnost podle zákona o Probační a mediační službě	34
6.3 Probační činnost v rámci zákona o soudnictví ve věcech mládeže	34

7. Dohled	44
7.1 Vymezení a charakteristika pojmu dohled	44
7.2 Instituty spojené s dohledem	50
7.2.1 Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem . . .	50
7.2.2 Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem	53
7.2.3 Společné otázky spojené s výkonem dohledu . . .	54
7.3 Dohled podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže	59
7.3.1 Vymezení pojmu	59
7.3.2 Obsah a účel dohledu	63
7.3.3 Specifika výkonu dohledu nad mladistvými	68
8. Probace v širším smyslu	74
8.1 Zkušební doba a instituty s ní spojené	74
8.2 Výkon trestu obecně prospěšných prací	76
8.2.1 Charakteristika trestu obecně prospěšných prací..	76
8.2.2 Působnost probačního úředníka během výkonu trestu obecně prospěšných prací	79
8.3 Soudní pomoc	81
8.4 Včasná pomoc	83
9. Srovnání s právní úpravou v Anglii a Walesu	86
9.1 Organizace anglické probační služby a její činnost	86
9.2 Trest vykonávaný ve společnosti	87
9.3 Probační příkaz	88
10. Mediace	90
10.1 Obecná charakteristika	90
10.2 Mediace v českém trestním právu	95
10.3 Postavení mediátora	101
10.4 Výhody mediace	106

11. Využití mediace v praxi	109
11.1 Pojem odklonu v trestním řízení	109
11.2 Odklony upravené trestním řádem	111
11.2.1 Podmíněné zastavení trestního stíhání	111
11.2.2 Narovnání	114
11.2.3 Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání	116
11.2.4 Mediační činnost v rámci odklonů	118
11.3 Využití mediace v řízení ve věcech mladistvých .	120
12. Mediace v trestním právu Velké Británie	124
13. Závěry a návrhy de lege ferenda	128
Seznam literatury a jiných pramenů	133

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- TŘ** Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů.
- TZ** Zákon č. 141/1960 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.
- ZPMS** Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ve znění pozdějších předpisů.
- ZSVM** Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže).
- Sb. rozh. tr.** judikát uveřejněný ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek - část trestní

1. ÚVOD

Probace a mediace jsou instituty neodmyslitelně spjaté s alternativními způsoby řešení trestních věcí, které jsou do trestního práva zaváděny v souvislosti s rostoucím vlivem principů restorativní spravedlnosti a které v současné době tvoří součást trestněprávních systémů všech vyspělých demokratických zemí.

Úvod této práce je proto věnován restorativní justici jakožto koncepci, která výrazně ovlivnila moderní vývoj trestního práva, objasnění jejích hlavních principů stejně jako jejímu srovnání se starší koncepcí retributivní justice a jejich vzájemnému vztahu v současnosti.

Na historický vývoj probace ve světě a její počátky u nás navazuje stručný rozbor současné právní úpravy následovaný kapitolou věnovanou organizačnímu uspořádání a fungování Probační a mediační služby České republiky.

Samostatná kapitola je věnována významu pojmu probace, jehož vysvětlení tvoří základ pro členění následujících kapitol rigorózní práce v části, která se tímto institutem zabývá. Vedle probační činnosti v rámci trestního zákona, trestního řádu a zákona o Probační a mediační službě je věnována značná pozornost zákonu o soudnictví ve věcech mládeže, jehož přijetím došlo k významnému rozšíření probačních aktivit.

Za stěžejní v této oblasti považují rozbor pojmu dohledu jako probace v užším slova smyslu a institutů s ním spojených, stejně jako charakteristiku dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a specifík jeho výkonu nad mladistvými.

Poměrně rozsáhlá oblast probace v širším smyslu je v této rigorózní práci omezena na problematiku upravenou trestním zákonem a trestním řádem.

Druhá část práce je věnována mediaci. Vzhledem k tomu, že se na rozdíl od probace nejedná o výhradně trestněprávní institut, jsou její podstata a principy vymezeny poměrně obecným způsobem. Zvláštní pozornost je pak věnována tzv. odklonům v trestním řízení, které představují dominantní, nikoliv však výlučnou, sféru využití mediace v praxi.

Vedle trestněprávních aspektů je v této práci vyhrazen prostor též prvkům psychologie a sociální práce, které instituty probace a mediace s sebou do trestního práva přinášejí.

Pro srovnání se zahraniční právní úpravou byla jak pro oblast probace tak pro oblast mediace zvolena právní úprava Anglie a Walesu, a to i z důvodu, že se jedná o země, které mají v této otázce historickou tradici a v současnosti představují jeden z největších a nejvyspělejších systémů probační a mediační služby v Evropě.

2. RETRIBUTIVNÍ A RESTORATIVNÍ JUSTICE

2.1 POJEM TRESTNÍ SPRAVEDLNOSTI A JEHO POJETÍ V RÁMCI RETRIBUTIVNÍ A RESTORATIVNÍ JUSTICE

Rozvoj probačních a mediačních činností je úzce spjat s pojmem trestní spravedlnosti, především pak s jejím novým pojetím v rámci restorativní justice. Koncept restorativní justice lze považovat za myšlenkový pramen naplnění obsahu legislativního zakotvení i praktického uplatnění většiny alternativních způsobů řešení trestních věcí, zejména pak právních institutů spojených s odklony od standardního trestního řízení a velké části alternativních trestněprávních sankcí.¹

Trestní spravedlnost, chápána jako nazírání na přiměřenost a vhodnost společenské reakce na spáchaný trestný čin, je historicky a kulturně podmíněna. Liší se v jednotlivých kulturně-civilizačních oblastech a mění se i v průběhu času.²

Jde o jeden z klíčových pojmů trestního práva. Trestní spravedlnost jako taková vždy stála v popředí zájmu všech etap jeho historického vývoje, jakkoliv se v jeho průběhu měnilo její pojetí a cesty k jejímu dosažení.

Tato skutečnost se odráží i v názvu dvou hlavních koncepcí, z nichž současné trestní právo vychází. Těmito jsou tradiční retributivní justice a novější justice restorativní (výraz „justice“ v anglickém jazyce znamená spravedlnost, i u nás se překládá nejen jako odplatná, resp. obnovující justice, ale též přímo jako odplatná, resp. obnovující spravedlnost).

¹ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 12.

² Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, IKSP, Praha 2003, s. 6.

Obě koncepce se snaží o dosažení téhož cíle - najít cestu k naplnění trestní spravedlnosti, rozdíly mezi nimi však spočívají v postupech a způsobech, kterými tak činí. Využití specifických metod probační a mediační práce představuje alternativu k projednání a rozhodnutí trestních věcí v tradičním formálním trestním řízení.

Tradiční pohled na trestní spravedlnost ji chápal jako odplatu a vyrovnání, řídil se v zásadě principem „oko za oko, zub za zub“ a modality takového pojetí nacházely své uplatnění pouze v kulturních a náboženských zvyklostech určitých kultur (viz dále). Kompetence k projednávání různých deliktů prošly během historického vývoje postupnými změnami. V počátcích ležely v rukou nejvyššího kruhu rodiny, rodového stařešiny či sboru představitelů kmene, v souvislosti s formováním jednotlivých státních útvarů pak přecházely nejprve na absolutistického panovníka, později na jiné subjekty-orgány, na které delegoval svou moc. Těmto původně příslušelo stíhat jen nejzávažnější činy, tedy ty, které ohrožovaly moc panovníka nebo státního náboženství. Postupně se však monopol státu rozšířil na všechny delikty a trestné činy se tak plně dostaly do sféry veřejného práva. Součástí tohoto trestního monopolu se stalo i výlučné oprávnění státu koncipovat trestní politiku a realizovat ji svými mocenskými prostředky.

Tento vývoj vyvrcholil v průmyslově rozvinutých evropských zemích přibližně v 19. století a byl odrazem celkového nazírání na úlohu státu a součástí filozofického a politického myšlení té doby.³ Silné postavení státu se přímo promítá do teoretických zásad retributivní justice, která zločin chápe primárně jako porušení práva a prohřešek proti státu, jako konflikt mezi jednotlivcem a státem. Stát zde formálně

³ Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, IKSP, Praha 2003, s. 7.

reprezentuje dotčené sociální společenství, jež v trestním řízení zůstává zcela odsunuto stranou. Odplatná nebo též trestající spravedlnost soustředí svou pozornost na zavržení a odsudek pachatele, který zůstává pasivním objektem procesu, jehož výsledek závisí pouze na aktivitě profesionálů (soudců, obhájců..). Dosažená rozhodnutí jsou taková, že jejich výkon na straně pachatelů vede často k trvalé či dlouhodobé stigmatizaci.

K postupnému prosazování názorů o omezování pravomoci státu při řešení trestních věcí a o posílení role přímých účastníků těchto konfliktů, tedy pachatelů a obětí, při jejich řešení dochází až ve druhé polovině 20. století, a to zejména v souvislosti se všeobecným posilováním významu lidských a občanských práv a jejich ochrany.

Ke snaze o hledání nových přístupů v oblasti trestní spravedlnosti přispěl též neustále se zvyšující počet vězeňské populace a s tím související uvědomování si nežádoucích efektů výkonu trestu odnětí svobody na odsouzené, spočívajících v devastujícím vlivu vězeňského prostředí na jejich osobnosti, v přerušení pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím, přerušení pracovních aktivit a vztahů, ztíženém uplatnění v životě po propuštění apod. To vše v té době vyústilo v narůstající přesvědčení o bezvýchodnosti dosavadního - retributivního pojetí trestní spravedlnosti a otevřelo cestu novým myšlenkovým směrům.

2.2 RESTORATIVNÍ JUSTICE

Počátky formování restorativní justice sahají do 70. let minulého století, kdy se začaly některé její metody projevovat v podobě experimentů realizovaných v řadě komunit poměrně četné mennonitské populace.⁴

Kořeny těchto přístupů je však třeba hledat mnohem dále, jsou totiž výrazně inspirovány kulturou, spiritualitou a duchovním bohatstvím původních obyvatel Severoamerického kontinentu, Austrálie a Nového Zélandu. Příkladem tohoto dědictví mohou být např. současné rodinné skupinové konference (family group conferencing) praktikované zejména ve Spojených státech, jež jsou převzaty od původního maorského obyvatelstva Nového Zélandu a jejichž podstatou je projednání trestného jednání, kterého se pachatel dopustil, mimo soudní proceduru za účasti jeho rodiny a rodiny oběti.

Teoretický koncept restorativní justice se začal vytvářet až později, souběžně s ním vznikaly i další teorie stavějící na obdobných myšlenkových základech. Byla to např. restituční (kompenzační) penologická teorie trestání, která zdůrazňuje, že trest má především umožnit, aby oběti trestného činu byla nahrazena veškerá škoda, a to nejen škoda materiální, ale i další újma, kterou tato oběť utrpěla v souvislosti s jednáním pachatele. Ustupuje zde tedy zájem na potrestání pachatele a přednost je dávana ochraně zájmů poškozených osob. Trest, který je pachateli uložen, a způsob jeho výkonu mají umožnit, aby mezi pachatelem a obětí došlo k obnově sociálních vztahů narušených spáchaným trestným činem.

⁴ Mennonité jsou příslušníci mennonitské (anabaptistické) církve. Mennonitské hnutí vzniklo v 16. století v Evropě, v současnosti působí asi v 60 zemích světa a má přibližně 1 milion věřících. Pro Mennonity je příznačný jejich silný zájem o zachování míru a pokoje, podpora komunity, angažovanost v sociálních otázkách a oblasti dobrovolnictví např. při živelných katastrofách.

Tzv. teorie sociální ochrany zase poukazuje na omezené možnosti trestní justice při potlačování kriminality a na limity, které má trestní právo jako regulátor chování a jednání lidí. Formálně právní projednání trestného činu, tedy zjištění, zda dané jednání naplňuje všechny znaky skutkové podstaty, zhodnocení trestní odpovědnosti pachatele a uložení trestu nevede podle této teorie ke skutečné ochraně společnosti, protože nemotivuje pachatele, aby si uvědomil morální dimenzi svého činu, porozuměl jeho společenské škodlivosti, pochopil konkrétní následky trestného jednání, které poškozují oběť i další osoby, a snažil se je odčinit.

Restorativní justice představuje určitý koncept zacházení s pachatelem, odlišný od klasické trestající justice a vycházející z názoru, že retributivní pojetí trestní spravedlnosti není adekvátní reakcí společnosti na růst kriminality a nevede k ochraně jednotlivce i společnosti. Lze ji chápat jako soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení zločinnosti a v němž jsou hojně zastoupeny prvky zdůrazňující práva oběti a ochranu těchto práv, mimosoudní projednávání trestních věcí aj.⁵

Howard Zehr, který je považován za průkopníka myšlenek restorativní justice, ji definuje jako proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se konkrétní trestná činnost dotkla, a usiluje o maximální možnou míru ozdravení a obnovy trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.⁶

⁵ Karabec, Z., In: Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, IKSP, Praha 2003, s. 8.

⁶ Zehr, H: *Úvod do restorativní justice*, Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Praha 2003, s. 26.

Restorativní justici však nelze pojímat jako nějaký ucelený systém reakce společnosti na trestnou činnost ve smyslu např. „kontinentálního trestního procesu“, některé země mají trestní justici „více restorativní“ a jiné zase méně, podle toho, jak jsou při legislativních úpravách reakce společnosti na trestnou činnost zastoupeny teoretická východiska a principy, které do restorativní justice zahrnujeme. Tato koncepce tedy představuje spíše určitý paralelní systém, působící vedle klasické trestní justice anebo v mnoha směrech ji doplňující.⁷

2.3 RESTORATIVNÍ POJETÍ TRESTNÉHO ČINU A DALŠÍ PRINCIPY RESTORATIVNÍ JUSTICE

Přestože restorativní justice již v současnosti zahrnuje širokou škálu programů a praktických postupů, její jádro tvoří několik principů a základní koncepce restorativního přístupu.

Koncepce restorativní spravedlnosti považuje trestný čin primárně za přešůpek proti lidským vztahům, o porušení zákona jde až v druhé řadě, což zdůvodňuje mj. tím, že samotné zákony jsou vlastně vydávány za účelem ochrany bezpečí a spravedlnosti v lidských vztazích. Howard Zehr ve své publikaci uvádí tři základní body vyjadřující pohled restorativní justice na trestný čin: trestný čin je narušením lidské integrity a mezilidských vztahů, vytváří povinnosti a závazky, hlavním závazkem je dát věci do pořádku.⁸ Tento pohled na trestný čin a jeho chápání tak staví do popředí význam omluvy a nápravy újmy, jež byla trestným činem způsobena, což je pojímáno jako základní povinnost vznikající v důsledku spáchaného trestného činu jeho pachatelem. Újma je zde přitom chápána

⁷ Karabec, Z., In: Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů, IKSP, Praha 2003, s. 8.

⁸ Zehr, H.: *Úvod do restorativní justice*, Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Praha 2003, s. 14

široce - jako újma materiální, újma fyzického či psychického rázu, ale i ztráta společenského postavení, narušení sociálních vazeb, osobního a rodinného života. Povinnosti a závazky však může mít též okolí pachatele, především komunita, která jej obklopuje.

Restorativní myšlení klade velký důraz na aktivní participaci co nejširšího okruhu osob na procesu nápravy, považuje za důležité zapojit do něj všechny zúčastněné, nejen tedy pachatele a poškozeného. Členové příslušné komunity (ve smyslu sociálního společenství na straně jak poškozeného, tak pachatele) jsou zde považováni za sekundární oběti spáchaného činu a snaha o nastolení rovnováhy se má proto týkat i těchto subjektů.

Pokud tedy máme srovnat retributivní a restorativní pohled na trestný čin, dojdeme k těmto závěrům: v retributivním pojetí spravedlnosti je trestný čin v první řadě porušením práva a prohřeškem proti státu, spravedlnost má být naplněna prostřednictvím uznání viny pachatele, zřetel je brán především na to, aby byl pachatel dle zásluhy potrestán. Restorativní směr považuje trestný čin za prohřešek proti osobě (proti konkrétnímu jednotlivci a proti komunitě) znamenající narušení vzájemných osobních vztahů, přičemž toto vytváří závazky a povinnosti, k naplnění spravedlnosti dochází za účasti poškozeného, pachatele a členů komunity, kteří usilují o obnovu narušeného stavu a narušených vztahů, v popředí stojí potřeby poškozeného a odpovědnost pachatele v procesu nápravy.

Základní tezí restorativní justice je zaměření se na újmy vzniklé trestným činem, úsilí o zohlednění potřeb poškozeného, podpora odpovědnosti pachatele za řešení

vzniklé situace a zapojení poškozeného, pachatele a komunity do procesu řešení.⁹

Hlavním smyslem výkonu trestní spravedlnosti je v zájmu celkově spravedlivého řešení stíhané trestné činnosti a jejích následků nejen adekvátní reakce na spáchaný trestný čin, ale rovněž urovnání narušených právních a společenských vztahů. Adekvátní reakce přitom nemusí mít vždy podobu trestu, trestní represi je naopak vhodné využívat jen pokud nelze zvolit jiné způsoby řešení trestní věci a vždy jen v nezbytně nutné míře.

Restorativní justice zastává názor, že výrazně pozitivní efekt může přinést již samotný způsob projednání trestného činu, proto se snaží nalézt jeho co nejúčinnější a nejvhodnější podoby, přičemž usiluje o maximalizaci příležitostí pro navázání kontaktu, dialogu a docílení dohody mezi obětí a pachatelem.

Východiska restorativní trestní spravedlnosti jsou založena na přesvědčení, že pokud má pachatel převzít skutečnou osobní a ne pouze formálně trestněprávní odpovědnost za to, co svým činem způsobil, resp. vyvolal, musí nejdříve plně porozumět svému jednání v jeho sociálních i individuálních souvislostech a uvědomit si z toho pramenící faktické, nikoliv pouze trestněprávní důsledky.

Konkrétněji řečeno to znamená dospět k takovému způsobu odčinění trestného činu, který odpovídá potřebám poškozeného, resp. širšího okruhu činem dotčených osob, a nalézt perspektivu svého dlouhodobého užitečného společenského a pracovního uplatnění i možnost naplnění své představy plnohodnotného života bez konfliktu se zákonem. Právě zde hraje významnou roli vstřícnost a připravenost obětí a činem dotčeného okolí znovu mezi

⁹ Zehr, H.: *Úvod do restorativní justice*, Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Praha 2003, s. 17.

sebe přijmout pachatele trestného činu, pokud způsobené škody napraví, resp. je alespoň částečně odčiní¹⁰, zde se ukazuje význam aktivní participace komunity na uspokojivém výsledku řešení.

Jak vyplývá z jejího názvu, usiluje restorativní justice o nápravu a uvedení věci do původního stavu. Ač je zde uložení represivního opatření považováno za poslední v úvahu přicházející reakci na spáchaný delikt, nelze si přesto metody restorativní justice vykládat jako cesty k usmíření pachatele a jeho oběti za úplné absence represivních účinků, tak jak jsou někdy nesprávně chápány a z toho důvodu odmítány zejména poškozenými a jejich okolím. Restorativní justice pochopitelně vytváří rámec pro usmíření a odpuštění, není to však jejím primárním zájmem či středem její pozornosti, docílení tohoto stavu je věcí volby účastníků konfliktu, kde jakýkoliv nátlak či donucení nepřichází v úvahu.

2.4 VZTAH MEZI RETRIBUTIVNÍ A RESTORATIVNÍ JUSTICÍ

Co se týká otázky vzájemného vztahu retributivní a restorativní justice, nelze je v žádném případě, jak již bylo naznačeno, považovat za pojmy opačného významu. Z obecného pohledu usilují obě tyto koncepce o ochranu prostřednictvím reciprocity a urovnání stavu, liší se však postupy, jak tohoto cíle dosáhnout. Obě spatřují ve spáchání trestného činu narušení rovnovážného stavu, obě si rovněž uvědomují nutnost zachování úměrnosti mezi spáchaným jednáním a odpovědí na něj, liší se však ve způsobu, jak k tomu dospět. Zatímco retributivní justice tak činí prostřednictvím újmy a omezení pachatele, justice restorativní nalézá východisko v uznání viny a

¹⁰ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 12.

potřeb poškozeného a v aktivní podpoře pachatele k tomu, aby za své jednání převzal odpovědnost, nahradil způsobené škody a řešil příčiny stojící za jeho chováním.

Restorativní justice usiluje o nápravu prostřednictvím pozitivně definovaných kroků, a tak disponuje potenciálem zohlednit poškozeného i pachatele a pomoci oběma stranám dospět k žádoucím změnám v jejich životě.¹¹

V současnosti má koncept restorativní justice své pevné místo v trestněprávních úpravách řady zemí, v nichž se jeho principy a metody v menší či větší míře prolínají se zásadami a myšlenkami tradičního pojetí trestní spravedlnosti. Na vztah obou koncepcí lze nahlížet tak, že v demokratickém právním státě dnes již restorativní justice představuje nezbytnou alternativu k justici retributivní. Jak vyplývá z povahy věci, patří mezi její zastánce především sociologicky orientovaní právníci a kriminologové a na prosazování jejich principů se zaměřují zejména nejrůznější nevládní organizace.

¹¹ Zehr, H.: *Úvod do restorativní justice*, Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Praha 2003, s. 39.

3. HISTORICKÝ VÝVOJ PROBACE

3.1 VZNIK PROBACE A JEJÍ ROZVOJ VE SVĚTĚ

Probace jako alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vznikla v polovině 19. století v USA (ve státě Massachusetts byla uzákoněna již v r. 1878) a postupně se formovala v rámci anglosaského právního systému (v Anglii byla zakotvena v r. 1907).

V kontinentální Evropě se probace vyvinula z klasického podmíněného odsouzení jako prostředku, jak se lze vyhnout škodlivým účinkům trestu odnětí svobody u pachatelů, kteří si to svým dosavadním bezúhonným životem zasluhují. Později se ukázalo, že probační prvky, které se v tomto institutu začaly prosazovat, všechny výhody podmíněného odsouzení ještě umocňují.¹²

Historický vývoj probace v Evropě, a stejně tak její současná forma, se vyznačují značnou rozmanitostí danou politickými, společenskými, náboženskými a kulturními rozdíly mezi evropskými státy. Z obecného pohledu lze uvést tři vývojové linie, které je možné považovat za jakýsi společný trend.

Těmi jsou:

1. Přejít od soukromé k veřejné organizaci probace, postupná profesionalizace
2. Slábnoucí důraz na poskytování pomoci vězňům a rostoucí zájem na dohledu a kontrole pachatelů
3. Rozvoj a význam alternativních trestů a rostoucí úloha probačních služeb jako orgánů pověřených jejich výkonem

Na vývoj probace mělo značný vliv reformní hnutí v oblasti trestního práva, jež začátkem 20. století po

¹² Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtěch, J.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*, IKSP, Praha 2000, s. 4.

celé Evropě ovlivnilo způsob, jakým společnost nakládá s pachateli trestných činů. Podstatou tohoto procesu byl odklon od středověkého charakteru trestního práva, které svou pozornost soustředilo nikoliv na pachatele, ale především na jeho čin, a jehož koncepce se zakládala hlavně na odvetných a zastrášovacích opatřeních, postupná individualizace trestního práva ve smyslu zaměření se na jednotlivé pachatele a v neposlední řadě též zdůraznění významu prevence.

Tak byla otevřena cesta rozvoji moderního systému trestního práva, v němž začaly nacházet své místo probační služby a různé formy alternativního řešení trestních věcí. Důsledkem toho byla i změna statutu probačních služeb z pomocných orgánů na orgány zaměřené na dohled nad pachateli a odsouzenými a na zodpovědnost za vymáhání a organizaci trestních postihů.

Nahlédnutím do historie jednotlivých států zjistíme, že významné postavení mezi nimi na poli probačního vývoje zaujímají skandinávské země. V Dánsku přibližně od r. 1850 pomáhaly soukromé organizace propuštěným vězňům a již v r. 1905 byly vykonávány probační práce s vězni propuštěnými se zvláštní podmínkou. V dnešním Finsku, které v té době bylo ještě součástí Ruské říše, již v r. 1870 působily ve věznicích soukromé organizace finančně podporované křesťanskými charitami a tvořené dobrovolníky, kteří pomáhali vězňům lépe překonat období ve věznici, zejména pomocí náboženské výchovy. V Norsku byla založena podobná organizace kolem poloviny 19. století jako výsledek činnosti k tomu speciálně vytvořené státní komise.

Probačními aktivitami se postupem vývoje začaly zabývat i další evropské země, přičemž společným rysem všech byla skutečnost, že dlouhou dobu po svém vzniku byly veřejné probační služby v rukou dobrovolníků z

charitativních a církevních organizací. Až časem začala být účast dobrovolníků postupně omezována a na jejich místa byli dosazováni profesionálové a státem placení pracovníci.

Dobrovolnické a charitativní aktivity občanů se postupně formovaly do různých institucionálních rámců, až se posléze probační aktivity ustálily ve formách, které jsou dnes obvyklé.¹³

V současnosti zaujímá probace ve svých rozvinutých formách významné místo v trestním zákonodárství a soudní praxi řady zemí, v nichž byly překonány určité stereotypy v myšlení soudců, kteří mnohdy i v důsledku značného zatížení trestních soudů ne vždy akceptovali reformy trestního práva a pokračovali v zaběhnuté, pro ně pohodlné praxi, v níž trest odnětí svobody dominoval.¹⁴

¹³ Blíže k historickému vývoji probace. Derks, J. et al.: *Probace v Evropě*, IKSP, Praha 1996.

¹⁴ Karábec, Z.: *Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky*, Bulletin advokacie 1997, č. 4, s. 36.

3.2 VZNIK PROBACE V ČESKÉ REPUBLICE

Období počátků moderního budování probace v České republice se váže k usnesení vlády č. 341/1994 Sb. v rámci programu Prevence kriminality, kterým vláda uložila ministerstvu spravedlnosti zřídit místa probačních úředníků v souvislosti s již přijatými i připravovanými instituty alternativních opatření a trestů. Od 1. 1. 1996 bylo toto usnesení zrealizováno a na většině okresních a několika krajských soudech byla zřízena místa probačních úředníků. Plněním úkolů spojených s probační činností byli většinou pověřeni pracovníci odborného aparátu soudů a vyšší soudní úředníci, kteří se zaměřovali zejména na zajištění administrativně technického výkonu trestu obecně prospěšných prací a na formální kontrolu chování pachatelů v rámci trestů spojených s uložením zkušební doby s dohledem nebo přiměřenými povinnostmi a omezeními.¹⁵

V roce 1997 vešla v platnost novela TZ č. 253/1997 Sb., účinná od 1. 1. 1998, která rozšířila prvky probace v českém trestním právu zavedením dvou nových institutů: podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 60a, § 60b TZ) a podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 TZ), se kterými je spojeno obligatorní stanovení zkušební doby soudem, navíc s možností uložení přiměřených omezení a přiměřených povinností, které je pachatel povinen strpět, resp. plnit. Soud zároveň vysloví nad pachatelem dohled a stanoví jeho rozsah a intenzitu.

Důsledkem zvýraznění probačních prvků v rámci TZ sílila potřeba konkrétní úpravy probace spolu s vymezením

¹⁵ Větrovec, V., Nedorost, L., Sovák, Z., Adamcová, Z.: *Zákon o mediaci a probaci – komentář*, Eurolex Bohemia, Praha 2002, s. 14.

jejího postavení ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení, orgánům sociálně - právní ochrany dětí a sociální intervence, jejích kompetencí a postavení osob podílejících se na její činnosti a vůbec náplní její činnosti jako takové v rámci samostatného zákona.

4. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA

4.1 ZÁKON O PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBĚ

V roce 2000 byl přijat zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, s účinností od 1.1.2001. Zákonnou definici probace nalezneme v § 2 odst. 1, který ji vymezuje jako „organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným, kontrolu výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, dále individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“

Dále tento zákon upravuje organizaci Probační a mediační služby, její státní správu, působnost, činnost, součinnost s jinými orgány a institucemi, postavení jejich úředníků a asistentů spolu s vymezením jejich práv a povinností.

Určitou překážkou v komplexnosti předmětné úpravy tímto zákonem je jeho nedostatečné vymezení institutu dohledu, který je přitom jedním ze stěžejních pojmů probační oblasti. Dohled, jeho účel a povinnosti pachatele, jemuž byl uložen, byl definován až novelou TZ z roku 2001, účinnou od 1. 1. 2002. Tomuto institutu, vzhledem k jeho významu, bude věnována samostatná kapitola.

4.2 PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBA ČR

Probační a mediační služba České republiky byla zřízena zákonem č. 257/2000 Sb. k 1. 1. 2001. Představuje tzv. organizační složku státu a v rámci systému státní správy spadá pod Ministerstvo spravedlnosti ČR. Je též účetní jednotkou, neboť jí přísluší hospodařit s majetkem státu, který potřebuje k plnění úkolů v rámci své působnosti a stanoveného předmětu činnosti.

V jejím čele stojí ředitel, který řídí, organizuje a kontroluje činnost PMS a odpovídá za ni ministru spravedlnosti. Ředitelství PMS sídlí v Praze a kromě kontrolních a řídicích funkcí zajišťuje též vzdělávání zaměstnanců jednotlivých středisek, metodickou činnost a rozvoj mezinárodní spolupráce se zahraničními institucemi působícími v oblasti probace a mediace, sociální práce v trestní justici a sociálních služeb.

Organizační strukturu pak vedle ředitelství tvoří jednotlivá střediska působící v sídlech okresních soudů nebo jim naroveň postavených soudů obvodních a městských. Příslušnost středisek k provádění úkonů probace a mediace se řídí příslušností soudu a v přípravném řízení státního zástupce, v jehož obvodu středisko působí. V současnosti je v ČR 74 středisek v sídlech okresních soudů rozdělených do osmi krajů dle staré soudní soustavy, přičemž na sedmi krajských střediscích a v Praze působí metodičtí koordinátoři krajů.

PMS není vybavena rozhodovacími pravomocemi a je postavena mimo strukturu orgánů činných v trestním řízení, a to především za účelem její relativní samostatnosti a potřeby plně využít spolupráce této služby v průběhu celého trestního řízení, jak pro potřeby trestního stíhání, tak pro potřeby řízení vykonávacího.

Za účelem koncepčního a metodického ovlivňování a usměrňování činnosti PMS byla jako poradní orgán ministra spravedlnosti zřízena Rada pro probaci a mediaci, jejíž členy jmenuje ministr z řad soudců, státních zástupců, probačních úředníků a dalších osob majících odborné znalosti a zkušenosti z oblasti probace a mediace. Mezi nejdůležitější oprávnění, která Radě přísluší a která souvisí s její koncepční a metodickou úlohou, patří navrhování pravidel, na jejichž základě jsou vytvářeny probační programy, a vytváření pravidel a standardů probační a mediační činnosti, které jsou nutné ke sjednocení přístupů k výkonu probační a mediační služby a respektování zásad zvláštních způsobů trestního řízení a ukládání i výkonu alternativních trestů.

PMS je organizací, která vychází ze základních etických principů moderní sociální práce, byť práce ve sféře trestní justice zcela logicky musí vést k určitým omezením. Probační a mediační služba představuje proces vyvažování mezi přáními, potřebami a možnostmi stran zainteresovaných do trestního případu a možnostmi, resp. omezeními vyplývajícími ze zákonných norem upravujících jednání a chování členů společnosti. Tyto dva limitující faktory, tedy individuální dispozice účastníků případu a limity stanovené zákonem, se promítají do možností probační a mediační služby založené v zásadě na principu sociálního a trestněprávního pojetí konfliktu se zákonem.

Smyslem a posláním Probační a mediační služby je řešení konfliktních stavů ve společnosti s využitím specifických metod, které poskytují prostor pro řešení trestních případů, jež lze jen obtížně a s malou účinností řešit tradičními represivními postupy. V praxi se jedná o mezilidské, resp. společenské konflikty, jejichž důsledkem je porušování (nerespektování) určitých právních norem, anebo porušování právních norem je

příčinou takových nově vzniklých konfliktů ve věcech projednávaných soudy. PMS umožňuje efektivní zprostředkování alternativních řešení sporů a tím důsledně individuální přístup k řešení věcí projednávaných v trestním řízení a současně vytváření podmínek pro uplatňování alternativních procesních postupů, ukládání a efektivní výkon alternativních trestů. To ve svém důsledku vytváří podmínky nejen pro řešení již vzniklých konfliktů, ale také k předcházení konfliktům budoucím.

Probační a mediační služba tedy představuje systém řešení konfliktních stavů a opatřování podkladů pro rozhodnutí v trestních věcech projednávaných soudy, resp. státními zastupitelstvími a současně i systém zaměřený na vytváření podmínek pro efektivní výkon alternativních trestů a poskytování sociálních služeb v trestní justici.

5. VÝZNAM SLOVA PROBACE

Při hledání významu slova probace se setkáváme s jeho užším a širším pojetím. Probací v užším nebo také právním smyslu se rozumí opatření soudu ve formě alternativní trestní sankce spojující v sobě dva prvky, jimiž jsou jednak podmíněný odklad trestu či samotného výroku o trestu při současném stanovení určitých povinností, a ponechání pachatele ve společnosti a jednak jeho podrobení dohledu probačního pracovníka. K těmto dvěma základním prvkům je někdy přiřazován ještě prvek třetí, spočívající v osobním závazku odsouzeného plnit podmínky uložené mu soudem.

Podle Nezkusila lze v tomto rámci rozlišovat mezi samostatným postavením probace tam, kde je založena na odkladu výroku o trestu a nastupuje tak přímo za uložení trestu odnětí svobody a jejím nesamostatným postavením v případě, že jejím základem je podmíněný odklad trestu, ve své podstatě tedy podmíněné odsouzení, doplněné však o další prvky probace, která v tomto případě nastupuje již za samotný výkon trestu odnětí svobody již uloženého.¹⁶

Někteří autoři¹⁷ vymezují probaci v užším smyslu těmito znaky:

1) zahrnuje počáteční odklad výroku o trestu odnětí svobody, resp. jeho výkonu, osobě vinné ze spáchání trestného činu

2) za současného stanovení zkušební doby, během níž odsouzený zůstávající ve společnosti, má osvědčit svou schopnost se napravit

¹⁶ Nezkusil, J.: *K některým otázkám institutu probace*, In: Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta), Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 59.

¹⁷ Viz např. dílo cit. v pozn. ¹² nebo Púry, F., Šámal, P.: *Nad jedním rozhodnutím o probaci*, Trestní právo 1997, č. 7-8, s. 3-4.

3) zkušební doba je provázána podmínkami stanovenými soudem a tomu odpovídajícím závazkem obviněného, jakož i dohledem určeného probačního pracovníka

4) rozhodující význam chování a celkového vývoje obviněného během zkušební doby, jejichž důsledkem nedojde k výroku o trestu odnětí svobody, resp. k jeho výkonu za trestný čin, kterého se původně dopustil, nebo naopak je mu uložen trest za původní trestný čin, příp. i za kterýkoliv z dalších trestných činů, jichž se ještě později dopustil, který je pak vykonán, resp. se musí podrobit trestu odnětí svobody dříve uloženému za původní trestný čin a odloženému na zkušební dobu.¹⁸

Aby šlo o probaci, nemusí se podle mého názoru v bodě 1) jednat pouze o výrok, resp. výkon trestu odnětí svobody. Např. výkon podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 26 TZ splňuje všechny výše uvedené znaky, zákon ovšem nikde nestanoví, že se jedná o upuštění od trestu odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že hlavním účelem probace není být alternativou k trestu odnětí svobody, ale spíše představovat prostředek, jak dosáhnout účinné převýchovy pachatele, jeví se mi zde jako vhodné uvedenou definici probace v užším smyslu v uvedeném směru rozšířit.

Probace v širším smyslu pak představuje nejen vlastní soudní opatření, ale i celý systém služeb a funkcí zajišťovaných a organizovaných specializovanou Probační a mediační službou. Tomuto pojetí odpovídá též zákonné vymezení probace, které pod probaci zahrnuje nejen vykonávání dohledu při podmíněném odsouzení

¹⁸ Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J.: Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR, IKSP, Praha 2000, s. 46.

s dohledem, ale také kontrolu všech trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení, a i sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (srov. § 2 odst. 1 ZPMS)

Mimo této základní charakteristiky významu slova probace se lze u některých autorů setkat i s použitím tohoto termínu pro označení stavu, systému a procesu. Probace jako stav označuje postavení podmíněně odsouzeného, který není na jedné straně svobodným občanem, ale na druhé straně ani ve výkonu nepodmíněného trestu. Probace jako systém je organizační součástí trestní spravedlnosti a konečně jako proces označuje soubor funkcí, činností a služeb - např. dohled nad odsouzeným, podávání zpráv soudu, pomoc odsouzeným.¹⁹

¹⁹ Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*, IKSP, Praha 2000, s. 5-6.

6. PROBAČNÍ ČINNOST

Probační činnost by se dala vymezit jako oblast působení probačního pracovníka, mimo činnost v rámci mediace, vymezená příslušnými obecně závaznými právními předpisy, kterými jsou zejména trestní zákon a trestní řád, zákon o Probační a mediační službě a zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže - dále též jen ZSVM), ve znění pozdějších předpisů. V konkrétnější podobě pak probační činnost definuje § 2 odst. 1 ZPMS.

6.1 PROBAČNÍ ČINNOST V RÁMCI TRESTNÍHO ZÁKONA A TRESTNÍHO ŘÁDU

Působnost probačního úředníka zde nachází své uplatnění jak ve fázi před vynesemím rozsudku v trestním řízení, tak ve fázi porozsudkové.

Do předrozsudkové fáze spadá tzv. soudní pomoc, kterou je označován proces obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí, tzv. včasná pomoc neboli vykonávání dohledu (o problematice výkladu pojmu „dohled“ bude pojednáno dále) nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby probačním dohledem [§ 73 odst. 1 písm. c) TŘ], a kontrola ve zkušební době v rámci institutu podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307, 308 TŘ) a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g a 179h TŘ)

V porozsudkové fázi přísluší probačnímu úředníkovi výkon dohledu v rámci institutů s ním spojených, tedy podmíněného upuštění od potrestání s dohledem podle § 26 TZ a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem podle § 60a a 60b TZ, dále dohled v případě

podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody (tzv. parole) a kontrola v průběhu zkušební doby stanovené soudem u „prostého“ podmíněného odsouzení podle § 58 a násl. TZ a podmíněného upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu (§ 61 a násl. TZ). Spadá zde rovněž působnost probačního úředníka v rámci výkonu trestu obecně prospěšných prací.

6.2 PROBAČNÍ ČINNOST PODLE ZÁKONA O PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBĚ

ZPMS obsahuje v § 4 obecné vymezení probační činnosti, jež pokrývá všechny výše vyjmenované instituty. Nadto výslovně stanoví, že Probační a mediační služba se podílí na prevenci trestné činnosti a pomáhá při odstraňování následků trestného činu poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem. V rámci své působnosti tak činí na pokyn orgánů činných v trestním řízení.

6.3 PROBAČNÍ ČINNOST V RÁMCI ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže - dále též jen ZSVM) je lex specialis ve vztahu k ostatním právním předpisům, zejména TZ a TŘ. Jeho přijetím byl zrušen obsah hlavy sedmé TZ a byl nahrazen blanketním ustanovením § 74, které odkazuje na zvláštní zákon. Vznikem této samostatné úpravy bylo završeno dlouhodobé úsilí o vytvoření moderní, samostatné úpravy trestního práva mládeže, která je preferována jak zahraničními právními úpravami, tak doporučeními Rady Evropy. Jeden z hlavních důvodů, který vedl k celkové

reformě dosavadního trestního stíhání mladistvých, spočíval v potřebě patřičně individualizovat řešení trestních věcí mladistvých, rozšířit škálu k tomu určených zákonných opatření a současně zajistit důslednější dodržování zásady pomocné role trestní represe.²⁰

Zásadním nedostatkem předchozí právní úpravy byla nedostatečná diferenciací trestní odpovědnosti mladistvých pachatelů nepřihlížející k jiné genezi, povaze a projevům jimi spáchané trestné činnosti. Jak úprava hmotněprávní, tak úprava procesní byly koncipovány pouze jako výjimky z úpravy obecné a byly proto zakotveny v jejím rámci pouze ve formě samostatných oddílů trestního zákona a trestního řádu, což neumožňovalo ani náležité vymezení odlišné trestní odpovědnosti mladistvých ani formulaci základních zásad a postupů charakterizujících zvláštní řízení proti mladistvým pachatelům, přestože právě věková specifika dospívajících vyžadují odlišný přístup orgánů činných v trestním řízení zaměřený na maximální využívání alternativ k trestu odnětí svobody a podstatně intenzivnější zapojení činnosti Probační a mediační služby.²¹

ZSVM, jehož stěžejními zásadami jsou zásada zvláštního přístupu při projednávání trestních věcí mladistvých a zásada spolupráce s orgánem sociálně - právní ochrany dětí, zájmovými sdruženími občanů a osobami realizujícími probační programy, je charakteristický tzv. monistickým systémem sankcí, v němž jsou vedle sebe řazena opatření výchovná, ochranná a trestní. Tato tvoří odstupňovaný a vnitřně provázaný systém opatření pro mládež nabízející širokou škálu

²⁰ Vanduchová, M.: *K ukládání sankcí podle zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003.

²¹ Šámal, P.: *K vládnímu návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, In: *Octopus – časopis studentů Právnické fakulty MU v Brně*, <http://octopus.juristic.cz/archiv>

možností, jak reagovat na jejich delikvenci, čímž se vytváří podmínky pro potřebnou individualizaci řešení konkrétních trestních případů.

Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se dle § 1 odst. 2 zákona sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem. Opatření uložené podle ZSVM musí přihlížet k osobnosti toho, jemuž je ukládáno, včetně přihlídnutí k jeho věku, rozumové a mravní vyspělosti, zdravotnímu stavu, jeho osobním, rodinným a sociálním poměrům, a musí být přiměřené povaze a stupni nebezpečnosti spáchaného činu (srov. § 3 odst. 3 ZSVM).

Účelem opatření ukládaného mladistvému je především vytvoření podmínek pro sociální a duševní rozvoj daného jedince se zřetelem k jím dosaženému stupni rozumového a mravního vývoje, osobním vlastnostem, rodinné výchově a prostředí mladistvého, z něhož pochází, jakož i jeho ochrana před škodlivými vlivy a předcházení páchání dalších provinění. Užití odlišné terminologie pro reakci společnosti na trestnou činnost mládeže bylo ovlivněno úvahami o tom, že trestní právo mladistvých má být orientováno co nejvíce do budoucnosti a na přijímání takových opatření, které budou směřovat k ochraně před recidivou této skupiny pachatelů. Proto by nebylo vhodné označovat společenskou reakci na provinění mladistvých termínem trest, když v tomto slově je zakomponována především újma a odplata za spáchaný čin. Vhodným termínem je proto opatření, které sice též zahrnuje nebo může zahrnovat komponent újmy (u závažnějších provinění),

jeho hlavní obsah však spočívá v aktivním zacházení a působení na dosud napravitelného, protože ještě mentálně, morálně a sociálně nezralého dospívajícího jedince.²² K uložení výchovného opatření lze se souhlasem mladistvého (z důvodu presumpce neviny) přistoupit již v průběhu trestního řízení před rozhodnutím soudu o vině.

V případě, že soud uzná vinu mladistvého, může upustit či podmíněně upustit od potrestání, anebo uložit některé z ochranných či trestních opatření, což však nevyklučuje v souladu se zákonem současně aplikovat též některé či některá z opatření výchovných. Trestní opatření nepodmíněného odnětí svobody by mělo být ukládáno jako ultima ratio trestněprávního postihu mladistvých pachatelů.

Původním záměrem zákonodárce bylo též nově vymezit dvě kategorie mládeže, kterým by měla být věnována specifická pozornost, a to kategorie mladých dospělých a kategorie dětí mladších patnácti let. ZSVM v podobě, v jaké byl přijat Parlamentem, však nakonec z těchto dvou zvláštních kategorií dopadá pouze na první uvedenou, které je věnována Hlava III Části první zákona s tím, že pokud ZSVM nestanoví jinak, postupují soudy pro mládež v řízeních ve věcech dětí mladších patnácti let podle předpisů upravujících občanské soudní řízení, protože dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné a nelze tedy proti němu vést trestní řízení. Do kategorie mladých dospělých měli dle původní legislativní osnovy spadat pachatelé trestných činů, kteří již dovršili osmnáctý rok věku a doposud nepřekročili dvacátý první rok věku. Byť nebyl vytvořen takový prostor pro specifický přístup k této kategorii pachatelů, jak bylo původně zamýšleno, došlo i v této oblasti k určitým změnám, a to cestou

²² Šámal, P.: *K vládnímu návrhu zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, In: Octopus – časopis studentů Právnické fakulty MU v Brně, <http://octopus.juristic.cz/archiv>

novelizace § 26 odst. 4 TZ, když dle znění účinného od 1. 1. 2004 platí, že v případě, kdy soud podmíněně upustí od potrestání pachatele ve věku blízkém věku mladistvých, může v zájmu využití výchovného působení rodiny, školy a dalších subjektů uložit, a to samostatně nebo vedle přiměřených omezení a povinností uvedených v § 26 odst. 3 a 4 TZ, též některá z výchovných opatření uvedených v ZSVM za podmínek stanovených pro mladistvé pachatele.

Vzhledem k tomu, že povinnost vyslovit nad dospělým pachatelem dohled probačního úředníka je obligatorně spjata přímo ze zákona s každým podmíněným upuštěním od jeho potrestání, nepřichází fakticky v úvahu jeho současné vyslovení podle ZSVM, neboť tím by byly vedle sebe uloženy dva dohledy s velice podobným obsahem. Ve vztahu k mladým dospělým se tedy režim nad nimi vysloveného dohledu řídí právní úpravou obsaženou v trestním zákoně a trestním řádu s tím, že probíhá na základě rozhodnutí soudu a probačním úředníkem zpracovaného probačního programu. Tento probační dohled však lze kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními podle ZSVM, tedy s uložením výchovných povinností podle § 18 a výchovných omezení podle § 19, s vyslovením napomenutí podle § 20 a se stanovením povinností absolvovat probační program podle § 17 cit. zákona, čímž je vytvářen širší prostor pro individualizaci působení na mladé dospělé pachatele trestných činů v rámci dohledu nad nimi než na ostatní dospělé pachatele trestných činů.²³

Trestní odpovědnost mladistvých pachatelů je založena na koncepci tzv. relativní trestní odpovědnosti, která reflektuje skutečnost, že stupeň rozumové a mravní

²³ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, Trestněprávní revue 2005, č. 9, s. 237.

vyspělosti je u jednotlivých mladistvých velmi rozdílný. § 5 odst. 1 cit. zákona proto stanoví, že mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho nebezpečnost pro společnost nebo ovládat své jednání, není za tento čin trestně odpovědný. Trestní odpovědnost je zde vymezena kritérii, která trestněprávní teorie i trestní zákon používají pro vymezení přičetnosti s tím, že pojem duševní poruchy nahrazuje pojmem rozumové a mravní vyspělosti. Relativní trestní odpovědnost je zde tedy vázána na rozumovou a mravní vyspělost, která však není projevem poruchy, ale pouze důsledkem toho, že dospívání je procesem, který neprobíhá u všech jedinců stejně. Tím se tato koncepce liší od absolutního pojetí trestní odpovědnosti, které nedovoluje zohlednit opožděný vývoj jako důvod vylučující trestní odpovědnost mladistvého, pokud nemá povahu duševní poruchy a vzápětí i nepřičetnosti. Proti mladistvému, který není trestně odpovědný z důvodů uvedených v popsaném ustanovení nebo z jiných zákonných důvodů, lze však použít obdobně postupů a ustanovení, která jsou dle zákona uplatňována vůči dětem mladším patnácti let. Trestný čin spáchaný mladistvým se nazývá provinění. Čin, jehož znaky jsou uvedeny v TZ, není proviněním, jestliže je spáchán mladistvým a stupeň jeho nebezpečnosti pro společnost je malý.

Přijetím speciální úpravy řešení trestních věcí mladistvých pachatelů ve formě samostatného kodexu obsahujícího nové postupy a instituty zaměřené na potřebné zvláštní zacházení s touto specifickou skupinou delikventů, se významně rozšířila oblast působení Probační a mediační služby, a to především co do zajišťování výkonu výchovných a ochranných opatření (srov. § 75), ale též co do zákonem daného rozsahu

participace probačních úředníků na průběhu trestního procesu vedeného proti mladistvému obviněnému.

ZSVM v § 36 odst. 1 výslovně stanoví, že orgány činné podle tohoto zákona, tzn. policejní orgány, státní zástupci a soudy pro mládež, postupují v řízení ve spolupráci s příslušným orgánem sociálně - právní ochrany dětí a Probační a mediační službou, která mj. musí být informována o každém případě zadržení, zatčení či vzetí do vazby mladistvého a o každém zahájeném trestním stíhání mladistvého pachatele.

Probační úředníci patří mezi osoby, jimž zákon přiznává právo účastnit se hlavního líčení a veřejného zasedání, mohou být pověřeni zjišťováním poměrů mladistvých pachatelů, ať již ve fázi předrozsudkové v rámci procesu dokazování nebo ve vykonávacím řízení, či vypracováním podrobných zpráv o jejich osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci. Probační a mediační službě se vždy doručuje opis rozsudku vydaného v řízení podle ZSVM.

Také v rámci ZSVM se setkáváme s širokým pojetím pojmu probace, když podle tohoto zákona mezi probační činnost patří nejen aktivity spojené s výkonem již vydaných rozhodnutí soudu pro mládež nebo v přípravném řízení státního zástupce, jimiž bylo uloženo trestní opatření nespojené s bezprostředním odnětím svobody, byla uplatněna některá alternativa k potrestání nebo bylo uloženo ochranné opatření, ale též činnosti směřující k naplnění zákonných předpokladů k uplatnění těchto alternativních forem řešení trestních věcí, úkony spojené s výkonem výchovných opatření, poskytování pomoci mladistvému a jeho odborné vedení, dále obstarávání podkladů k osobě mladistvého a k jeho rodinnému a sociálnímu zázemí, aktivity spojené s řešením problémů mladistvých stíhaných vazebně a realizace opatření

nahrazujících vazbu, stejně jako pomoc poškozenému a dalším osobám dotčeným proviněním při odstraňování jeho následků.²⁴

Již zmíněny § 75 ZSVM stanoví působnost Probační a mediační služby při výkonu rozhodnutí v trestních věcech mladistvých, přičemž tuto působnost dělí na obligatorní a fakultativní.

Do obligatorní působnosti patří:

- a) zajištění dohledu nad mladistvým
- b) zajištění dohledu nad výkonem probačního programu
- c) zajištění kontroly nad výkonem trestního opatření obecně

prospěšných prací

- d) provedení určitých úkonů výkonu rozhodnutí, bylo-li rozhodnuto o:

- propuštění mladistvého z vazby za současného uložení dohledu
- podmíněném zastavení trestního stíhání
- podmíněném upuštění od trestního opatření s dohledem

- uložení peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu
- podmíněném odsouzení, včetně podmíněného odsouzení s dohledem
- podmíněném propuštění z výkonu odnětí svobody, včetně podmíněného propuštění z výkonu odnětí svobody za současného uložení dohledu

Do fakultativní působnosti patří:

Provedení určitých úkonů výkonu rozhodnutí, bylo-li rozhodnuto:

- a) o uložení dalších trestních opatření, tedy o uložení

²⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže-komentář*, C H Beck, Praha 2004, s. 704

- peněžitého opatření
- trestního opatření zákazu činnosti
- trestního opatření vyhoštění
- trestního opatření nepodmíněného odnětí svobody

b) o uložení ochranných opatření, tedy o uložení

- ochranného léčení
- ochranné výchovy

c) o uložení dalších výchovných opatření, tedy o uložení

- výchovné povinnosti
- výchovného omezení
- napomenutí s výstrahou

Fakultativnost zde spočívá v tom, že soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce může věc předat Probační a mediační službě k provádění úkonů směřujících k tomu, aby mladistvý vedl řádný život.²⁵

I v řízení ve věcech mladistvých se setkáváme s tzv. soudní pomocí, jejíž specifikum zde spočívá ve skutečnosti, že k ní může být přikročeno jak v předrozsudkové fázi, tak ve fázi porozsudkové. S prvním případem počítá ZSVM v ustanovení § 55, kde se jedná o zjištění poměrů mladistvého a dále v § 56 týkajícího se zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech a aktuální životní situaci mladistvého, když v obou případech je soud pro mládež či státní zástupce oprávněn toto zjištění, resp. vypracování zprávy uložit vedle orgánu sociálně-právní ochrany dětí, též Probační a mediační službě. Možnost realizace soudní pomoci ve fázi po rozsudku zakotvuje § 75 odst. 2, výslovně stanovící, že probační úředník může být pověřen předsedou senátu zjišťováním potřebných údajů o osobě mladistvého i ve

²⁵ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže-komentář*, C.H.Beck, Praha 2004, s. 712.

vykonávacím řízení. Je třeba podotknout, že vzhledem k subjektu, proti němuž se řízení vede, je třeba informacím zjištěným soudní pomocí věnovat ještě větší důraz, než v řízení proti dospělým pachatelům.

Probační úředník se dle ZSVM uplatní též ve věcech dětí mladších patnácti let, podle § 93 ZSVM může být jedním z opatření, která je soud pro mládež v takových případech oprávněn uložit, a dohled probačního úředníka.

Probační činnost realizovaná v rámci ZSVM musí být dle § 3 odst. 8 vykonávána probačními úředníky, kteří mají zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží.

V této oblasti bude z důvodu omezení rozsahu rigorózní práce věnována bližší pozornost pouze dohledu jakožto probaci v užším smyslu.

7. DOHLED

7.1 VYMEZENÍ A CHARAKTERISTIKA POJMU DOHLED

Institut dohledu byl do našeho právního řádu zaveden novelou TZ č. 253/1997 Sb., s účinností od 1. 1. 1998, a to zákonným zakotvením podmíněného upuštění od potrestání s dohledem (§ 26) a podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem (§ 60a a 60b). Termín „dohled“, představující zde probaci tak, jak je chápána v užším smyslu, byl dle odůvodnění zákonodárce zvolen proto, že se nejevilo jako účelné zavádět cizí, veřejnosti neznámý termín „probace“. S tím, jak se realizace těchto nových postupů osvědčila, začal stoupat zájem na rozšíření probačních prvků do českého trestního zákonodárství a přikročení k institucionalizaci probační služby jako takové za účelem zvýšení efektivity jejího fungování.

Následujícími kroky byly jednak přijetí zákona o PMS a jednak novela č. 265/2001 Sb., která zavedla ustanovení § 26a a 26b TZ obsahující definici dohledu, dále tzv. parolí neboli dohled nad pachatelem podmíněně propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody (§ 63 odst. 1) a rovněž možnost nahrazení vazby probačním dohledem v rámci tzv. včasné pomoci dle § 73 odst. 1 písm. c) TŘ.

Probační dohled lze vymezit ze dvou úhlů pohledu. Jako určitou kvalifikovanější formu sledování chování jemu podrobeného subjektu obsahující nejen kontrolu, ale též prvky sociální, psychologické a pedagogické pomoci, poradenství a odborné vedení, přičemž cílem je snížit rizika dalšího páchaní trestné činnosti, přispět k začlenění obviněného, resp. odsouzeného do společnosti, podporovat jeho schopnosti a motivovat jej k tomu, aby žil v souladu s normami společnosti a bylo tak dosaženo

účelu trestu, tedy převýchovy pachatele,²⁶ což je definice charakterizující dohled spíše z pohledu toho, kdo jej vykonává. Naopak definice vztahující se více k osobě obviněného vymezuje dohled jako specifickou alternativní sankci nespojenou s odnětím svobody, spočívající v povinnosti obviněného být v průběhu zkušební doby v součinnosti s probačním pracovníkem.²⁷

TZ pak v § 26a definuje dohled jako pravidelný osobní kontakt pachatele s probačním úředníkem, spolupráci při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrolu dodržování podmínek uložených pachateli soudem nebo vyplývajících ze zákona, přičemž jeho účelem je sledování a kontrola pachatele, čímž je zajišťována ochrana společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti na straně jedné a odborné vedení a pomoc pachateli s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život, na straně druhé. V následujícím § 26b jsou vymezeny povinnosti toho, jemuž byl dohled uložen. Těmi jsou: spolupráce s probačním úředníkem způsobem jím stanoveným na základě probačního programu, dostavování se k němu ve stanovených lhůtách, informování probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování soudem uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných pro výkon dohledu důležitých okolnostech, a umožnění vstupu probačního úředníka do svého obydlí.

V souvislosti s poslední uvedenou povinností je třeba upozornit na problematiku týkající se otázky kolize ustanovení § 26b odst. 1 písm. d) s ochranou domovní svobody podle čl. 12 Listiny základních práv a svobod (dále jen Listina). Uvedené ustanovení Listiny zaručuje nedotknutelnost obydlí a nedovoluje vstup do něj bez

²⁶ Zezulová, J.: *Zamyšlení nad postavením a činností probačního pracovníka u okresních a krajských soudů v České republice*, Časopis pro právní vědu a praxi 1997, č. 2, s. 264.

²⁷ Ouředníčková, L.: *Probační a mediální služba jako nově vznikající oblast sociální práce*, www.mpsv.cz

souhlasu toho, kdo v něm bydlí. Výjimka na základě zákona se připouští pouze v případě domovní prohlídky (čl. 12 odst. 2 Listiny), a pokud je to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života nebo zdraví osob, pro ochranu práv a svobod druhých, pro odvracení závažného ohrožení veřejné bezpečnosti a pořádku a v případech, kdy je obydlí užíváno také pro podnikání nebo provozování jiné hospodářské činnosti, pak rovněž v případech, kdy je to nezbytné pro plnění úkolů veřejné správy (čl. 12 odst. 3 Listiny). Podle některých názorů nelze oprávnění ke vstupu probačního úředníka zahrnout ani pod jedinou v úvahu přicházející variantu „ochrany práv a svobod druhých“, neboť výjimky z nedotknutelnosti obydlí podle čl. 12 odst. 3 Listiny zakotven v současném právním řádu jsou charakteristické tím, že oprávnění určitého orgánu vstoupit do obydlí vždy závisí na existenci naléhavého a bezprostředního ohrožení určitého zájmu (srov. např. § 16 zák. č. 553/1991 Sb., o obecní policii, § 22 odst. 1 zák. č. 133/1985 Sb., o požární ochraně), přičemž kontrole odsouzeného, jemuž byl uložen dohled, ze strany probačního úředníka, lze takovou naléhavost a bezprostřednost při „ochraně práv a svobod druhých“ přiznat jen velmi těžko.²⁸

Zákon o PMS již žádné další vymezení pojmu dohled neobsahuje, pouze v § 4 odst. 2 písm. c) a d) zahrnuje jeho výkon pod činnost Probační a mediační služby.

Probační dohled, představující těžiště práce probačního úředníka s obviněným, resp. odsouzeným, tedy nelze, jak by mohlo ze samotného názvu vyplývat, redukovat pouze na dozírání na obviněného a dodržování podmínek uložených mu soudem. I když si bez nezbytného dozoru nad obviněným nelze probaci představit, je třeba zdůraznit i další, konstruktivní stránku dohledu,

²⁸ Ščerba, F.: *Podmíněné odsouzení po novele č. 265/2001 Sb.*, Trestní právo 2002, č. 2, s. 2-4.

spočívající ve vlastní převýchovné práci s obviněným.²⁹ Oba tyto aspekty - kontrolní a výchovný je třeba vzájemně sladit, přičemž do tohoto celku je třeba zahrnout ještě složku pomocnou, úzce spjatou právě s výchovnou funkcí dohledu. Cílem kontrolní funkce je zejména ochrana zájmů společnosti, což je imanentní všem sankcím. Kontrola je realizována sledováním chování obviněného ve zkušební době se zaměřením na případné negativní jevy, jež se spolupodílely na vzniku a rozvoji kriminální činnosti, tzn. např. zda se obviněný neoddává požívání drog, zda není závislý na alkoholu apod.

Zákon v § 26b odst. 3 stanoví, že pokud předseda senátu neurčí jinak, informuje ho probační úředník o průběhu výkonu dohledu prostřednictvím jím zpracované zprávy, a to nejméně jednou za šest měsíců. To však neznamená, že by se i shromažďování informací o obviněném mělo omezovat pouze na tyto intervaly, probační úředník by naopak měl potřebné údaje získávat průběžně a ve své půlroční (nestanoví-li předseda senátu jinak) zprávě je pouze kompletizovat.³⁰

Výchovná a pomocná složka, v níž se zřetelně projevuje jeden z charakteristických znaků probace, tedy její povaha sociální práce v trestní justici, je uskutečňována cestou odborné individuální pomoci v procesu nápravy a resocializace.³¹ V zahraniční literatuře se tento individuální přístup označuje termínem „případová práce“ (case work), což znamená, že pomoc je zvláště přizpůsobena potřebám každého jednotlivce a je poskytována prostřednictvím osobního vztahu, který byl rozvinut pro tyto účely. Osobě, již je věnována pozornost probačního úředníka, má být

²⁹ Nezkusil, J.: *K některým otázkám institutu probace*, In: Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta), Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 64.

³⁰ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 6, s. 24.

³¹ Tamtéž, s. 23.

poskytováno individuální zkoumání, neboť snahou je zde mj. zainteresovat ji na řešení jejích vlastních problémů.³² Metody probační práce zde vycházejí z předpokladu, že lidé, kteří se dopouštějí trestné činnosti, mají vedle problémů s porušováním společenských norem často též osobní a rodinné těžkosti a jiné sociální problémy, jež mnohdy bývají přímou či nepřímou příčinou konfliktu se zákonem.³³ Úkolem probačního úředníka a podstatou jeho práce v této oblasti je analyzovat všechny tyto aspekty v jejich vzájemné souvislosti, snažit se nalézt podstatu problému a vyvinout maximální možné úsilí o jeho vyřešení či nápravu. Současně by probační úředník měl být schopen „vtáhnout“ do řešení dané problémové situace i svého klienta, neboť jeho vlastní zájem pak jistě pozitivně ovlivní celý tento postup. Mezi typické konkrétní projevy pomoci pak patří pomoc při hledání zaměstnání, při vyhledávání programu pro léčbu drogové či jiné závislosti apod.

K přínosnému rozvinutí spolupráce mezi obviněným a probačním úředníkem je třeba, aby byl mezi nimi vytvořen vztah založený na důvěře, a to především ze strany obviněného. K tomu je nutné překonat překážku spočívající ve faktu, že dohled je neoddelitelným spojením oněch dvou složek - jak kontrolní, tak výchovné a pomocné. Je proto úkolem probačního úředníka ukázat obviněnému, že jeho záměrem je nikoliv ho při něčem přistihnout, ale především mu pomoci.³⁴ Je nanejvýš žádoucí, aby probační úředník přistupoval k obviněnému otevřeně, zejm. tím, že ho bude informovat o aktivitách vykonávaných v souvislosti s dohledem. Je třeba postupovat tak, aby

³² Nezkusil, J.: *K některým otázkám institutu probace*, In: Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta), Univerzita Karlova, Praha 1969, s. 65.

³³ Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*, Trestní právo 1997, č. 7-8, s. 18.

³⁴ Viz dílo cit. v pozn. ³², s. 65.

obviněný neměl pocit, že se „něco děje za jeho zády“.³⁵ Neméně důležité však je, aby probační úředník zachoval nezbytně nutnou míru asertivity, potřebnou pro řádný výkon funkce kontrolní.

Specifickými principy práce při výkonu dohledu tedy jsou:

1. *Propojení prvku kontroly a pomoci*

2. *Individuální přístup ke klientovi.* Probační úředník individuálně přistupuje ke každému klientovi, komplexně pohlíží na jeho sociální a rodinné zázemí, objasňuje možné příčiny jeho trestné činnosti, mapuje klientovy konkrétní potřeby, posiluje jeho schopnosti řešit konfliktní situace a sám vhodná řešení nabízí.

3. *Respekt ke klientovi.* Probační úředník ke klientovi přistupuje s respektem a umožňuje mu dospět k vlastním „informovaným“ rozhodnutím a závěrům.

4. *Aktualizace dílčích cílů práce s klientem*

Kontakt s blízkým sociálním okolím klienta. Probační úředník má potřebný kontakt se sociálním okolím klienta v užším smyslu a ve své činnosti zohledňuje zájmy sociálního společenství, v němž se klient pohybuje.

5. *Součinnost s dalšími odborníky a koordinace sociálních služeb.* Probační úředník spolupracuje s dalšími institucemi působícími v oblasti prevence a řešení sociálně nepříznivých jevů, zprostředkovává klientům na tyto instituce kontakt a spolupráci v rámci lokální sítě koordinuje.

6. *Vyvážený postoj.* Probační úředník vyváženě zohledňuje potřeby obviněného, zájmy poškozeného a společnosti.³⁶

³⁵ Rozum, J., Kotulan, P., Vůjtech, J.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*, IKSP, Praha 2000, s. 77.

³⁶ Blíže viz Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 307., Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, *Trestní právo 2002*, č. 6, s. 23.

7.2 INSTITUTY SPOJENÉ S DOHLEDEM

V následujících pasážích bude věnována pozornost institutům spojeným s dohledem jakožto probací v užším smyslu (dale jen probací), tak, jak byla charakterizována v kapitole „význam slova probace“, jimiž jsou: podmíněné upuštění od potrestání s dohledem (§ 26 TZ), podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody (§ 60a, 60b TZ), a dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže (§ 16 ZSVM).

Zde je ještě třeba poznamenat, že ačkoliv pouze tyto tři uvedené případy dohledu se významově kryjí s termínem probace, zákonodárce dále používá pojmu „dohled“ též v ustanoveních upravujících paroli (§ 63 odst. 1 TZ) a tzv. včasnou pomoc, kterou se rozumí vykonávání „dohledu“ nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto o nahrazení vazby „dohledem“ probačního úředníka [§ 73 odst. 1 písm. c) TŘ]. Je však nutné si uvědomit, že tyto instituty nevykazují znaky pro probaci příznačné. V obou případech nelze hovořit o počátečním odkladu výroku o trestu (odnětí svobody), resp. jeho výkonu, v případě včasné pomoci navíc zákon ani neoperuje s pojmem zkušební doba. Jak parole, tak včasná pomoc samozřejmě spadají pod činnost Probační a mediační služby, jsou však již probací ve smyslu širším.

7.2.1 PODMÍNĚNÉ UPUŠTĚNÍ OD POTRESTÁNÍ S DOHLEDEM (§ 26 TZ)

K podmíněnému upuštění od potrestání s dohledem může soud přistoupit za splnění následujících podmínek: Jedná se o potrestání pachatele, který spáchal trestný čin menší nebezpečnosti pro společnost, jeho spáchání lituje a projevuje účinnou snahu po nápravě, vzhledem k povaze

spáchaného činu a dosavadnímu životu pachatele lze důvodně očekávat, že již projednání věci před soudem postačí k jeho nápravě a soud považuje za potřebné po stanovenou dobu chování pachatele sledovat. Proto soud obligatorně stanoví zkušební dobu, a to až na jeden rok, a zároveň vysloví nad pachatelem dohled. Fakultativně uloží přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život a zpravidla též aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

Výsledkem bude některá z těchto tří variant:

- a) Pachatel povede po celou zkušební dobu řádný život a vyhoví uloženým podmínkám. V tom případě soud vysloví, že se osvědčil.
- b) Soud do jednoho roku od uplynutí zkušební doby neučiní takové rozhodnutí, aniž na tom má pachatel vinu. Zde pak nastane fikce pozitivního rozhodnutí, tedy osvědčení se pachatele.

Oba tyto případy vedou k tomu, že se na pachatele hledí tak, jako by nebyl odsouzen.

V souvislosti s formulací „aniž na tom má pachatel vinu“ je třeba upozornit na judikát (rozh. č. 26/02 Sb. rozh. tr.), který se sice vztahuje k podmíněnému odsouzení, lze ho však analogicky aplikovat i na podobnou situaci v případě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem. Podle uvedeného judikátu soud nemůže rozhodnout o výkonu podmíněně odloženého trestu odnětí svobody pouze na základě skutečnosti, že obviněný je trestně stíhán pro trestnou činnost spáchanou ve zkušební době podmíněného odsouzení. V takovém případě je soud povinen, nejsou-li jiné důvody pro rozhodnutí, že se trest vykoná, vyčkat ukončení tohoto trestního stíhání.

Tedy i v případě, že soud v důsledku této povinnosti neučiní do jednoho roku od uplynutí zkušební doby rozhodnutí o tom, zda se podmíněně odsouzený osvědčil, fikce pozitivního rozhodnutí zde nenastane, protože pachatel tím, že spáchal ve zkušební době další trestný čin, zavinil, že soud nemůže příslušné rozhodnutí vydat.

- c) Pachatel se neosvědčí a soud rozhodne o uložení trestu, což může učinit i v průběhu zkušební doby, pokud pachatel nevede řádný život či porušuje, resp. neplní uložené podmínky.

Zde opět stojí za zmínku, že zákon nspecifikuje, o jaký trest se bude jednat. Z povahy věci tedy vyplývá, že může jít i o podmíněné odsouzení, ať již prosté nebo s dohledem, což bude pro odsouzeného v důsledku spjato opět se zkušební dobou a dodržováním stanovených povinností.

Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem tedy představuje podmíněnou formu hmotněprávní alternativy k potrestání pachatelů trestných činů, kteří byli rozhodnutím soudu uznáni vinnými. Jde o specifický případ trestněprávní reakce na spáchání trestného činu, která je použitelná v situaci, kdy k naplnění účelu trestu může být dosaženo i bez jeho uložení, neboť účinky, které zákon spojuje s uložení a výkonem trestu, může mít za určitých okolností i jiná forma působení na pachatele.

Využití tohoto institutu je tedy konkrétním projevem zásady humanity a pomocné úlohy trestní represe, nikoliv však výrazem úplné rezignace na trestní represí. I toto řešení totiž v sobě obsahuje pohrůžku trestem v tom smyslu, že existující možnost uložení trestu působí na

pachatele až do skončení trestní věci jeho osvědčením se ve stanovené zkušební době nebo uplatněním zákonné fikce takového osvědčení.³⁷

7.2.2 PODMÍNĚNÉ ODSOUZENÍ K TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY S DOHLEDEM (§ 60a, 60b TZ)

Soud může podmíněně odložit výkon trestu odnětí svobody, jež nepřevyšuje tři léta, pokud vzhledem k osobě pachatele, zejména s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a prostředí, v němž žije a pracuje, a k okolnostem případu, má důvodně za to, že účelu trestu bude dosaženo i bez jeho výkonu, vysloví-li zároveň nad pachatelem dohled. Obligatorní podmínkou je i zde stanovení zkušební doby, a to v rozpětí jednoho roku až pěti let, s možností jejího zostření uložením přiměřených omezení nebo i přiměřených povinností směřujících k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Zpravidla má soud pachateli též uložit, aby dle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil.

Co do možných způsobů skončení podmíněného odsouzení platí obdobně to, co bylo popsáno u podmíněného upuštění od potrestání, s tím, že rozhodne-li soud o tom, že se trest vykoná, rozhodne zároveň o způsobu jeho výkonu. Navíc zde však zákon připouští výjimečně ponechat vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného podmíněné odsouzení s dohledem v platnosti, i když odsouzený zavinil příčinu k nařízení výkonu trestu. V takové situaci by pak soud přiměřeně prodloužil zkušební dobu nebo stanovil dosud neuložená přiměřená omezení a přiměřené povinnosti (srov. § 60b a 60 odst. 1 TZ).

³⁷ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 229.

7.2.3 SPOLEČNÉ OTÁZKY SPOJENÉ S VÝKONEM DOHLEDU

Stanovení konkrétní délky zkušební doby je v případě obou uvedených institutů věcí vlastní úvahy soudu. Soud se při tom bude řídit zejména tím, aby byl naplněn její smysl, tedy sledováním pachatele zjistit, zda je nutné uložení trestu, resp. nařízení jeho výkonu. Přihlédne též k délce trestu, který hrozí, resp. trestu, jehož výkon byl uložen, a rovněž přiměřeně k obecným okolnostem, ke kterým jinak přihlíží při rozhodování o trestu. Délku zkušební doby, kterou soud specifikuje v rozsudku, již nelze dodatečně zkrátit ani prodloužit.³⁸ Zkušební doba počíná právní mocí rozsudku.

Ústředním pojmem zkušební doby je termín „vést řádný život“, pod nějž spadá nejen skutečnost, že se odsouzený nedopustí po dobu jejího trvání žádného trestného činu či přestupku, ale rovněž jde o řádnou péči o výchovu dětí, plnění stanovené vyživovací povinnosti, pracovních, občanskoprávních a dalších závazků.³⁹

Přiměřená omezení a přiměřené povinnosti, jež demonstrativním výčtem konkretizuje ustanovení § 26 odst. 4, se stejně jako zkušební doba uplatní jak u podmíněného upuštění od potrestání tak v souvislosti s podmíněným odsouzením k trestu odnětí svobody s dohledem. Zákon uvádí např. povinnost podrobit se výcviku pro získání vhodné pracovní kvalifikace nebo léčení závislosti na návykových látkách či naopak omezení spočívající ve zdržení se návštěv nevhodného prostředí a styku s určitými osobami. Obsahově jsou tedy zaměřeny na odstranění základních kriminogenních faktorů, jejichž negativní působení vede dle obecných zkušeností k páchání trestné činnosti. V konkrétním případě by měly být

³⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 231.

³⁹ Tamtéž, s. 292.

stanoveny tak, aby směřovaly k odstranění příčin, podmínek nebo příležitostí k opětovnému páčání trestné činnosti a aby přispěly k řešení aktuálních životních problémů pachatele a svým celkovým působením přispěly k tomu, aby vedl řádný život bez konfliktu se zákonem.⁴⁰ Pachateli lze zakázat jak konání, které je nedovolené, tak konání, které je jinak v souladu s právním řádem. Předmětem příkazů zase mohou být vedle povinností, které odsouzený již má, též povinnosti, k jejichž plnění jinak zavázán není. Soud je oprávněn uložit více přiměřených omezení a (nebo) povinností vedle sebe, může je též vzájemně kombinovat, vždy je však potřeba, aby se při jejich ukládání zaměřil na to, aby skutečně plnily preventivní funkci. Rovněž je v této souvislosti třeba pamatovat na to, že přiměřenými omezeními nelze nahrazovat tresty (nelze tedy jako přiměřené omezení uložit např. zákaz řízení motorových vozidel, neboť to by se rovnalo trestu zákazu činnosti).

Přiměřenost uložených omezení a povinností se musí vztahovat jednak k jejich zákonnému účelu, tedy k tomu, aby pachatel vedl řádný život, jednak k povaze institutu, jehož jsou součástí. Nejsou přípustná taková omezení či povinnosti, jež by přesahovaly rámec podmíněného upuštění od potrestání, resp. podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody a byly v rozporu s povahou jejich režimu, tedy s převýchovou pachatele v podmínkách života na svobodě, bez izolace od společnosti. Konečně musí být přiměřené i trestnému činu, jímž byl pachatel uznán vinným.⁴¹

S ohledem na § 122 odst. 1 TŘ je úkolem soudu, aby ve svém rozhodnutí případně uložení přiměřených omezení a povinností náležitě specifikoval, neboť jak vyplývá

⁴⁰ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 238.

⁴¹ Tamtéž, s. 238.

z uvedeného ustanovení, byl-li nad pachatelem vysloven dohled, musí být z výroku rozsudku zřejmé, zda má být vykonáván v rozsahu stanoveném § 26b odst. 1 TZ, nebo zda jsou vedle něj pachateli ukládány další přiměřená omezení či povinnosti.

Ohledně podstaty a principů dohledu, včetně zákonem stanovených povinností toho, jemuž je uložen, platí to, co bylo popsáno výše. Jeho konkrétní obsah, rozsah a intenzitu stanoví v souladu se zákonem soud. Vzhledem k tomu, že při výkonu dohledu nelze pachateli ukládat jiné povinnosti, než které pro něj vyplývají ze zákona či odsuzujícího rozsudku, je úkolem soudu, aby práva a povinnosti spojené s uloženým dohledem ve výroku rozsudku co nejvíce konkretizoval, a to dle okolností každého jednotlivého případu. Ke správnému obsahovému vymezení dohledu včetně posouzení vhodnosti a zaměření případných přiměřených omezení a povinností mohou přispět i poznatky probačního úředníka získané o pachateli ještě před rozhodnutím soudu v rámci tzv. soudní pomoci.⁴²

Dohled je vykonáván po celou zkušební dobu. Vedle nevedení řádného života a nerespektování případných přiměřených omezení a povinností v jejím průběhu může být zaviněné neplnění povinností vyplývajících z uloženého dohledu nebo jiné maření jeho účelu ze strany pachatele důvodem k rozhodnutí soudu o tom, že trest bude pachateli uložen, resp. bude vykonán.⁴³

Z ustanovení § 7 odst. 3 ZPMS vyplývá, že pokud odsouzený poruší podmínky, omezení či povinnosti stanovené mu v rámci dohledu, informuje o tom probační úředník příslušného předsedu senátu. Potud se toto ustanovení shoduje s § 26b odst. 2 TZ, které ještě umocňuje tuto povinnost probačního úředníka použitím

⁴² Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 233.

⁴³ Tamtéž, s. 234.

formulace „bez zbytečného odkladu“. ZPMS ovšem v tomtéž ustanovení § 7 odst. 3 současně dává probačnímu úředníkovi v případech, kdy jde o méně závažné porušení, možnost, aby nejprve sám upozornil obviněného na zjištěné nedostatky a dal mu poučení, že v případě opakování porušení podmínek nebo závažnějšího porušení bude již o tom informovat předsedu senátu. O tom se však TZ nikde nezmiňuje. Podle mého názoru je třeba v tomto případě považovat ustanovení ZPMS za speciální ve vztahu k ustanovení TZ obdobného obsahu, jehož obecnou úpravu tím blíže rozvádí.

Sledování odsouzeného v rámci výkonu dohledu by však nemělo být pouhou pasivní registrací jeho průběžného chování a zachycováním jeho aktuální životní situace, naopak by především mělo jít o aktivní vedení odsouzeného k životu v souladu se zákonem.⁴⁴ Za tím účelem je třeba využít celé škály specifických metod a postupů probační práce tak, jak byly popsány výše.

Smyslem dohledu je poskytnout pachateli pomoc a pozitivní motivaci s cílem jeho znovuzačlenění do společnosti, vytvoření vhodného sociálního zázemí pro jeho užitečné společenské a pracovní uplatnění a kontinuální řešení jeho aktuální životní situace na straně jedné a kontrola jeho chování ve zkušební době, ochrana společnosti před případnou újmou z jeho strany a snížení rizika opětovného páchání trestné činnosti na straně druhé.⁴⁵

Dohled by měl být vykonáván na základě probačního programu, který je šálem definován jako „souhrn léčebných a výchovných postupů, které jsou svou strukturou a obsahem orientovány na změnu životních postojů obviněných, jejich vztahů k sociálnímu okolí a na

⁴⁴ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 234.

⁴⁵ Tamtéž, s. 241.

odstraňování rizikových faktorů jejich chování".⁴⁶ Tento program by měl konkretizovat povinnosti stanovené odsouzenému, není však přípustné, aby probační úředník okruh uložených povinností jakkoliv rozšiřoval, neboť § 330a odst. 1 TR v poslední větě výslovně stanoví, že při výkonu dohledu nelze ukládat jiné povinnosti, než které vyplývají ze zákona nebo z odsuzujícího rozsudku. Probační program by měl probační úředník zpracovat v ideálním případě ve spolupráci s odsouzeným. Za takových okolností pak může mít podobu ujednání mezi nimi. To však pochopitelně není podmínkou jeho zpracování a probační úředník ho vyhotoví i v případě, že se na jeho obsahu s odsouzeným neshodne.⁴⁷ Přesto by zájem ze strany odsouzeného na jeho společném zpracování byl jistě pozitivním přínosem na cestě k vytvoření vztahu mezi ním a probačním úředníkem. Pravidla, na jejichž základě jsou probační programy vytvářeny, má dle § 12 odst. 3 písm. a) ZPMS navrhnout Rada pro probaci a mediaci.

Probační program by měl obsahovat zejména:

- a) objasnění motivů a podmínek jednání odsouzeného vedoucích ke spáchání trestné činnosti a stupně rizika jejího opakování
- b) metody práce s odsouzeným vedoucí k tomu, aby si uvědomil negativní dopad svého činu na poškozeného, další osoby, společnost i sebe samého
- c) rámcový rozvrh plánovaných osobních kontaktů
- d) způsob kontroly průběžného plnění podmínek a omezení mu uložených
- e) individuální probační resocializační program, včetně cílů a metod resocializace

⁴⁶ Šámal, P.: *Probační a mediální služba*, Sociální politika 2001, č. 5, s. 8.

⁴⁷ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 243.

- f) vymezení zamýšlených cílů dohledu, zvláště změn v chování odsouzeného směřujících k posílení vědomí odpovědnosti odsouzeného, jeho vztahu k práci a snížení rizika recidivy
- g) časový harmonogram plánovaného dosažení jednotlivých cílů

Měl by tedy představovat konkrétní souhrn kroků, které je třeba učinit, aby pachatel vedl ve zkušební době řádný život, uvědomil si šíři důsledků svého činu a odčinil je buď úplně nebo alespoň zčásti, našel dlouhodobou perspektivu svého užitečného společenského a pracovního uplatnění, stabilizoval své rodinné poměry a vztahy s osobami ze svého blízkého sociálního okolí.⁴⁸

7.3 DOHLED PODLE ZÁKONA O SOUDNICTVÍ VE VĚCECH MLÁDEŽE

7.3.1 VYMEZENÍ POJMU

Podle ZSVM je dohled probačního úředníka jedním z výchovných opatření (§ 15 odst. 2 ZSVM). Výchovná opatření jsou v systému sankcí upravených ZSVM tím nejmírnějším prvkem, charakterizovaným zároveň specifickým účelem. Jestliže totiž ZSVM v obecném vymezení účelu opatření ukládaných mladistvým, tj. trestních, ochranných a právě výchovných, zdůrazňuje výchovnou a individuálně preventivní složku tohoto účelu (srov. § 9 odst. 1 ZSVM), účel výchovných opatření je ještě speciálně charakterizován v § 15 odst. 4, který

⁴⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 244.

stanoví, že výchovná opatření usměrňují způsob života mladistvého a tím podporují a zajišťují jeho výchovu.⁴⁹

Cílem působení na mladistvého v rámci probačního dohledu je především to, aby se napříště zdržel trestné činnosti a získal vhodné sociální zázemí a perspektivní společenské uplatnění. Součástí celého procesu reintegrace mladistvého spojeného s probačním dohledem nad ním jsou zároveň aktivity směřující k odstranění konfliktních stavů spojených s činem, kterého se dopustil, a vypořádání vzájemných vztahů mezi ním a tím, kdo byl jeho činem poškozen.⁵⁰

Probační dohled tedy ani zde nelze redukovat na prosté dozírání na mladistvého z hlediska dodržování stanovených podmínek. Významnou roli zde opět hraje aktivní složka pomoci a odborného vedení, která by v trestních věcech mladistvých měla představovat dominantní prvek dohledu probačního úředníka. Klíčový význam této složky dohledu z hlediska veřejného zájmu je dán tím, že po objasnění příčin trestné činnosti a problémů mladistvého v jeho osobním životě směřuje k odstranění rizika recidivy zákonem zakázaného chování v budoucnu a ke stabilizaci poměrů mladistvého. Právě v pomoci a odborném vedení je totiž obsažen potenciál změny v postojích mladistvého a v jeho aktuální životní situaci.⁵¹

Dohled nad mladistvým lze vyslovit již v průběhu řízení předcházejícím rozhodnutí ve věci samé. Jedná se o specifický znak dohledu podle ZSVM a výchovných opatření vůbec. Možnost aplikace tohoto postupu je zde vázána na nezbytnou podmínku v podobě souhlasu

⁴⁹ Ščerba, F.: *K činnosti Probační a mediační služby v řízení ve věcech mladistvých*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 75.

⁵⁰ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, *Trestněprávní revue* 2005, č. 9, s. 229.

⁵¹ Tamtéž, s. 229.

mladistvého. Takto uložený dohled či jiné výchovné opatření pak trvá nejdéle do pravomocného skončení rozhodnutí ve věci samé, přičemž odvoláním souhlasu s jeho uložením ze strany mladistvého adresovaným soudu, resp. státnímu zástupci jeho výkon ze zákona končí.

Přínosem spolupráce probačního úředníka a mladistvého ve stadiu před rozhodnutím ve věci samé může být vytvoření předpokladů pro uplatnění některého z alternativních řešení trestní věci, ať už v podobě určité alternativy k potrestání nebo cestou užití trestního opatření nespojeného s odnětím svobody.

Významná odlišnost dohledu nad mladistvými pachateli trestné činnosti oproti dohledu upraveném TZ dále spočívá v tom, že podle ZSVM se jedná o samostatný institut, tzn. lze jej uložit samostatně, bez vázanosti na určité trestní opatření. Dohledem je tedy možné zostřit prakticky jakoukoliv sankci, pokud to dovoluje její povaha. V rozhodnutí ve věci samé ho tak lze nad mladistvým vyslovit vedle ochranných a trestních opatření, při definitivním a podmíněném upuštění od uložení trestního opatření, v rozhodnutí učiněném v rámci odklonů od standardního řízení, tzn. v případě schválení narovnání, podmíněného zastavení trestního stíhání, podmíněném odložení podání návrhu na potrestání a odstoupení od trestního stíhání. Současně lze jeho uložení kombinovat s ostatními výchovnými opatřeními, tedy probačním programem, výchovnými omezeními a napomenutím s výstrahou, a tím blíže usměrnit a zesílit jeho působení a nepřímo konkretizovat jeho obsah.

Vzhledem ke skutečnosti, že ZSVM neobsahuje žádnou sankci za porušení podmínek výchovného opatření spočívajícího v dohledu probačního úředníka, bude mít však jeho uložení smysl pouze vedle institutů spojených se zkušební dobou a vedle obecně prospěšných prací. Pouze

u těchto opatření by totiž nevyhovění podmínkám dohledu mohlo mít za následek, že soud učiní závěr, že odsouzený mladistvý nevede řádný život, a v důsledku pak rozhodnutí o nařízení výkonu trestu, resp. přeměně obecně prospěšných prací v odnětí svobody.⁵²

Charakteristické znaky probace v užším smyslu naplňuje dohled podle ZSVM ve spojení s následujícími instituty:

- a) *podmíněným upuštěním od uložení trestního opatření (§ 14 ZSVM)*
- b) *peněžitým opatřením s podmíněným odkladem výkonu (§ 28 ZSVM)*
- c) *odnětím svobody podmíněně odloženým na zkušební dobu neboli podmíněným odsouzením, a to jak v případě prostého podmíněného odsouzení, kde dohled fakultativně ukládá soud, tak v případě podmíněného odsouzení s dohledem, kde je kombinace s dohledem stanovena obligatorně zákonem (oba instituty ZSVM upravuje v § 33)*
- d) *zvláštním případem jsou zde obecně prospěšné práce (§ 26 ZSVM). Zákon sice výslovně nehovoří o zkušební době, za tu lze však pokládat dobu výkonu tohoto trestního opatření, neboť v případě, že soud uloží výchovné opatření ve formě dohledu, nahrazuje tím přiměřená omezení a povinnosti, která se stanovují podle TZ, a na jejichž řádném plnění závisí, zda dojde či nedojde k přeměně obecně prospěšných prací v odnětí svobody (srov. § 45a odst. 4 TZ). Tedy přestože počáteční odklad výroku o trestu, resp. jeho výkonu zde není zřetelně dán jako v případě jiných popsanych institutů, k výkonu*

⁵² Ščerba, F.: *K činnosti Probační a mediální služby v řízení ve věcech mladistvých*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 76.

trestního opatření může ve výsledku dojít stejně, jako kdyby tomu tak bylo.

7.3.2 OBSAH A ÚČEL DOHLEDU

Obsah a účel dohledu, jakož i povinnosti mladistvého, jemuž byl uložen, jsou vymezeny v § 16 ZSVM. Dle tohoto ustanovení v sobě dohled zahrnuje pravidelné sledování chování mladistvého v jeho rodině a způsobu výchovného působení rodičů na něj, kontrola dodržování uloženého probačního programu a výchovných povinností a omezení (zde nahrazují přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ve smyslu TZ a TŘ) uložených mladistvému soudem pro mládež a v přípravném řízení státním zástupcem nebo vyplývajících ze zákona a jeho pozitivní vedení probačním úředníkem k životu v souladu se zákonem (§ 16 odst. 1 ZSVM).

Zákonná definice účelu dohledu je odrazem jeho charakteristického rysu spočívajícího v integraci prvků kontroly, pomoci a vedení, když zákon stanoví, že účelem je jednak sledování a kontrola chování mladistvého, zaměřená na zajištění ochrany společnosti a snížení možnosti opakování trestné činnosti (kontrolní složka dohledu) a jednak odborné vedení a pomoc mladistvému s cílem zajistit, aby v budoucnu vedl řádný život (výchovná a pomocná složka). Vzhledem k integraci těchto dvou složek je dohled považován za specifickou formu probační činnosti. Na rozdíl od ostatních výchovných a trestních opatření je v něm obsažená kontrola ze zákona institucionalizována a doprovázena povinností probačního úředníka při výkonu dohledu mladistvého pravidelně navštěvovat v jeho bydlišti a ve škole.

Kontrolní složka v sobě vždy musí zahrnovat určité represivní prvky a ve vztahu k mladistvému bude v každém

případě do určité míry omezující, nicméně je možné ji vykonávat natolik vyváženě, s respektem a otevřeně, aby se pro mladistvého nestala do té míry svazující a nepříjemnou, že by to mohlo bránit efektivnímu výkonu výchovné složky dohledu. Potenciál změny chování mladistvého a jeho hodnotového systému je totiž z převážné části obsažen právě ve složce pomoci a psychosociálního vedení, jejíž úspěšné uplatnění v daném případě znamená cestu směrem k naplnění účelu výchovných opatření a ZSVM vůbec. Za účelem naplnění tohoto cíle je důležité, aby probační dohled nad mladistvým byl doprovázen též probačními aktivitami vytvářejícími vhodné prostředí pro ujasnění vnitřního postoje mladistvého ke spáchanému činu zahrnujícími např. pomoc při vytváření studijních či pracovních návyků, pomoc při zbavování se závislosti na alkoholu, drogách apod. Tyto aktivity by v ideálním případě současně měly mladistvého vést k odčinění nebo alespoň zmírnění jím způsobené újmy a zároveň působit preventivně co do jeho ochrany před dalším pácháním kriminální činnosti.

V případech mladistvých, kteří mají tak specifické problémy, že není v možnostech probačních úředníků, aby dokázali tyto jejich potíže řešit na dostatečně odborné úrovni (jedná se např. o těžší případy závislosti na drogách či alkoholu nebo duševní nemoci), je nedílnou součástí probačních aktivit spojených s výkonem dohledu též koordinace využití potenciálu odborníků a zařízení věnujících se činností určitým způsobem důležitým ve spojitosti s naplněním smyslu probačního dohledu.⁵³

Pokud byly spolu s dohledem mladistvému uloženy též některé či některá z dalších výchovných opatření, pak by

⁵³ Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*, Trestní právo 1997, č.7-8, s. 18.

obsahem probačního dohledu měly být též kroky směřující k plnění i těchto sankcí.

Základní povinnosti mladistvého při výkonu dohledu stanoví § 16 odst. 3 ZSVM. Jedná se o povinnosti, které svým obsahem mají přispět k naplnění účelu probačního dohledu a které probačnímu úředníkovi umožní realizovat kontrolní složku jeho výkonu. Těmito povinnostmi jsou:

1) spolupracovat s probačním úředníkem způsobem, který mu stanoví na základě programu jeho výkonu

Program výkonu dohledu zde v podstatě obsahově odpovídá probačnímu programu u dospělých odsouzených, nelze ho však směšovat s probačním programem podle ZSVM, jelikož se významově jedná o dva zcela odlišné pojmy, když ZSVM termínem „probační program“ označuje samostatné výchovné opatření (srov. § 15 odst.2, § 17 ZSVM).

Program výkonu dohledu se zpracovává buď ještě před rozhodnutím soudu pro mládež nebo státního zástupce, jako podklad k němu, anebo bezprostředně poté, co takové rozhodnutí nabude právní moci.⁵⁴ I zde, ze stejných důvodů jako v případě probačního programu u dospělých pachatelů, je vhodné připravit jej za účasti toho, jehož se týká.

Tento program by měl obsahovat zejména:

- a) objasnění motivů a podmínek jednání mladistvého vedoucích ke spáchání trestné činnosti a stupně rizika jejího opakování
- b) metody práce s mladistvým vedoucí k tomu, aby si uvědomil negativní dopad svého činu na poškozeného, další osoby, společnost i sebe samého

⁵⁴ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže - komentář*, C. H. Beck, Praha 2004, s. 215.

- c) rámcový rozvrh plánovaných osobních kontaktů probačního úředníka s mladistvým a rámcový rozvrh jeho návštěv v bydlišti mladistvého
- d) způsob kontroly průběžného plnění podmínek, povinností a omezení uložených mladistvému
- e) individuální plán výkonu dohledu, včetně cílů a metod resocializace
- f) vymezení zamýšlených cílů dohledu, zvláště změn v chování směřujících k posílení vědomí odpovědnosti mladistvého a ke snížení rizika recidivy
- g) časový harmonogram plánovaného dosažení jednotlivých cílů⁵⁵

2) dostavovat se k probačnímu úředníkovi ve lhůtách, které mu stanoví

Je třeba poznamenat, že v případě mladistvých se nejedná o dominantní povinnost a že podmínky jejího plnění by vždy měly být vázány na reálné možnosti mladistvého a na možnosti jeho rodičů, kteří by jej při návštěvách příslušného střediska Probační a mediační služby zpravidla měli doprovázet. Už při stanovení periodicity těchto návštěv musí probační úředník přihlédnout k poměrům mladistvého, k jeho životní situaci i k prostředí, v němž žije. Je důležité, aby byly přiměřené situaci, v níž se mladistvý nachází, postačovaly z hlediska kontrolní funkce probačního dohledu a přitom mladistvého neúměrně neomezovaly. Zpravidla budou tyto lhůty kratší na počátku výkonu dohledu a postupně se budou prodlužovat.⁵⁶

⁵⁵ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, *Trestněprávní revue* 2005, č. 9, s. 233.

⁵⁶ Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže - komentář*, C. H. Beck, Praha 2004, s. 216.

3) informovat probačního úředníka o svém pobytu, zaměstnání, dodržování uložených přiměřených omezení nebo povinností a jiných důležitých okolnostech pro výkon dohledu určených probačním úředníkem

Protože nezbytnou součástí výkonu probačního dohledu nad mladistvými a těžištěm vzájemných setkání probačního úředníka s mladistvými klienty by měly být právě pravidelné návštěvy úředníka v jejich bydlištích a provádění šetření v jejich školách nebo zaměstnáních, stanoví zákon jako jednu z povinností mladistvých při výkonu dohledu informovat probačního úředníka o výše uvedených skutečnostech. Místem pobytu se zde myslí místo, kde mladistvý skutečně žije, nikoliv místo, kde je úředně hlášen k trvalému či přechodnému pobytu.

V této souvislosti je vhodné poznamenat, že vzhledem k výše uvedené poznámce týkající se náhrady přiměřených omezení a povinností ve smyslu TZ výchovnými opatřeními, se podle mého názoru zde jedná o nevhodnou a matoucí terminologii.

4) nebránit probačnímu úředníkovi ve vstupu do obydlí

Zde se opět setkáváme se spornou otázkou týkající se rozporu s ustanovením čl. 12 Listiny základních práv a svobod tak, jak již byla popsána v předchozím textu. Návštěva probačního úředníka v bydlišti mladistvého by se samozřejmě neměla omezit pouze na jejich setkání, ale měla by též vést k průběžnému provádění šetření o jeho chování a sociálních poměrech.

Ostatní konkrétní podmínky a povinnosti tvořící obsahovou součást dohledu vyplývají např. i z případných dalších výchovných opatření, pokud byla mladistvému rovněž uložena. Vyloučeno není ani to, aby určité podmínky výkonu probačního dohledu specifikoval ve svém

rozhodnutí soud nebo státní zástupce. Tyto podmínky a s nimi spojené povinnosti, konkretizované případně probačním úředníkem v programu výkonu dohledu, lze průběžně měnit. Probační úředník tak může učinit změnou tohoto programu, neboť se vždy musí pohybovat v mezích zákona a rozhodnutí soudu nebo státního zástupce. Oproti tomu podmínky, povinnosti a omezení stanovené rozhodnutím soudu nebo státního zástupce lze změnit pouze rozhodnutím podle § 81 odst. 1 ZSVM, a to důvodů vymezených v § 15 odst. 5 tohoto zákona, tedy za situace, kdy se ukáže, že úplné nebo včasné plnění výchovného opatření je pro mladistvého nemožné nebo je nelze na něm spravedlivě požadovat.

7.3.3 SPECIFIKA VÝKONU DOHLEDU NAD MLADISTVÝMI

Jelikož se podstata dohledu vykonávaného nad mladistvým principiálně příliš neodlišuje od dohledu nad dospělými odsouzenými, pozornost bude dále věnována především některým jeho specifickým stránkám.

Výkon dohledu je v ZSVM upraven ustanovením § 80. Začíná jeho nařízením ze strany předsedy senátu, samosoudce nebo v přípravném řízení státního zástupce vůči místně příslušnému středisku Probační a mediační služby, kterým se rozumí středisko, v jehož obvodu mladistvý bydlí nebo se zdržuje. I v tomto případě je určující místo faktického pobytu mladistvého.

Výkon probačního dohledu nad mladistvým v zásadě probíhá po dobu stanovenou v rozhodnutí o jeho uložení, v případech podmíněných odsouzení pak maximálně po stanovenou zkušební dobu. Před uplynutím stanovené doby může skončit zrušením dohledu, a to za podmínek stanovených v § 15 odst. 5 ZSVM a ve stadiu řízení před meritorním rozhodnutím též odvoláním souhlasu mladistvého

s jeho uplatněním. V každém případě výkon probačního dohledu vysloveného nad mladistvým v průběhu řízení před meritorním rozhodnutím končí nejpozději pravomocným skončením řízení rozhodnutím ve věci samé. Proto v případech, kdy soud nebo státní zástupce shledá důvody pro další výkon probačního dohledu nad mladistvým, musí být tento mladistvému v meritorním rozhodnutí znovu uložen.

Praktický výkon dohledu nad mladistvým je svěřen probačnímu úředníkovi příslušného střediska Probační a mediační služby. Ten při něm vychází z právního rámce obsaženého v ZSVM a v ZPMS. V mezích těchto právních norem a rozhodnutí soudu nebo státního zástupce může také konkretizovat a rozvést podmínky jeho výkonu a povinnosti a omezení mladistvého v jeho rámci, sám mu však žádné omezení nebo povinnosti stanovit nesmí. Při výkonu své činnosti je vázán též pokyny příslušného předsedy senátu či samosoudce soudu pro mládež a v přípravném řízení státního zástupce. Jinak mu ovšem v rámci těchto mezí zůstává značná volnost v konkretizaci působení na mladistvého a v práci s ním.⁵⁷

Dohled probíhá na základě programu jeho výkonu, probační úředník je povinen o tomto formou zprávy průběžně informovat soud, resp. příslušného státního zástupce a to nejméně jednou za šest měsíců, pokud není stanoveno jinak. Obligatorním obsahem této průběžné zprávy je podle § 80 odst. 5 ZSVM informace o průběhu výkonu dohledu nad mladistvým, o plnění výchovných opatření, byla-li uložena, a o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a jeho aktuální životní situaci. Probační úředník je v zásadě povinen zahrnout do svých zpráv veškeré významné informace o chování

⁵⁷ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, Trestněprávní revue 2005, č. 9, s. 232.

mladistvého, které získal, přičemž v zájmu objektivitby se mělo jednat o informace z různých zdrojů, tedy nejen o informace, které získal v rámci dialogů při setkání s mladistvým, ale i o poznatky získané návštěvami ve škole, na pracovišti a v rodině klienta a rovněž údaje od osob z jeho blízkého sociálního okolí.

V ustanovení § 80 ZSVM upravujícím výkon dohledu je stanovena již zmíněná povinnost probačního úředníka navštěvovat pravidelně mladistvého v jeho bydlišti, na pracovišti a ve škole. Ve srovnání s dohledem vykonávaným podle TZ jde o poměrně výraznou změnu, dosavadní praxe byla spíše taková, že odsouzení podrobení dohledu se sami dostavovali na výzvy probačních úředníků na střediska PMS, práce probačních úředníků v terénu byla naopak spíše výjimečná.⁵⁸

Další zvláštností při probační práci s mladistvým je nejen sledování chování samotného mladistvého, ale rovněž sledování výchovného působení rodičů na něj, neboť se nepochybně jedná o důležitý faktor mající na jeho chování nemalý vliv, obzvláště pokud mladistvý se svými rodiči žije ve společné domácnosti. Zjištěné nedostatky pak mohou být podkladem pro další postup probačního úředníka, potažmo orgánů činných v trestním řízení.

Pokud podle § 80 odst. 4 mladistvý, kterému byl uložen dohled, poruší závažně nebo opakovaně podmínky dohledu, informuje o tom probační úředník bez zbytečného odkladu soud. Oproti úpravě v TZ je zde však dána probačnímu úředníkovi možnost udělit mladistvému výstrahu, přičemž tyto výstrahy mohou být uděleny nejvýše dvě v průběhu jednoho roku. Pro způsob vyslovení výstrahy zákon žádnou specifickou formu nestanoví, probační úředník ji tedy může udělit jak písemně tak ústně. Druhá

⁵⁸ Ščerba, F.: *K činnosti Probační a mediační služby v řízení ve věcech mladistvých*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 75.

forma udělení výstrahy se mi vzhledem k nutnosti osobního kontaktu s mladistvým jeví z hlediska výchovného účinku jako vhodnější. Přestože ze zákona nevyplývá povinnost informovat o udělení výstrahy zákonného či právního zástupce mladistvého, osobně bych se k tomuto postupu přikláněla za účelem zdůraznění takového způsobu vytknutí porušení stanovených podmínek.

Zákon probačnímu úředníkovi zásadně nepřiznává žádnou rozhodovací pravomoc a ani udělení výstrahy podle § 80 odst. 4 ZSVM nemá povahu rozhodnutí. Není tedy nezbytné ji písemně vyhotovovat a odůvodňovat a není proti ní přípustný žádný opravný prostředek. Cítí-li se však mladistvý postupem probačního úředníka dotčen, může se obrátit se žádostí o sjednání nápravy na příslušného předsedu senátu nebo samosoudce soudu pro mládež a v přípravném řízení na příslušného státního zástupce. Ti jsou oprávněni svým závazným pokynem usměrnit činnost probačního úředníka. Toto oprávnění naopak nemá nikdo v organizační struktuře Probační a mediační služby, proto v jejím rámci nelze řešit stížnosti na postup probačního úředníka.⁵⁹

V této oblasti též vzniká otázka, jaký vztah má výstraha podle § 80 odst. 4 ZSVM k upozornění a poučení podle § 7 odst. 3 ZPMS. I v tomto případě bych se přiklonila ke speciálnímu postavení ZPMS, a to z důvodu, že upozornění na méně závažné porušení nijak neomezuje co do počtu, proto by teoreticky bylo možné, aby i po dvou udělených výstrahách bylo v průběhu téhož roku menší pochybení ze strany mladistvého řešeno pouze takovýmto napomenutím probačním úředníkem bez toho, aby bylo nutné informovat soud, což je podle mého názoru v souladu s principem preventivního působení i se zásadou

⁵⁹ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, Trestněprávní revue 2005, č. 9, s. 234.

zvláštního působení. Je samozřejmě důležité, aby probační úředník správně posoudil, kdy jde o méně závažné pochybení, proto bude nejlepší, aby tuto otázku hodnotil vždy individuálně a s přihlédnutím ke všem okolnostem daného případu, zejména pak k dosavadnímu vývoji výkonu dohledu.

V praxi v případě, že mladistvý podmínky dohledu řádně plní a pak nedodrží některý termín setkání s probačním úředníkem nebo s ním úplně přeruší kontakt, by se probační úředník primárně měl s využitím svých možností snažit o to, aby jej opět kontaktoval, zjistil příčiny problémů a znovu navázal spolupráci. Až když se toto nepodaří, měl by tuto skutečnost sdělit soudu nebo státnímu zástupci. Současně s tím by měl soudu nebo státnímu zástupci sdělit výsledky svého šetření o poměrech mladistvého, informovat ho o dosavadním průběhu výkonu probačního dohledu a specifikovat, co sám podnikl k řešení aktuálních životních problémů mladistvého a příčin jeho trestné činnosti. Důsledky, které může z neplnění podmínek výkonu probačního dohledu vyvodit soud a státní zástupce pak závisí na typu rozhodnutí, v jehož rámci byl nad mladistvým probační dohled vysloven.⁶⁰

Bezprostředně po skončení výkonu dohledu probační úředník zpracuje závěrečnou zprávu, v níž shrne veškeré během něj získané informace a své stanovisko k plnění jeho podmínek mladistvým.

Pro účely shrnutí lze znovu poukázat na to, že jen účelné propojení kontrolní složky dohledu se složkou výchovnou a pomáhající může nejen významným způsobem přispět k urovnání vztahů narušených trestnou činností a k prevenci jejího opakování, ale především může vést ke

⁶⁰ Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, Trestněprávní revue 2005, č. 9, s. 234.

změně norem chování mladistvého a k dosažení hlavního účelu probace, kterým je účinná převýchova pachatele směřující k tomu, aby v budoucnu vedl život bez konfliktu se zákonem. I přes určitou nutnou vyváženost kontrolní a výchovné složky dohledu, by i v případě, resp. zvláště v případě výkonu dohledu u mladistvých mělo jeho těžiště spočívat v pozitivním působení na jeho chování, budování sociálního zázemí, pomoci při řešení aktuálních problémů mladistvého a v dalších aktivitách zaměřených na vytváření předpokladů pro jeho úspěšné společenské uplatnění. Intenzita kontrolních mechanismů bude vždy záviset na konkrétních okolnostech případu, osobě mladistvého a na stupni rizika opakování trestné činnosti a do určité míry bude záviset též na přístupu samotného mladistvého ke spolupráci s probačním úředníkem. Je žádoucí, aby probační úředník při práci s mladistvým praktikoval tzv. otevřený přístup, tzn. aby jej předem informoval o tom, že si v rámci dohledu bude opatřovat informace od jiných osob či institucí, dále aby mladistvý měl možnost se seznámit se zprávami, které o něm probační úředník podává a eventuelně se k nim i vyjádřit. Možnost takového přístupu se však pochopitelně odvíjí od konkrétních okolností každého individuálního případu a do značné míry opět závisí na pozitivním postoji mladistvého v průběhu výkonu probačního dohledu.

8. PROBACE V ŠIRŠÍM SMYSLU

Jak vyplývá z kapitoly „Probační činnost“, působnost PMS v českém trestním právu zahrnuje poměrně rozsáhlou oblast. V následujících odstavcích bude věnována pozornost dalším čtyřem oblastem působení probačních úředníků, které však svou povahou spadají již do probace ve smyslu širším. Jak již bylo uvedeno, je tato kapitola z důvodu omezení rozsahu práce věnována probaci v širším smyslu dle trestního zákona, trestního řádu a zákona o Probační a mediační službě.

8.1 ZKUŠEBNÍ DOBA A INSTITUTY S NÍ SPOJENÉ

Vedle zkušební doby u institutů spojených s dohledem se tento pojem v TZ a TŘ objevuje i v souvislosti s instituty dalšími, u kterých je však případná působnost probačního úředníka řazena pod probaci v širším smyslu.

Těmito jsou:

- 1) podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g TŘ)
- 2) podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307, 308 TŘ)
- 3) podmíněné odsouzení (§ 58 a násl. TZ)
- 4) podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody - tzv. parole (§ 61 a násl. TZ)
- 5) podmíněné upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu (§ 61 a násl. TZ)

Pro úplnost je třeba dodat, že dle ZSVM by tento výčet doplňovalo peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu podle § 28 uvedeného zákona.

Kromě podmíněného upuštění od výkonu zbytku trestu zákazu činnosti nebo zákazu pobytu lze obviněnému, resp. odsouzenému zkušební dobu i v těchto případech zostřit uložením přiměřených omezení a přiměřených povinností směřujících k tomu, aby po její trvání vedl řádný život, a u podmíněného odsouzení a podmíněného propuštění též uložením povinnosti nahradit podle svých sil škodu, kterou trestným činem způsobil. U podmíněného propuštění navíc dává zákon soudu možnost vyslovit nad pachatelem dohled.

Ve vztahu k podmíněnému odsouzení TŘ v § 329 uvádí, že v případech, kdy je to s ohledem na povahu uložených omezení a způsob kontroly chování odsouzeného nutné, předá předseda senátu věc k výkonu kontroly nad chováním odsouzeného a nad dodržováním uložených omezení probačnímu úředníkovi. Zároveň jej požádá, aby ve stanovených pravidelných termínech podával zprávy o způsobu života odsouzeného a aby ihned informoval o důvodech k nařízení výkonu trestu (§ 329 odst. 1 TŘ). Pokud předseda senátu takto nepověří probačního úředníka, musí v pravidelných termínech, minimálně jedenkrát za šest měsíců, provádět tuto kontrolu sám (§ 329 odst. 2 TŘ); s tímto postupem bude možné se spokojit zpravidla u těch odsouzených, u nichž nejsou obavy, že nepovedou řádný život, například u pachatelů trestných činů v dopravě, kteří před spácháním činu i po něm vedli řádný život. Tuto úpravu pro podmíněné odsouzení lze analogicky použít i pro ostatní uvedené instituty spojené se zkušební dobou.⁶¹

I když se jak v případě dohledu eventuelně vysloveného nad podmíněně propuštěným tak v případě zkušební doby spojené s výše jmenovanými instituty jedná o pojmy charakterově odlišné od dohledu a zkušební doby

⁶¹ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 6, s. 21.

v rámci probace v užším smyslu, obsahově se výrazně lišit nebudou. Rozdíl bude spíše v intenzitě, s jakou bude kontrola ve zkušební době ze strany probačního úředníka prováděna, což je odůvodněno tím, že instituty spojené se zkušební dobou mají charakter mírnějšího opatření ve srovnání s instituty spojenými s dohledem.

8.2 VÝKON TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

8.2.1 CHARAKTERISTIKA TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Trest obecně prospěšných prací (dále jen OPP) byl do našeho právního řádu zaveden novelou č. 152/1995 Sb., s účinností od 1.1.1996. Podle důvodové zprávy k uvedené novele jsou podmínky pro uložení tohoto trestu vymezeny tak, aby se uplatnil u pachatelů méně závažných trestných činů, na něž není třeba působit trestem odnětí svobody a z určitých důvodů zároveň nepostačuje nebo není vhodné uložení samostatného peněžitého trestu.

Novela č. 265/2001 Sb, účinná od 1.1.2002 pak rozšířila okruh prací, které může odsouzený v rámci tohoto trestu vykonávat, uložila soudu povinnost přihlídnout při jeho ukládání ke stanovisku pachatele, zavedla možnost vykonávat OPP i ve prospěch jiných subjektů než obcí a zakotvila účast probačního pracovníka na kontrole jejich výkonu. Hmotněprávní úprava trestu OPP je obsažena v § 45 a 45a TZ, procesněprávní pak v § 335 až 340b TŘ.

Uložení trestu OPP je vázáno na dvě základní podmínky. Jednak musí jít o odsouzení za trestný čin, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let odnětí svobody, a jednak musí být splněn požadavek, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a možnosti nápravy pachatele uložení jiného trestu k dosažení účelu trestu není třeba.

Za splnění těchto podmínek lze podle § 45 odst. 2 trest OPP uložit, i když ve zvláštní části trestního zákona není stanoven. Může být uložen jako trest samostatný nebo i vedle jiného trestu. Nelze ho však uložit vedle trestu odnětí svobody, a to ani podmíněného.

Podstatou trestu je povinnost odsouzeného vykonat ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům, a to osobně, bezplatně a v jeho volném čase. To, že výkon trestu zasahuje do volného času odsouzeného společně se skutečností, že pracovat je povinen bez nároku na odměnu, zde představuje onu újmu, jež je obligatorním prvkem každého trestu. Vzhledem k tomu, že z hlediska dosažení účelu trestu je nezbytné, aby byl každý trest vykonán co nejdříve po jeho pravomocném uložení, zákon vyžaduje, aby i trest OPP vykonal pachatel co nejrychleji a stanoví k tomu dobu do jednoho roku ode dne, kdy soud výkon tohoto trestu nařídil. K jejímu dodržení je pachatel nucen hrozbou přeměny včas nevykonaného trestu nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody podle § 45a odst. 4.⁶²

Podle § 45 odst. 1 může soud trest OPP uložit ve výměře od 50 do 400 hodin. Na dobu trestu může uložit též přiměřená omezení a přiměřené povinnosti uvedené v § 26 odst. 4 TZ směřující k tomu, aby pachatel vedl řádný život. Jestliže pachatel způsobil trestným činem škodu, soud mu zpravidla uloží, aby ji podle svých sil nahradil. Dodržování přiměřených omezení, resp. náhrada způsobené škody jsou pak důležitými hledisky pro posouzení, zda pachatel v době výkonu trestu vedl řádný život a zda není důvod k přeměně tohoto trestu na trest odnětí svobody.

Při ukládání trestu soud přihlédne ke zdravotní způsobilosti pachatele. Vzhledem ke skutečnosti, že se zde jedná o osobní výkon práce, má zdravotní stav

⁶² Sotolář, A., Půry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 324.

bezprostřední vliv na možnost, resp. schopnost trest vykonat. Zdravotní způsobilost, pokud nezabrání v uložení tohoto trestu, ovlivní jeho výměru. Je přitom nutno respektovat nejen tělesnou způsobilost, ale, ač pracovní náplní je zpravidla manuální činnost, též duševní stav pachatele.⁶³

Uložení trestu OPP není podmíněno souhlasem pachatele s tímto druhem trestu. Zákon pouze stanoví, že soud přihlédne k jeho stanovisku.

Je třeba, aby i trest OPP splnil účel trestu tak, jak ho charakterizuje § 23 odst. 1 TZ, tedy jak z hlediska generální tak individuální prevence. Zároveň nelze zanedbat splnění jeho ochranné funkce a rovněž fakt, že trest musí být spravedlivý a adekvátní. Odůvodněný závěr o tom, že uložení trestu OPP bude splněn účel trestu stejně jako výkonem trestu odnětí svobody, musí být opřen o povahu spáchaného trestného činu a zároveň o osobu pachatele. Významnou roli hraje zejména konkrétní stupeň společenské nebezpečnosti a okolnosti, za nichž byl čin spáchán, zhodnotí se též kdy je žádoucí působit na pachatele veřejným míněním a možnosti nápravy pachatele.

Trest OPP představuje významnou alternativu trestu odnětí svobody, v níž se zřetelně projevuje výchovný účinek, a to především ve smyslu podpory osvojování stabilních pracovních návyků a rozvíjením pocitu sociální zodpovědnosti. Je typem alternativního trestu, který v sobě kombinuje negativní prvek, představovaný nutným omezením práv a svobod, spolu s prvkem pozitivním - konfrontací pachatele s odpovědností vůči sobě samému a vůči společnosti tím, že je mu dána příležitost kompenzovat negativní zásah do jejích pravidel vytvořením

⁶³ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 322-323.

nějakého užitečného výsledku. Pozitivní prvek zde, zejména z pohledu odsouzeného, rovněž představuje skutečnost, že je-li trest řádně vykonán, je vymazán z rejstříku trestů a na výpisu se tedy neobjeví. To vše společně s faktem, že výkon trestu OPP je pro stát levnější než výkon trestu ve věznici, je v souladu s představami o tom, jakou roli má trest hrát v moderní společnosti.

8.2.2 PŮSOBNOST PROBAČNÍHO ÚŘEDNÍKA BĚHEM VÝKONU TRESTU OBECNĚ PROSPĚŠNÝCH PRACÍ

Podle § 336 odst. 3 TŘ soud o nařízení výkonu trestu soud vyrozumí probačního úředníka, který nad jeho výkonem provádí kontrolu, při níž spolupracuje s příslušným obecním úřadem nebo institucí, u nichž jsou OPP vykonávány. Tímto ustanovením, zavedeným již zmíněnou novelou č. 265/2001 Sb., byla právně zakotvena účast probačního úředníka na kontrole pachatele odsouzeného k OPP. Na rozdíl od kontroly odsouzených nebo obviněných během zkušební doby je zde tedy účast probačního úředníka obligatorní. Probační úředník je i jedním ze subjektů, které mohou dle § 340b odst. 1 TŘ navrhnout přeměnu trestu OPP nebo jeho zbytku v trest odnětí svobody.⁶⁴

Z obecného pohledu PMS spoluvytváří podmínky pro výkon OPP v příslušném regionu, a to tím, že spolupracuje s obecními úřady a dalšími institucemi, u nichž jsou OPP vykonávány, a aktualizuje seznam jejich požadavků. V souladu s tím pak připravuje podklady pro soudy k vydání usnesení o konkrétním druhu a místě prací.

Samotný dohled PMS nad výkonem trestu OPP výslovně zmiňuje § 4 odst. 2 písm. d) zák. o PMS. Činnost PMS se však uplatní ještě předtím, než vůbec k uložení takového

⁶⁴ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 13.

trestu dojde. Právě probačnímu úředníkovi přísluší povinnost zjistit ještě před vynesením rozsudku zdravotní stav obžalovaného, který, jak již bylo uvedeno, hraje důležitou roli v posuzování vhodnosti tohoto trestu v konkrétním případě. Při zjišťování zdravotní způsobilosti pachatele se postupuje přiměřeně podle předpisů upravujících obecně posuzování způsobilosti pachatele, zejména podle zák. č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu ve znění pozdějších předpisů.⁶⁵ Tato činnost probačních úředníků je součástí soudní pomoci. Bylo by rovněž vhodné, aby již v této fázi řízení probační pracovník na vyzvu soudce, příp. již v přípravném řízení státního zástupce provedl „šetření“ sociální situace a skutečností, které mohou mít vliv na posouzení vhodnosti tohoto druhu trestu.⁶⁶

Po právní moci rozsudku, resp. trestního příkazu, kterým byl trest OPP uložen, projedná probační úředník s odsouzeným zákonné podmínky výkonu tohoto trestu, a zjišťuje okolnosti, které mohou mít na výkon trestu vliv (např. zdravotní, časová či jiná omezení) a v případě potřeby je s klientem v průběžném osobním kontaktu.⁶⁷ V této fázi se zřetelně projevuje prvek individuální práce s pachatelem trestného činu, příznačný pro trest v podobě OPP.

Těžiště práce probačního úředníka spočívá v již zmíněné kontrole výkonu tohoto trestu. Je přirozené, že výkon trestu musí být odpovídajícím způsobem sledován, protože pokud se chce odsouzený vyhnout přeměně svého trestu na OPP (popř. jeho zbytku) v trest odnětí svobody, musí vést do skončení jeho výkonu řádný život a nesmí zaviněně nevykonat uložený trest. Právě plnění těchto

⁶⁵ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 323.

⁶⁶ Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*, Trestní právo 1997, č. 7-8, s. 19.

⁶⁷ Tamtéž, s. 19.

dvou povinností, případně společně s dodržováním uložených přiměřených omezení a povinností musí být důsledně kontrolováno. Je nutné, aby se probační úředník zaměřil na kontrolu toho, zda odsouzený vykonává práce dle dohody s obecním úřadem či institucí a zda je vykoná do jednoho roku od nařízení výkonu trestu. Ve většině případů nebude nutné, aby probační pracovník kontroloval odsouzeného osobně, tj. v místě výkonu práce. Namísto toho budou postačovat zprávy obecního úřadu či příslušné instituce o počtu odpracovaných hodin, popř. o problémech vznikajících v rámci výkonu trestu OPP. Osobní kontrola bude na místě jen tehdy, když bude mít probační úředník důvodné pochybnosti o tom, že zmíněné subjekty odsouzeného náležitě kontrolují.⁶⁸

V případě, že poskytovatel práce uvědomí probačního úředníka o neplnění trestu ze strany odsouzeného, resp. jeho neplnění řádným způsobem, dochází obvykle nejprve k řešení problému s odsouzeným. Pokud toto nevede k nápravě nebo jde-li o pochybení závažnějšího charakteru, zpracuje probační úředník informaci pro soud, který pak dále postupuje v souladu s ustanoveními zákona. V opačném případě, tedy je-li PMS informována o řádném splnění trestu, vypracuje probační úředník pro soud zprávu o průběhu a ukončení výkonu trestu OPP.

8.3 SOUDNÍ POMOC

Pod činnost Probační a mediační služby spadá dle § 4 odst. 2 písm. a) ZPMS i obstarávání podkladů k osobě obviněného a jeho rodinnému a sociálnímu zázemí. Jde o tzv. soudní pomoc, která není, na rozdíl např. od dohledu, spjata v rámci TZ a TŘ s konkrétními instituty, ale jedná se spíše o specifickou a fakultativní součást

⁶⁸ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 13

trestního řízení, jejíž hlavní přínos spočívá v individualizaci řešení trestních případů.⁶⁹

§ 31 odst. 1 TZ stanoví, že při ukládání trestu soud přihlédne mj. k možnostem nápravy a poměrům pachatele. Možností nápravy se rozumí stanovení prognózy budoucího vývoje pachatele na základě objasnění jeho osobnosti, prostředí, v němž se jeho osobnost vyvíjela a v němž se v budoucnu bude vyvíjet, a také působení uvažovaného trestu na něj. Poměry pachatele jsou pak míněny poměry majetkové, rodinné, jeho zdravotní stav apod.⁷⁰ Je na první pohled zřejmé, že zjištění všech těchto informací je schopna mnohem lépe než samotné orgány činné v trestním řízení zabezpečit právě Probační a mediační služba, která jim tímto jednak práci usnadní a jednak přispěje k náležitě individualizaci.

Informace týkající se osobních a rodinných poměrů zjišťuje probační úředník tak, že kontaktuje obviněného a tyto otázky s ním osobně projednává. Zde je třeba zdůraznit, že se tak děje na základě jeho souhlasu, který spolu se spoluprací samotného obviněného na zpracování výsledné komplexní zprávy významně přispívá k zesílení pozitivního přínosu této probační činnosti. Informace lze dále získat vyžádáním zpráv od zaměstnavatele obviněného, od obecního úřadu, v jehož obvodu obviněný bydlí a se souhlasem obviněného též z údajů, které jsou předmětem lékařského či bankovního tajemství.⁷¹ Vedle těchto informací může komplexní zpráva obsahovat též údaje o případných polehčujících okolnostech, např. o tom, že obviněný spáchal trestný čin pod vlivem tíživých osobních nebo rodinných poměrů, které si sám nezpůsobil (§ 33 písm. e) TZ) nebo že se přičinil o odstranění škodlivých následků trestného činu či dobrovolně nahradil způsobenou

⁶⁹ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 14.

⁷⁰ Jelínek, J., Sovák, Z.: *Trestní zákon a trestní řád*, 24. vydání, Linde, Praha 2006, s. 42.

⁷¹ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 15.

škodu [§ 33 písm.h) TZ]. Součástí komplexní zprávy jakožto výsledku soudní pomoci je i souhrnné stanovisko probačního úředníka včetně odborného posouzení možnosti dalšího výchovného působení na obviněného, což nepochybně může přispět k rozhodnutí soudu uložit namísto odnětí svobody některý z trestů alternativních.

Základním předpokladem pro skutečné zefektivnění trestního řízení je vstup probačního úředníka do něj za účelem soudní pomoci v jeho co nejranějším stadiu. Zvláště významná může být soudní pomoc především v souvislosti s ukládáním trestu OPP a trestu peněžitého. V prvním případě půjde o důkladné zjištění zdravotního stavu obviněného, neboť jednou z podmínek pro uložení trestu OPP je zdravotní způsobilost pachatele (§ 45a odst. 2 TZ), v druhém případě je zase důležité, aby měl soud k dispozici co nejpřesnější zprávu o majetkových poměrech obviněného, neboť zákon stanoví k nim při rozhodování přihlídnout, navíc výslovně uvádí, že soud takový druh trestu uložit nemůže, je-li zřejmé, že by byl nedobytný.⁷²

Vedle z názvu vyplývající pomoci soudu může tento probační institut znamenat i pomoc obviněnému a jeho rodině, neboť představuje možnost, jak s nimi vejít v kontakt ještě před pravomocným rozhodnutím soudu a v případě potřeby jim pomoci v řešení aktuálních sociálních problémů, popřípadě jim poskytnout psychosociální pomoc či poradenství.⁷³

8.4 VČASNÁ POMOC

Tzv. včasnou pomocí je označováno vykonávání dohledu nad chováním obviněného v případech, kdy bylo rozhodnuto

⁷² Blíže viz Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č.7-8, s. 14.

⁷³ Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*, Trestní právo 1997, č.7-8, s. 15.

o nahrazení vazby probačním dohledem [§ 4 odst. 2 písm. c) ZPMS]. Možnost tímto způsobem vazbu nahradit zakotvila do TŘ novela č. 265/2001 Sb., přičemž ustanovení § 73 odst. 1 písm. c) ji podmiňuje tím, že s ohledem na osobu obviněného a povahu projednávaného případu lze i tímto způsobem dosáhnout účelu vazby. Včasná pomoc se týká pouze vazby útěkové a vazby předstižné [§ 67 písm. a) a c) TŘ], v případě koluzní vazby [§ 67 písm. b) TŘ] toto řešení nepřichází v úvahu. Včasná pomoc představuje alternativu k pobytu obviněného ve vazbě na straně jedné a k jeho prostému ponechání na svobodě na straně druhé.⁷⁴ Svou povahou je blízká dohledu, ustanovení § 26a a 26b TZ, které platí pro hmotněprávní dohledové instituty, zde však použít nelze, a proto TŘ v § 73 odst. 3 jmenuje alespoň základní povinnosti obviněného, nad nímž byl vysloven dohled nahrazující vazbu.⁷⁵ Těmi jsou:

1. povinnost dostavit se ve stanovených lhůtách k probačnímu úředníkovi
2. změnit místo svého pobytu pouze se souhlasem probačního úředníka
3. podrobit se dalším omezením stanoveným ve výroku rozhodnutí, která směřují k tomu, aby se obviněný nedopustil trestné činnosti a nemařil průběh trestního řízení

Dohled nahrazující vazbu v sobě rovněž zahrnuje kontrolní i pomocnou stránku, přičemž obě by v tomto případě měly být oproti dohledu vykonávanému podle TZ realizovány se zvýšenou intenzitou. V případě kontroly z toho důvodu, že ke vzetí do vazby se přistupuje proto, aby se předešlo možným komplikacím v trestním stíhání (útěková vazba) či pokračování v trestné činnosti (vazba

⁷⁴ Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*, Trestní právo 1997, č. 7-8, s. 18.

⁷⁵ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 15.

předstížná) a to, že orgán rozhodující o vazbě dá v konkrétním případě přednost tomuto alternativnímu řešení je výrazem zásady fakultativnosti a nikoliv důsledkem toho, že taková rizika v daném případě nehrozí. Zvýšená pomoc probačního úředníka zde zase může zásadním způsobem nalomit počínající kriminální činnost obviněného, zejména v případech, kdy se podaří najít vhodná řešení problémů, které stály na jejím počátku, např. léčení drogové či jiné závislosti.

9. SROVNÁNÍ S PRÁVNÍ ÚPRAVOU V ANGLII A WALESU

9.1 ORGANIZACE ANGLICKÉ PROBAČNÍ SLUŽBY A JEJÍ ČINNOST

Je třeba si uvědomit, že v rámci Velké Británie existuje společný právní systém v Anglii a Walesu, samostatnou úpravu však mají jak Skotsko, tak Severní Irsko. Toto srovnání vychází z úpravy probačního systému v Anglii a Walesu.

V Anglii je probační služba právně zakotvena již od r. 1907. Její počátky však sahají až do 19. století, kdy probační služba začínala v Anglii jako policejně - soudní mise a každý misionář měl za úkol svým klientům „radit, pomáhat a být jim přítelem“. V současnosti se však v Anglii na rozdíl od mnoha jiných evropských zemí včetně České republiky při probační práci slova „klient“ téměř nepoužívá, vždy se mluví o pachatelích (criminal offenders).

Od dubna 2001 je probace v Anglii a Walesu řízena Národní probační službou (National Probation Service) v čele s Národním probačním ředitelstvím. Území je rozděleno do 42 probačních oblastí, z nichž každá má své probační středisko (Probation Board). Odpovědnost za probační službu nese ministerstvo vnitra. Samotní probační pracovníci však nepracují pro ministerstvo, ale pro jednotlivá střediska, jejichž činnost je financována vládou, která zajišťuje výkon probační služby na celém území.

Kdo se chce stát v Anglii probačním pracovníkem, musí mít diplom v oblasti sociální práce. Probační pracovníci pracují ve skupinách po 6 - 7 lidech. Každá skupina má svého vedoucího (Senior Probation Officer), který je zodpovědný za supervizi práce skupiny. Systém obvykle funguje tak, že každá skupina se zabývá určitou

oblastí úkolů, přičemž probačním pracovníkům je umožněno po určitém čase procházet různými skupinami. Probační pracovníci obvykle nepracují s lidmi, kteří jsou mladší 16 - 17 let. Tito mladí lidé patří do kompetence sociálních pracovníků městských úřadů. Přesto však jsou v některých částech Anglie a Walesu skupiny probačních a sociálních pracovníků, kteří pracují s mladistvými klienty (tzv. juvenile justice team). Členové těchto skupin zpracovávají zprávy o klientech pro soudy a vykonávají nad nimi i probační dohled.

Podle zákona o trestním soudnictví začíná soudní proces vypracování tzv. zprávy k přípravě rozsudku (pre-sentence report), kterou v mnoha případech zákon vyžaduje jako nezbytnou podmínku pro rozhodování soudu. Její zpracování je úkolem právě probačních pracovníků. Tuto zprávu však nelze připodobňovat k naší tzv. soudní pomoci, neboť zatímco v případě této jde o šetření sociálních poměrů, úkolem anglické předsoudní zprávy je předložit soudu různé v konkrétním případě v úvahu přicházející možnosti řešení trestního případu.

9.2 TREST VYKONÁVANÝ VE SPOLEČNOSTI

V Anglii podmíněné odsouzení jako pojem neexistuje. V § 6 zákona o trestním soudnictví se však hovoří o tzv. trestu vykonávaném ve společnosti, kdy jde o určité omezení svobody, spočívající v uložení jednoho nebo více komunitních příkazů. Příkazy, které může soud uložit jsou tyto:

- a) probační příkaz
- b) probační příkaz doplněný dalšími opatřeními (povinnostmi)
- c) uložení obecně prospěšných prací
- d) kombinovaný příkaz

- e) uložení zákazu vycházení
- f) dohled
- g) dohled doplněný dalšími opatřeními
- h) uložení povinnosti navštěvovat zařízení dohledu

Při výběru konkrétního příkazu k trestu vykonávaném ve společnosti musí anglické soudy vycházet z vhodnosti sankce pro pachatele a z míry omezení z příkazu vyplývající, jež musí být úměrná závažnosti spáchaného trestného činu. Nezbytnou podmínkou pro uložení probace, obecně prospěšných prací, kombinovaného příkazu, zákazu vycházení a dohledu je souhlas pachatele. Je úkolem soudu o dosažení tohoto souhlasu usilovat vždy, když se v daném případě jedná o pro pachatele vhodný a přiměřený trest.

9.3 PROBAČNÍ PŘÍKAZ

Účelem probačního příkazu je zajistit nápravu pachatele, ochránit veřejnost před újmou pachatelem způsobenou a prevence páchaní další trestné činnosti. Probační příkaz vyžaduje, aby probační úředník vykonával nad pachatelem dohled po dobu minimálně šesti měsíců, nejvýše však tři let a dále zakládá povinnost pachatele být s probačním úředníkem v kontaktu způsobem, jaký probační úředník určí. Je pravomocí soudu připojit k probačnímu příkazu ještě další povinnosti s ohledem na ochranu veřejnosti a prevenci další trestné činnosti. Co se týká dohledu, právní úprava vyžaduje jeho okamžité zahájení po vydání příkazu soudem (obvykle do pěti pracovních dnů), sestavení a pravidelnou revizi plánu jeho výkonu, konání častých schůzek probačního úředníka s pachatelem (minimálně šestkrát během tří měsíců, kde je to však možné, tam dvanáctkrát), řádné vedení záznamů a jejich uchovávání v předepsané době a podniknutí

okamžitých a účinných opatření sledujících realizaci příkazu, včetně opatření podniknutých v případě porušení jeho podmínek nebo pokud se pachatel chová nepřijatelným způsobem.⁷⁶

⁷⁶ Blíže k právní úpravě anglické probační služby: Válková, J.: *Referenční příručka k zákonu o trestním soudnictví Velké Británie*, IKSP, Praha 1991 a www.homeoffice.gov.uk

10. MEDIACE

10.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA

Mediace jako specifický způsob urovnávání konfliktů nenachází své uplatnění pouze v oblasti práva, a už vůbec není spjata výhradně s právem trestním tak, jako je tomu u institutu probace. Dokonce lze říci, že se jedná o zcela samostatnou metodu řešení sporů, které nemusí mít nutně povahu sporů právních, a kterou lze praktikovat v různých oblastech společenské praxe. V tomto smyslu rozeznáváme mediaci v rodinných konfliktech, sousedských konfliktech, konfliktech na pracovišti či ve školách. V právní praxi se mediace začala prosazovat nejprve v občanskoprávních a obchodních věcech, teprve později i v souvislosti s trestním řízením, kde však i nyní, ve srovnání s prvně jmenovanými právními odvětvími, zaujímá jen omezené postavení.

Dominantní postavení mediace v oblasti civilních sporů lze odvodit i z procesní úpravy občanského soudního řízení, kde občanský soudní řád svěřuje roli mediátorů samotným soudům, a to ať již jde o právo každého tam, kde to povaha věci připouští, obrátit se na soud se žádostí o zprostředkování smíru ve zvláštním smírčím řízení, které má charakter řízení předběžného (tzv. prétorský smír dle § 67 OSŘ) či o skutečnost, že na základě § 99 OSŘ má soud, pokud je to dle povahy věci možné, usilovat o smír mezi účastníky, a v případě, kdy se takového soudního smíru podaří dosáhnout, má tento účinky pravomocného rozsudku.

I v oblasti civilněprávních sporů však lze mediaci využít jako mimoprocesní metodu hledání „smíru“, což zůstává pravidlem v oblasti trestního práva, které mediaci chápe výhradně jako mimosoudní zprostředkování za

účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným, jež je předmětem daného trestního řízení, tedy jako mimoprocesní postup, jehož cílem je vždy dosažení takového výsledku, který bude mít určitý význam pro rozhodování v trestním řízení. Mediaci v trestních věcech v žádném případě nelze ztotožňovat s procesním projednáním a rozhodnutím věci mimo standardní řízení.

Slovo mediace je odvozeno od latinských výrazů *medium* znamenající střed nebo také *medius* neboli prostřední. Obecně bývá definována jako alternativní metoda řešení konfliktů, která využívá přítomnosti prostředníka-mediátora, odborníka na efektivní vyjednávání, který napomáhá stranám konfliktu dospět k urovnání sporu a nalézt vzájemně přijatelné řešení dané situace. Postavení mediátora je vyvážené vůči oběma stranám. Jeho úkolem je řídit proces jednání, vytvářet podmínky pro dorozumění účastníků a nalezení takového řešení, které zohledňuje zájmy obou stran. Mediátor podporuje schopnosti účastníků urovnat konflikt vlastními silami, jeho úkolem není daný problém posuzovat či hodnotit, ani rozhodovat o konkrétní podobě jeho řešení.⁷⁷ Mediátor nedisponuje autoritou, která by mu umožnila prosadit jím navržený způsob urovnání konfliktu.

Řečeno jinými slovy je mediace krátkodobým, procesně uspořádaným, cílově orientovaným procesem, v němž sporné strany spolupracují s neutrální třetí osobou s úmyslem dosáhnout vzájemně přijatelné dohody. Úlohou mediátora v rámci tohoto procesu je analyzovat předmět sporu, vést a řídit vyjednávání mezi stranami a dohlížet na dodržení předem stanoveného průběhu mediace.⁷⁸

⁷⁷ Riskin, L.L et al.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*, Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, Praha 1996, s. 7.

⁷⁸ Knoblochová, V.: *Alternativní způsob řešení sporu: porovnání soudního smíru a mediace*, Právník 2000, č. 9, s. 866.

V rámci mediačního procesu je konflikt považován za přirozenou a i nezbytnou součást změny, podněcuje k zamyšlení a přehodnocení současné situace a k úpravě mezilidských vztahů. Účastníkům tohoto procesu je dána možnost pochopit, co je jeho podstatou, jaké jsou příčiny jeho vzniku, a jak je vnímán z pohledu druhé strany. Při mediaci jde o to, aby výsledné řešení problému bylo přijatelné pro všechny - jedná se o tzv. strategii win-win, což lze přeložit jako strategie vítězství pro obě strany. Tento ideální stav lze jen těžko docílit v klasickém soudním řízení, kde se v zásadě vždy jedna strana cítí být vítězem a druhá poraženým.

Na rozdíl od soudního procesu, v němž nezávislá třetí strana podřazuje fakta právu, aby dosáhla výsledku, pomáhá při mediaci třetí strana účastníkům podřadit fakta jejich hodnotám a na tomto základě dosáhnout dohody. Takové dohody vycházejí z pozitivního práva, ale vedle něj zahrnují i spravedlnost, morální a etické zásady apod. A právě zde je patrný další z rozdílů mezi mediací a soudním procesem - strany si samy volí normy, které budou ovlivňovat výsledek jejich sporu. Řešení, na jehož tvorbě se obě strany podílejí, je uspokojí daleko více, než rozhodnutí třetí osoby.⁷⁹

Mediace představuje facilitované vyjednávání, tzn. takové, při němž komunikaci znesvářených stran usnadňuje třetí, neutrální subjekt. Teorie toto jednání ještě dále člení na poziční a konstruktivní, přičemž druhý uvedený způsob předpokládá naplnění výše popsaného ideálního výsledku win-win.⁸⁰

Přestože se jedná o strukturovaný proces, je mediace v jednotlivých fázích charakteristická svou

⁷⁹ Knoblochová, V.: *Alternativní způsob řešení sporu: porovnání soudního smíru a mediace*, Právník 2000, č.9, s. 866.

⁸⁰ Blíže k těmto metodám Riskin, L. L. et al.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*, Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, Praha 1996, s. 20-23.

neformálností. Procesní stránka mediace bývá částečně upravena v zákonech a to například co do maximální doby trvání mediace, důvodů, které by věc z projednání mediací vyloučily či způsobu ustanovení mediátora, průběh mediačního jednání si pak upřesňuje konkrétní mediátor sám a to cestou vytváření vlastních procesních pravidel, u nichž je však nutné, aby s nimi byly strany seznámeny a rozuměly jim.

Dalším významným znakem je dobrovolnost mediace ve smyslu dobrovolného přistoupení stran konfliktu k tomuto způsobu řešení. Nelze ji nařídít jako obligatorní postup, což se odráží též v ustanovení § 2 odst. 2 ZPMS upravující mediaci v trestněprávní oblasti, kde se stanoví, že ji lze provádět pouze s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného. Mediace má zkrátka své místo tam, kde je zajištěna dobrovolná účast obou stran a kde existuje jejich zájem o aktivní spolupráci a ochota si vzájemně naslouchat.

Samotný proces mediace bývá obvykle rozdělen do těchto fází a jim odpovídajícím cílům:

1. dohoda na mediaci mezi mediátorem a účastníky sporu

Této zpravidla předchází první společná schůzka, na níž by se mediátor měl ujistit, že obě strany rozumí tomu, co mediace znamená, a měl by jim pomoci se rozhodnout, zda v ní chtějí pokračovat. Mediátorovi má zase tato schůzka umožnit analýzu případu z hlediska vhodnosti jeho řešení mediační cestou, a to jak s přihlédnutím k povaze věci, tak vzhledem k osobnostem účastníků.

2. porozumění problémům

Problémy se zde dělí do dvou kategorií. První tvoří problémy při mediaci, tedy takové, které ovlivňují její

průběh. Zde patří např. otázka schopnosti znesvářených stran vzájemně komunikovat a též schopnost jejich spolupráce s mediátorem. Druhou skupinu problémů pak reprezentují ty, kvůli nimž se mediace koná a které jsou součástí daného konfliktu, tedy fakta, pocity a vnímání situace z pohledu jeho jednotlivých účastníků.

3. vytváření možných řešení a dosažení shody na určitém řešení

V této fázi je třeba striktně odlišovat proces vytváření možných řešení od konečného výběru řešení definitivního. Z psychologického hlediska je přínosnější, pokud jednotlivé návrhy řešení přicházejí od samotných účastníků konfliktu spíše než ze strany mediátora. Při formulaci v úvahu přicházejících řešení bývá obvykle využíváno dvou postupů. Tím prvním je práce s konkrétními návrhy jednotlivých stran, druhým je tzv. brainstorming, pro nějž je používán český ekvivalent „burza nápadů“. Podstata brainstormingu spočívá v tom, že účastníci jsou vyzváni k tomu, aby navrhovali jakékoliv řešení, které je napadne. Mediátor je všechny bez ohledu na jejich přijatelnost poznamená a z výsledného soupisu jsou pak vytvářeny kombinace či nové alternativy, které již představují skutečně možná řešení. Vzhledem k neformálnosti celého mediačního procesu neexistuje určitý předepsaný postup, jak výsledného řešení dosáhnout, vše závisí na spolupráci a vzájemné komunikaci stran a mediátora.

4. realizace zvoleného řešení a splnění závazků s ním spojených

Do této fáze zařazujeme jednak zapsání ujednání stran v podobě konečné písemné dohody, přičemž písemná forma

zde ale nepředstavuje nezbytnou podmínku, a dále vlastní splnění dohody.

První dva výše uvedené cíle tvoří přípravnou fázi mediace, druhý patří do realizační fáze a třetí do fáze konečné.

10.2 MEDIACE V ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

Legální definici mediace nám podává již zmíněný § 2 odst. 2 ZPMS, podle něhož se jí rozumí mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením, které lze provádět pouze s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.

V trestním právu mediace představuje specifickou mimoprocesní metodu řešení trestních věcí umožňující naplnění smyslu konceptu restorativní justice v případech těch trestných činů, které jsou důsledkem konfliktního stavu mezi pachatelem a obětí spáchaného trestného činu. Cílem mediátora je tento konfliktní stav urovnat a v souvislosti s tím zprostředkovat alternativní řešení trestní věci za současného nezbytného respektu ke stranám konfliktu, k jejich schopnostem posouzení toho, co potřebují a co je pro ně výhodné, a k jejich odpovědnosti za vybrané řešení. Konečné rozhodnutí ve věci zůstává sice ve výlučné pravomoci soudu, resp. v přípravném řízení státního zástupce, restorativní pojetí trestní spravedlnosti však vytváří mediátorovi prostor k tomu, aby stranám konfliktu nabídl jinou možnost řešení, než je standardní trestní řízení zakončené odsuzujícím rozsudkem.⁸¹ Mimoprocesní postavení mediace se odráží též

⁸¹ Šámal, P.: *Probační a mediační služba*, Sociální politika 2001, č. 5, www.mpsv.cz

ve skutečnosti, že předpisy upravující trestní řízení v žádném ze svých ustanovení pojem „mediace“ přímo neuvádějí.

Hlavním počátečním motivem zavádění mediační služby do oblasti trestního řízení byla snaha o pomoc poškozenému, účinné dosažení jeho odškodnění a morální satisfakce a současně řešení konfliktu mezi obviněným a poškozeným tak, aby jej oba dva vnímali jako spravedlivé a to jak lidsky, tak co do souladu s právem. Primárně tedy jde o pomoc a posílení postavení poškozeného a o spravedlivé řešení konfliktního stavu spojeného s trestnou činností i v širším celospolečenském zájmu, tzn. o efektivní postih trestně odpovědného pachatele, ovšem bez nadbytečné stigmatizace, subsidiárně pak o zlepšení možnosti začlenění obviněného do běžného života a efektivnější prevenci kriminality.⁸²

Podstatou mediace je zde zprostředkování alternativního řešení sporu mezi poškozeným a obviněným při současném uspokojení oprávněných zájmů dalších subjektů dotčených trestným činem a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu spojeného se stíhaným trestným činem.⁸³ Jedná se o proces, v němž se obě strany, které s tímto postupem vyjádřily souhlas, snaží za aktivní pomoci mediátora hledat a pojmenovávat příčiny konfliktního stavu s cílem nalézt řešení, které by zabránilo vyhrocení již existujících rozporů v budoucnu a které by uspokojilo jak poškozeného, tak obviněného. Vzhledem k tomuto požadavku se má v rámci správně prováděné mediace každé z těchto stran dostat náležitého prostoru k tomu, aby mohla vyjádřit a popsat svou představu spravedlivého urovnání vztahů. Standardní

⁸² Rizman, S., Šámal, P., Sotolář, A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*, Trestní právo 1997, č. 1, s. 12.

⁸³ Sotolář, A., Púry F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 210.

mediace v trestním řízení má obvykle podobu nejprve oddělených setkání mediátora s oběma stranami a pokud to situace umožňuje, dochází následně k přímému setkání obou stran za přítomnosti mediátora. V případech, kdy je situace pro některou ze stran natolik obtížná, že nelze takové přímé setkání uskutečnit, lze vyjednávání vést pouze skrze mediátora - pak se jedná o tzv. nepřímou mediaci.

Přestože dosažení formální dohody mezi obviněným a poškozeným představuje ideální zakončení mediačního jednání, může již samotné absolvování mediačního procesu, aniž by vyústilo v nalezení relevantního řešení, znamenat významný přínos pro obě zainteresované strany, a to zejména z hlediska zmírnění mezi nimi existujících rozporů. Na straně poškozeného je důležité znovu navodit ztracený či oslabený pocit bezpečí, u obviněného je třeba dosáhnout toho, aby pochopil důsledky svého činu ve všech jeho souvislostech a byl ochoten převzít za své jednání odpovědnost, a to přinejmenším v podobě snahy nalézt určité přijatelné řešení.

Pokud se dohody podaří dosáhnout, pak by jejím obsahem mělo být takové řešení, které bude co nejkomplexnější a zároveň bude působit co nejdéle do budoucna, bude akceptovatelné z hlediska veřejného zájmu a i z pohledu účastníků mediačního procesu bude vnímáno jako spravedlivé a respektující jejich zájmy i zájmy dalších osob z jejich blízkého sociálního okolí, a zároveň bude mít určitý význam pro rozhodování v řízení před soudem, resp. bude promítnutelné do soudního rozhodnutí.

Zprostředkování alternativního řešení konfliktu mezi obviněným a poškozeným je považováno za užší smysl mediace, nejobecněji vzato je jejím záměrem zprostředkování řešení konfliktu mezi normami chování

obviněného a normami společnosti, v níž žije, s přihlédnutím k oprávněným zájmům všech subjektů dotčených trestnou činností. Jinak řečeno, pokud to okolnosti umožňují, je žádoucí zapojit do mediačního procesu nejen obviněného a poškozeného, ale i osoby z jejich blízkého sociálního okolí a zástupce komunity, v níž k trestnému činu došlo. Na druhou stranu je třeba uvést, že vzhledem k možnosti realizace tzv. nepřímé formy mediace, není nezbytnou podmínkou provádění mediačního procesu souhlas poškozeného s osobním setkáním s obviněným a k tomuto tedy vůbec nemusí dojít. Něco jiného je však jeho souhlas se samotným prováděním mediace. Vzhledem k tomu, že se jedná o dobrovolný mimosoudní způsob řešení, k účasti na němž nelze nikoho nutit, není možné, jak již bylo uvedeno, bez svolení poškozeného tento postup realizovat. Ohledně souhlasu s prováděním mediace platí to samé i pro obviněného, v praxi to však zřejmě bude spíše poškozený, kdo bude zvažovat, zda je ochoten a schopen na tuto alternativu přistoupit. I v případě, že byl k mediaci dán souhlas, lze tento kdykoliv odvolat a tím mediaci přerušit či ukončit. Mediační jednání probíhají na neutrální půdě, zpravidla na pracovišti mediátora. Přítomnost právních zástupců stran je možná, pokud si to účastníci přejí, nepředstavuje však nutnou podmínku provádění mediace.

Neformálnost mediace jako jeden z jejích obecných znaků se ve sféře trestněprávní projevuje především tím, že účastníci nemusí svá tvrzení dokládat důkazy, za relevantní se do určité míry považuje vše, co je relevantní z jejich pohledu. Účastníkům je tím dána příležitost soustředit se i na detailní otázky, které považují za důležité, a na něž by se v průběhu soudního řízení nemuselo dostat. Informace, které přispějí k objasnění příčin řešeného konfliktu a motivů jednání

zúčastněných osob, mohou předkládat nejen obviněný a poškozený, ale též lidé z jejich blízkého sociálního okolí.

Pravidlem je, že skutečnosti, které se týkají stíhaného trestného činu a vyjdou najevo v průběhu mediačního jednání, nelze použít jako důkaz v standardním trestním řízení.

V rámci mediace nelze řešit otázku viny či nevinu obviněného ani skutkové okolnosti týkající se stíhaného trestného činu, neboť toto je vyhrazeno dokazování v řízení před soudem a rozhodnutí soudu.

Ve vztahu k dokazování v trestním řízení však může být mediace přínosná v tom směru, že se během ní podaří upřesnit, které ze skutkových okolností jsou mezi stranami sporné a na co je tedy třeba při dokazování soustředit pozornost.

Ve standardním trestním řízení je primárně kladen důraz na ochranu společnosti před pachateli trestných činů a na potrestání těchto pachatelů, tedy na veřejný zájem, a zpravidla v něm není prostor pro důkladné hledání příčin trestné činnosti a odstranění konfliktů s ní spojených. Mediace, oproti němu, představuje proces umožňující soustředit se právě na tyto v tradičním řízení opomíjené aspekty trestné činnosti za současného nezbytného respektování veřejného zájmu.

Mediace představuje mimosoudní způsob projednání sporu zahrnující v sobě přístup trestněprávní a veřejnoprávní, ale také celou řadu neprávních, zejména psychologických a sociologických aspektů, a otevírající cestu pro více pružných řešení než jsou ta, která obsahuje tradiční trestní systém.⁸⁴

⁸⁴ Sotolář, A., Půry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 109.

Specifickými principy mediace jsou:

1. dobrovolná účast na mediaci pro obě strany sporu
2. vyvážené postavení mediátora vůči oběma stranám sporu
3. aktivní podíl účastníků na řešení konfliktu
4. ochrana důvěrných informací
5. orientace na řešení konfliktu a efektivní řešení případu

Dle ustanovení § 4 odst. 7 ZPMS provádí mediátoři úkony v rámci své působnosti na základě pokynu orgánů činných v trestním řízení. Mediační jednání však lze realizovat i bez takového pokynu a to ve vhodných případech, za něž jsou považovány zejména ty, v nichž podnět k zahájení mediace vzejde ze strany samotného obviněného či poškozeného. V takových případech ovšem zákon ve zmíněném ustanovení ukládá Probační a mediační službě povinnost neprodleně informovat o této skutečnosti příslušný orgán činný v trestním řízení, který může rozhodnout, že věc se k mediaci nepředává a mediace tedy dále prováděna nebude.

O úspěšně provedené mediaci informuje mediátor orgány činné v trestním řízení. Zde je třeba zdůraznit, že ani takový výsledek nezakládá nárok na určité rozhodnutí státního zastupitelství či soudu. Tyto instituce jsou ve svém rozhodování nezávislé a i poté, co jsou splněny zákonné podmínky pro některý z alternativních postupů, se mohou rozhodnout jej nevyužít.

10.3 POSTAVENÍ MEDIÁTORA

Mediátor představuje nestrannou a nezávislou osobu vstupující do sporu zvenčí. Při zprostředkování alternativního řešení trestních věcí by měl postupovat zásadně nezávisle na orgánech činných v trestním řízení a vůči stranám konfliktu by měl po celou dobu mediačního procesu zaujímat nestranný a vyvážený postoj, zejména se musí vyvarovat stranění či zaujatosti založené na osobních vlastnostech či na chování osob v průběhu mediace.

Mediátor spor neposuzuje a ani nerozhoduje o podobě konečného ujednání, jeho hlavním úkolem je podporovat klienty ve zvažování jednotlivých možných řešení, v hledání společné smírné cesty a ve vytvoření vzájemně přijatelné dohody, která může být v určitých případech právně závazná.⁸⁵ Je osobou pomáhající plynulosti řešení sporu, a to tím, že vede diskusi a udržuje ji v žádoucím směru. Symbolizuje prostředek společné komunikace a je též tlumočnickem a nositelem informací, zejména v případě nedorozumění mezi stranami. Pomáhá stranám přesně formulovat jejich přání a požadavky, jichž chtějí v mediaci dosáhnout, a je spolutvůrcem variant možných řešení.⁸⁶

Aktivní působení mediátorů v trestněprávní oblasti umožňuje orgánům činným v trestním řízení dle okolností případu nerozhodnout věc ve standardním trestním řízení a namísto toho dát přednost vyřízení věci aplikací některého z odklonů v trestním řízení. Mediační úředník tak za účelem zprostředkování alternativního řešení sporu vede mediační jednání a na žádost stran sepisuje mezi

⁸⁵ Riskin, L. L. et al.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*, Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici, Praha 1996, s. 10.

⁸⁶ Knoblochová, V.: *Alternativní způsob řešení sporu: porovnání soudního smíru a mediace*, Právník 2000, č. 9, s. 867.

nimi vytvořené dohody. Vyhledává právně relevantní skutečnosti, na které je třeba zaměřit další postup v zájmu rychlého projednání věci v přípravném řízení, případně i před soudem a snaží se vytvořit předpoklady pro věcně správné meritorní rozhodnutí soudu či státního zástupce. Pomáhá poškozeným a dalším osobám dotčeným trestným činem tím, že zprostředkovává kontakt mezi poškozeným a tím, kdo za škodu odpovídá, s cílem dosáhnout dohody o její náhradě.

Při jednání s obviněným a poškozeným by se mediátor neměl upínat k jedinému z možných řešení sporu v rámci některého z alternativních způsobů řízení a už vůbec by neměl do mediace vstupovat s předem vytvořenou představou o konkrétním žádoucím řešení případu. Věc by měl naopak posuzovat v co nejširších souvislostech a ponechávat prostor mnoha různým pohledům na daný problém a různým možnostem jeho řešení. Měl by se pokusit přispět k urovnání konfliktního stavu spojeného s trestným činem a současně k vytvoření podmínek pro to, aby soud vynesl věcně správné rozhodnutí, které by reflektovalo veřejný zájem i představu spravedlivého řešení případu z hlediska obviněného a poškozeného, příp. dalších osob dotčených trestným činem.⁸⁷

Obecně bývá osoba mediátora představována školeným odborníkem většinou z řad psychologů, právníků či sociálních pracovníků. Mezi obecné rysy mediátora patří bezúhonnost, nestrannost a profesionální kvalifikace, a to i co do znalosti právních předpisů. U nás mohou mediaci v trestních věcech provádět jak úředníci probační a mediační služby, tak i jiné osoby působící mimo justiční sféru. V každém případě by mělo jít o osobu schopnou jednat velice pohotově a o osobnost mající

⁸⁷ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 108.

přirozenou autoritu vyplývající z bohatých zkušeností a vysoké odborné kvalifikace. Profese mediátora má interdisciplinární povahu a její kvalifikovaný výkon vyžaduje specifické dovednosti zejména v oblasti komunikačních technik a znalosti zvláště ve sféře práva, psychologie a sociologie.⁸⁸

Svých specifických dovedností a zkušeností mediátor využívá k usnadnění komunikace mezi zúčastněnými a k efektivnímu vedení a strukturování procesu jednání tak, aby bylo pro všechny přehledné, užitečné a příjemné. Pomáhá stranám definovat a pochopit problémy související s mezi nimi existujícím konfliktem a podporuje je při zvažování jednotlivých v úvahu přicházejících řešení, které může i sám navrhnout, nikoliv však rozhodovat o výběru konkrétního z nich. Dbá na vyvážené rozdělení komunikačního prostoru tak, aby každá ze stran měla příležitost se k problému vyjádřit a získat ke svému rozhodnutí tolik informací, kolik potřebuje. Při své práci mediátor není posuzovatelem ani kritikem, nesoudí strany ani mezi nimi nehledá viníka. Výsledek je v rukou samotných účastníků sporu, kterým mediace dává příležitost k bezprostřední participaci na řešení mezi nimi vzniklého konfliktu.

Mediátor může během mediačního procesu plně využívat vlastní iniciativy a různých neformálních postupů směřujících k celkovému urovnání trestným činem narušených vztahů mezi obviněným, poškozeným a dalšími osobami dotčenými trestným činem. V tomto směru není jeho činnost reglementována žádnými formálními předpisy a záleží pouze na jeho vyjednávacích schopnostech. Mediátor však v žádném případě nesmí porušovat zákon, např.

⁸⁸ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 108.

nepřípustným donucováním obviněného či poškozeného k souhlasu s určitým návrhem řešení.⁸⁹

Přestože je mediace založena na principu svobodného rozhodování jejich účastníků, správný mediátor by se neměl spokojit s jakýmkoliv výsledkem, který vyhovuje účastníkům sporu, ale měl by jim dopomoci nalézt takové řešení, které je pro ně nejlepším dosažitelným, tj. takové řešení, které poslouží jejich zájmům, nepřekročí společenské normy a nepoškodí práva třetích stran, jichž se konflikt týká.⁹⁰ Jinými slovy, výsledkem provedené mediace by mělo být řešení spravedlivé v rovině morální, etické a právní.

Při společném setkání na mediaci zainteresovaných osob je jeho úkolem udržovat strukturu jednání, vyjasňovat problémy a pomáhat stranám nalézt a udržet správný směr k dosažení vhodného řešení. Musí být schopen naslouchat a vnímat skryté emocionální, psychické a hodnotové orientace, které mohou představovat klíč k vyřešení daných problémů ve všech jejich souvislostech a důsledcích. Současně by neměl opomíjet právní stránku věci a měl by umět zhodnotit celou situaci i jednotlivá navrhovaná řešení též z tohoto pohledu. Výborná orientace v související zákonné úpravě je pro mediátora nezbytnou výbavou. A to nejen vzhledem k selekci navrhovaných řešení, ale též ke snaze pomoci stranám najít to správné a relevantní, tedy takové, které může být určitým způsobem reflektováno v soudním rozhodnutí. Vzhledem k neformální atmosféře celého mediačního jednání pak může být z psychologického hlediska velmi přínosné objasnění situace po právní stránce z úst mediátora, u nějž mají strany pocit nestrannosti, určité náklonnosti a zájmu na

⁸⁹ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 106.

⁹⁰ Riskin, L. L. et al.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*, Sdružení pro rozvoj práce v sociální justici, Praha 1996, s. 30.

vyřešení jejich konfliktní situace. V případě potřeby by měl být mediátor připraven zprostředkovat přímou intervenci dalších odborníků a poskytnutí specifických sociálních služeb.

V popředí společného jednání nestojí vina a doznání jako v trestním procesu, ale lidské převzetí odpovědnosti. Obviněný by měl pochopit protiprávnost svého jednání a měl by být aktivován k převzetí odpovědnosti za spáchaný čin, včetně nápravy jím způsobené škody. Někdy se stane, že jednání není pachatelem z hlediska jeho měřítka hodnot chápáno jako protiprávní. V takovém případě by měl mediátor obviněnému poskytnout dostatečnou právní informaci, na jejímž základě by se mohl rozhodnout o svém dalším postupu při řešení trestní věci.⁹¹

Obecně by činnost mediátora by měla vycházet z následujících principů:

- 1. Princip respektu ke klientovi.** Mediace klade důraz na využití osobnostního potenciálu klienta a zejména pak jeho pozitivních stránek, které jsou předpokladem mobilizace jeho vlastních sil k řešení problémové situace. Úkolem mediátora je posilovat vlastní schopnosti obviněného i poškozeného a objevovat v nich nové zdroje významné pro dosažení určitého řešení.
- 2. Princip ochrany společnosti.** Tento je odrazem restorativního pojetí komunity a významu, který jejímu zapojení do řešení problému tato koncepce přiznává. V mediaci je třeba zohledňovat nejen zájmy trestným činem bezprostředně dotčených osob, ale i zájmy osob v jejich okolí, potažmo zájmy veřejnosti jako celku.

⁹¹ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 134.

3. **Princip vyváženosti.** Znamená nejen vyváženost pozornosti mediátora ve vztahu k obviněnému, poškozenému a komunitě, ale též rovnováhu mezi přístupem mediátora k těmto osobám a strukturováním mediačního procesu.
4. **Včasnost intervence.** Za účelem efektivní reakce na trestný čin a řešení daného případu je důležité, aby měl mediátor možnost vstoupit do kontaktu s klienty v co nejranější fázi trestního řízení.
5. **Princip kontinuity.** Ve smyslu průběžné spolupráce mediátora s klienty, popř. jejich rodinami a širším sociálním okolím během celého trestního stíhání včetně výkonu rozhodnutí. Návaznost jednotlivých intervencí umožňuje efektivní posouzení možností působení na klienta zejména směrem ke snížení rizika opakování trestné činnosti.
6. **Princip komplexnosti.** Nejobecnějším cílem mediace je přispívat k řešení konfliktních stavů ve společnosti, které jsou předmětem trestního řízení, za současného nastolení rovnováhy mezi ochranou společnosti, potřebami osob dostávajících se do konfliktu se zákonem a zájmy osob poškozených trestnou činností.
7. **Princip součinnosti s dalšími osobami a organizacemi** ⁹²

10.4 VÝHODY MEDIACE

Největším přínosem mediace je to, že vede k řešení, která by byla jen velice obtížně dosažitelná v standardním soudním řízení, a to způsobem, který je

⁹² K principům práce mediátora blíže Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 114.

lidsky mnohem příjemnější.⁹³ Výhody, které přináší mediační proces lze tedy rozdělit na výhody z hlediska trestního procesu a výhody z hlediska působení na jeho účastníky.

K prvně jmenovaným patří skutečnost, že mediace nepochybně přispívá k účelnějšímu využívání alternativních možností projednání a rozhodnutí určitých trestních věcí mimo standardní hlavní líčení, vede k individualizaci trestního postihu obviněných a současně k posílení postavení poškozených, k širšímu uplatnění alternativních sankcí a také k zintenzivnění prevence kriminality. Její využívání vede k humanizaci justičního systému.

Pro samotné účastníky mediace pak tato činnost představuje zpravidla menší otřes než hlavní líčení u soudu, naopak se snaží o eliminaci negativních emocí a obav vyvolaných trestným činem. Znesvářené strany mají větší možnost navázat přímý kontakt a mediace je dokáže orientovat navzájem na sebe a to nikoliv tím, že by jim vnucovala nějaká pravidla, ale tím, že jim, je-li to možné, pomůže nalézt společný náhled na jejich vzájemný vztah.⁹⁴ Poškozený má v jejím průběhu příležitost vyjádřit a pojmenovat své potřeby a zájmy v souvislosti se zmírněním následků způsobených trestnou činností. Může získat důležité informace vztahující se k trestnímu řízení a především k náhradě škody. Obviněný má příležitost vyjádřit své potřeby, zájmy, ale také pojmenovat své povinnosti a přijmout odpovědnost v souvislosti s náhradou jím způsobených škod. Může vysvětlit okolnosti svého jednání, omluvit se poškozenému a nabídnout přiměřenou náhradu škody. Mediace vede k objasnění příčin sporu a k nalezení řešení, které

⁹³ Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000, s. 113.

⁹⁴ Tamtéž, s. 113.

vyhovuje oběma stranám, snaží se o vyřešení sporu v podobě vítěz-vítěz. Dává oběma stranám rovnoprávnou možnost ovlivňovat a kontrolovat proces i jeho výsledek a vyjádřit se v průběhu mediace ke všemu, co se při ní dohodne. Znamená větší pravděpodobnost obnovy a udržení vztahů mezi stranami a přináší jim uspokojení z jejich podílu na nalezení výsledného řešení. Další výhody náležející do této skupiny se pak v podstatě kryjí se znaky, které mediaci charakterizují. Patří zde tedy dobrovolnost projevující se v tom, že k účasti na mediačním procesu ani k přijetí určitého řešení nelze nikoho nutit. Dobrovolné rozhodnutí stran k mediaci přistoupit a spolupracovat na vyřešení vzniklé situace je jedním ze základních předpokladů úspěšného provedení mediačního procesu. Ve srovnání se standardním trestním řízením je pak mediace zpravidla rychlejším procesem a jak již bylo popsáno, její iniciace a ani samotný průběh nejsou nijak formalizovány. V neposlední řadě je pak přínosem pro účastníky důvěrnost mediačního jednání, která je kontrastním znakem k veřejnosti soudního řízení. Mediátor je vázán povinností mlčenlivosti vztahující se k celému průběhu mediačního procesu. Skutečnosti, které vyjdou najevo v průběhu mediace a týkají se trestného činu, ohledně něhož je mediace vedena, nemohou být použity jako důkaz ve standardním soudním řízení. Zde je však třeba poznamenat, že i pro mediátora platí zákonná povinnost oznámit nebo překazít trestný čin uvedený v § 167 a 168 TZ, dozví-li se během mediačního jednání skutečnosti svědčící o jeho spáchání.

11. VYUŽITÍ MEDIACE V PRAXI

11.1 POJEM ODKLONU V TRESTNÍM ŘÍZENÍ

Stejně jako v ostatních moderních trestněprávních systémech je i v českém trestním právu využití mediace spojeno především s tzv. odklonem v trestním řízení.

Odklony spadají do kategorie alternativ ke standardnímu trestnímu procesu, představují tedy odchylku od typického, pravidelného průběhu trestního řízení. Jsou založeny na principu oportunitity a součástí řešení trestní věci odklonem je vždy rozhodnutí příslušného orgánu o upuštění od trestního stíhání, resp. o zastavení trestního stíhání.

Z hlediska teorie trestního práva a jejího rozlišení jednotlivých druhů odklonů je činnost Probační a mediační služby spojena s odklonem vytvořeným vlivem restorativní justice, které jsou vždy spjaté s určitou formou výchovného působení.

Jejich využití přináší diferenciaci procesních forem řešení trestné činnosti a s tím související prostor pro potlačení primárně represivního přístupu, silný výchovný efekt spolu s minimalizací rizika stigmatizace obviněného a motivaci obviněného i poškozeného ke hledání příčin vzájemného konfliktního stavu a možností jeho řešení.

Jedná se o moderní typy odklonů, které jsou v našem právním řádu reprezentovány podmíněným zastavením trestního stíhání podle § 307 a 308 TŘ, podmíněným odložením podání návrhu na potrestání podle § 179g a 179h TŘ, narovnáním podle § 309 až 314 TŘ a částečně též odklonem vytvořeným zák. č. 218/2003 Sb. speciálně pro mladistvé, a to odstoupením od trestního stíhání upraveným v ustan. § 70 cit. zákona.

U dvou prvně jmenovaných odklonů je prvek výchovného působení představován stanovením zkušební doby a jí doprovázejících podmínek. V případě narovnání se jedná o definitivní vyřízení věci, které není spjato se zkušební dobou. Výchovné působení však nalézáme i zde, a to v podobě stanovení podmínky spočívající v náhradě škody poškozenému, dosažení souhlasu poškozeného se schválením narovnání a v zaplacení částky na obecně prospěšné účely. U odstoupení od trestního stíhání jsou sice prvky výchovného působení stanoveny pouze jako fakultativní podmínky, jejich naplnění je však ukazatelem splnění obligatorních podmínek pro rozhodnutí o zastavení trestního stíhání formou odstoupení

Kromě mediační činnosti vedoucí zde k vytváření podmínek pro rozhodnutí o odklonu je činnost probačních úředníků v souvislosti s řízením o odklonech představována též tzv. soudní pomocí, tedy obstaráváním podkladů k osobě obviněného a k jeho rodinnému a sociálnímu zázemí, a rovněž sledováním a kontrolou obviněných v průběhu zkušební doby podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání.

Propojení mediačních aktivit s aplikací odklonů nachází zákonnou oporu především v ustan. § 4 odst. 2 ZPMS, které pod činnost Probační a mediační služby řadí pod písm. b) vytváření podmínek pro rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, nebo pro schválení narovnání, zejména projednání a uzavření dohody mezi obviněným a poškozeným o náhradě škody, nebo dohody o narovnání, případně podmínek pro další takové procesní postupy či tresty nespojené s odnětím svobody. Pod toto ustanovení lze podřadit i zbylé dva instituty, tedy podmíněné odložení podání návrhu na potrestání a

odstoupení od trestního stíhání, které byly do našeho právního řádu zavedeny až po přijetí ZPMS.

Výše uvedené však neznamená, že mediace v trestním právu je zaměřena výlučně na odklony. Naopak lze říci, že mediace není a priori vyloučena z žádného trestního řízení a není ani omezena pouze na určitou část procesu. Z teoretického hlediska lze mediaci využít všude tam, kde zákon hovoří o tom, že lze rozhodnout určitým způsobem, pokud pachatel svého činu lituje, projevil snahu po nápravě apod. Splnění těchto podmínek totiž často předpokládá spolupráci pachatele s poškozenou stranou, která je mnohdy natolik otřesena spáchaným trestným činem, že komunikace bez neutrálního prostředníka je prakticky nemožná. Usmíření pachatele s obětí trestného činu může být navíc za určitých podmínek polehčující okolností [srov. § 33 písm. h) a ch) TZ] a rovněž nelze opomenout skutečnost, že především pro poškozeného může být mediace psychologickým přínosem v podstatě u jakéhokoliv trestného činu, tj. i takového, kdy odklon nepřichází v úvahu a kde ani nebyla způsobena materiální škoda.⁹⁵

Mediaci jako alternativní způsob řešení konfliktů lze aplikovat nejen v celém průběhu trestního řízení, ale i po meritorním rozhodnutí soudu, a to např. při řešení otázky náhrady škody.

11.2 ODKLONY UPRAVENÉ TRESTNÍM ŘÁDEM

11.2.1 PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ (§ 307 A 308 TŘ)

Podmíněné zastavení trestního stíhání bylo do našeho právního řádu zavedeno novelou č. 293/1993 Sb.

⁹⁵ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, Trestní právo 2002, č. 7-8, s. 15.

Zákonné předpoklady pro podmíněné zastavení trestního stíhání jsou:

- a) jde o řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let
- b) obviněný s podmíněným zastavením trestního stíhání souhlasí
- c) obviněný se k činu doznal
- d) obviněný nahradil škodu, pokud byla trestným činem způsobena nebo o její náhradě uzavřel dohodu, anebo učinil jiná opatření k její náhradě
- e) vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující

Rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání vydává v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem soud (zde vzhledem k ustan. § 314c TŘ představovaný samosoudcem). Samosoudce může podmíněně zastavit trestní stíhání podle § 307 odst. 1 i v rámci přezkoumání obžaloby podle § 314c (srov. rozh. č. 11/1995 Sb. rozh. tr.).

V rozhodnutí, které má formu usnesení, se stanoví zkušební doba v délce trvání šesti měsíců až dvou let, která počíná právní mocí rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání. Jestliže došlo k uzavření dohody o náhradě škody, pak se v tomto rozhodnutí uloží obviněnému, aby v průběhu zkušební doby škodu nahradil. V rozhodnutí mohou být obviněnému rovněž uložena přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život.

Proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání je přípustná stížnost, kterou mohou podat

obviněný a poškozený a v případě, kdy o podmíněném zastavení rozhodl soud, pak též státní zástupce.

Jestliže obviněný v průběhu zkušební doby vyhoví uloženým podmínkám, rozhodne orgán, který trestní stíhání v prvním stupni podmíněně zastavil, že se obviněný osvědčil. V opačném případě rozhodne, a to eventuelně již během zkušební doby, že se v trestním stíhání pokračuje. Proti těmto rozhodnutím je přípustná stížnost, která má odkladný účinek, a kterou jsou oprávněny podat ty osoby, které jsou oprávněny ke stížnosti proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání.

V případě, že příslušný orgán do jednoho roku od uplynutí zkušební doby nerozhodne o tom, zda se obviněný osvědčil, aniž by na tom obviněný měl vinu, má se za to, že se osvědčil. Právní mocí rozhodnutí o tom, že se obviněný osvědčil nebo uplynutím jednoho roku od konce zkušební doby, aniž rozhodnutí o tom, zda se obviněný osvědčil, bylo učiněno, nastávají účinky zastavení trestního stíhání a vzniká překážka rei iudicatae. Pokračovat v trestním stíhání obviněného pro týž skutek je možné pouze v případě zrušení rozhodnutí o zastavení trestního stíhání v řízení o dovolání (§ 265a TR), o stížnosti pro porušení zákona (§ 266 a násl. TR) nebo v řízení o obnově (§ 277 a násl. TR).

Vzhledem ke znění ustanovení § 308 odst. 1 TR, z něhož vyplývá, že po rozhodnutí podle § 307 odst. 1 TR lze v trestním stíhání obviněného pro tentýž skutek pokračovat jen v případě, že nevyhoví podmínkám podmíněného zastavení, je již toto rozhodnutí poté, co nabude právní moci, překážkou pro pokračování v takovém trestním stíhání z jakýchkoliv jiných důvodů. To především znamená, že důvodem pro pokračování trestního stíhání nemůže být zjištění, že rozhodnutí o jeho

podmíněném zastavení podle § 307 odst. 1 TŘ bylo nesprávné.⁹⁶

Evidenci osob, jejichž trestní stíhání bylo podmíněně zastaveno, vede pro potřebu trestního řízení Rejstřík trestů (§ 7 zák. č. 269/1994 Sb., o Rejstříku trestů).

11.2.2 NAROVNÁNÍ (§ 309 a násl. TŘ)

Narovnání představuje dohodu mezi obviněným a poškozeným, která vyžaduje schválení s procesními důsledky zastavení trestního stíhání.⁹⁷ Přichází tedy v úvahu pouze tam, kde existuje poškozený ve smyslu § 43 odst. 1 TŘ.

Zákonnými předpoklady pro schválení narovnaní jsou:

- a) řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let
- b) souhlas obviněného i poškozeného
- c) prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, a absence důvodných pochybností o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě
- d) poškozenému je uhrazena škoda způsobená mu trestným činem nebo jsou učiněny potřebné úkony obviněného k její úhradě, popř. je zde jiný způsob odčinění vzniklé újmy
- e) obviněný složí na účet soudu, resp. v přípravném řízení na účet státního zastupitelství peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům a takové plnění není zřejmě nepřiměřené závažnosti trestného činu

⁹⁶ Jelínek, J. et al.: *Trestní právo procesní*, 4. vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2005, s. 683.

⁹⁷ Tamtéž, s. 683

f) před rozhodnutím byli obviněný a poškozený soudem vyslechnuti (§ 310)

Vedle těchto předpokladů musí být ještě splněna podmínka, že soud a v přípravném řízení státní zástupce považuje vyřízení věci schválením narovnání za dostačující vzhledem ke skutečnostem uvedeným v § 309 odst. 1 TŘ.

Rozhodnutí o schválení narovnání obsahuje též výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, pro který bylo sděleno obvinění. Musí obsahovat popis skutku, jeho právní posouzení, obsah narovnání zahrnující výši uhrazené škody nebo škody, k jejíž úhradě byly učiněny potřebné úkony, popř. jiný způsob odčinění trestným činem vzniklé újmy, a peněžní částku určenou k obecně prospěšným účelům spolu s uvedením jejího příjemce. Při určení příjemce peněžní částky k obecně prospěšným účelům, za kterou se dle ustan. § 312 odst. 1 TŘ považuje částka pro obce a jiné právnické osoby se sídlem na území České republiky blíže vymezené v tomto ustanovení, je soud, resp. státní zástupce vázán návrhem obviněného. Podle § 312 odst. 2 TŘ musí obviněný nejméně 50% z této částky určit na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zák. č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

Pokud rozhodne o schválení narovnání v přípravném řízení státní zástupce, mohou proti tomuto rozhodnutí podat stížnost, která má odkladný účinek, obviněný a poškozený. V řízení před soudem může tuto stížnost podat i státní zástupce.

Prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro který je stíhán, jakožto jeden z výše uvedených předpokladů pro schválení narovnání, má význam pouze pro řízení o jeho schválení a podle § 314 TŘ nelze k tomuto prohlášení

v dalším řízení po případném neschválení narovnání přihlížet jako k důkazu.

Proti pravomocnému rozhodnutí o schválení narovnání jsou přípustní mimořádné opravné prostředky.

Co do svého obsahu narovnání v podstatě nahrazuje výrok o trestu a proto se dle zák. č. 269/1994 Sb. eviduje v Rejstříku trestů jako skutečnost významná pro trestní řízení.

11.2.3 PODMÍNĚNÉ ODLOŽENÍ PODÁNÍ NÁVRHU NA POTRESTÁNÍ (§ 179g a 179h TŘ)

Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání je nejnovějším druhem odklonu, který byl do trestního řádu zaveden novelou č. 283/2004, s účinností od 1. 7. 2004. Jedná se o institut podobný podmíněnému zastavení trestního stíhání, který je však určen speciálně pro zkrácené přípravné řízení.

Okruh trestných činů, u kterých lze podmíněně odložit podání návrhu na potrestání se kryje s okruhem trestných činů, u kterých lze konat zkrácené přípravné řízení. Jedná se o ty trestné činy, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí nepřevyšující tři léta a u kterých je pro konání řízení dána věcná příslušnost okresního soudu.

TŘ v ustan. § 179g stanoví, že za podmínek uvedených v § 307 TŘ může státní zástupce namísto podání návrhu na potrestání rozhodnout o tom, že se toto podání podmíněně odkládá, jestliže:

- a) podezřelý se k činu doznal
- b) nahradil škodu, pokud byla činem způsobena
- c) s podmíněným odložením podání návrhu na potrestání vyslovil souhlas

a vzhledem k osobě podezřelého, s přihlédnutím k jeho

dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Odkaz na podmínky § 307 TŘ, tedy zákonné podmínky aplikace podmíněného zastavení trestního stíhání lze považovat za nadbytečné z toho důvodu, že ustanovení tohoto paragrafu neobsahuje ani jednu podmínku, která by v ustan. § 179g nebyla upravena speciálně.

Co se týká podmínky náhrady škody, lze říci, že v porovnání se zákonnou úpravou podmíněného zastavení trestního stíhání se zde nepříliš logicky jedná o výrazné omezení možností způsobů jejího splnění, když zákon jako jedinou možnost připouští přímou náhradu škody.

V rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání se obligatorně stanoví zkušební doba v délce trvání šesti měsíců až jednoho roku, která počíná běžet právní mocí tohoto rozhodnutí. Podezřelému lze též uložit, aby během zkušební doby dodržoval přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život. Horní hranice rozsahu zkušební doby je zde kratší než u podmíněného zastavení trestního stíhání, což je logické vzhledem k menší závažnosti trestných činů řešených ve zkráceném přípravném řízení a rovněž vzhledem k požadavku urychlení řešení trestních věcí, který má tento způsob řízení naplnit.

Proti rozhodnutí o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání může podezřelý a poškozený podat stížnost, která má odkladný účinek.

Pokud podezřelý v průběhu zkušební doby vedl řádný život a vyhověl uloženým omezením, rozhodne státní zástupce, jenž podání návrhu na potrestání podmíněně odložil, o tom, že se osvědčil. V opačném případě nařídí policejnímu orgánu, který dosud vedl zkrácené přípravné řízení, aby zahájil trestní stíhání a dále postupoval dle ustanovení upravujících standardní přípravné řízení,

příčemž takový postup lze nařídít již během zkušební doby. Jestliže do šesti měsíců od uplynutí zkušební doby není učiněno některé z těchto rozhodnutí, aniž by na tom podezřelý měl vinu, má se za to, že se osvědčil.

Skutečnost, že státní zástupce rozhodl o tom, že se podezřelý osvědčil, anebo že nastala fikce osvědčení se podezřelého, má za následek vznik překážky *rei iudicatae*.

11.2.4 MEDIAČNÍ ČINNOST V RÁMCI ODKLONŮ

Prostor pro využití mediační činnosti v rámci řízení o odklonech vytváří především skutečnost, že tato řízení se uplatní zejména v případech, kdy trestný čin je projevem konfliktu mezi obviněným, resp. podezřelým a poškozeným a kde preference urovnání mezi nimi existujícího konfliktního stavu převažuje nad veřejným zájmem na trestním postihu. Mediační aktivity úředníků probační a mediační služby mohou přispět k výraznějšímu využití těchto institutů umožňujících adekvátní reakci na urovnání vzájemných vztahů mezi účastníky konfliktu bez většího rizika recidivy trestné činnosti.

Z teoretického pohledu je klasickým mediačním institutem narovnání, které vždy předpokládá existenci poškozené strany, a které primárně je určeno právě pro výše zmíněné případy, tedy takové, kde spáchaný trestný čin má povahu konfliktu mezi jeho pachatelem a poškozeným, přičemž narovnání má přispět k urovnání tohoto sporu. Mediační charakter narovnání je ještě zvýrazněn okolností, že s jeho aplikací musí souhlasit obě strany konfliktu, tedy jak obviněný, tak poškozený. Přestože dosažení tohoto souhlasu ze strany poškozeného bude zřejmě mnohem snadnější v případě předchozího mimosoudního urovnání konfliktní situace mediačním

jednáním, je třeba poznamenat, že i zde zůstává mediace dobrovolným způsobem řešení a rozhodně nepředstavuje nezbytný předpoklad pro rozhodnutí o narovnání.

Vedle samotného urovnání konfliktu jakožto základního cíle mediačního jednání by mediační proces měl zahrnovat též zprostředkování dohody o výši a způsobu náhrady škody a následnou asistenci při jejím uzavření. V rámci tohoto jednání by měl mít obviněný možnost poradit se s mediátorem i o přiměřené výši peněžní částky určené k obecně prospěšným účelům a o určení konkrétního obdarovaného tak, aby se zvýšila pravděpodobnost souhlasu orgánu příslušného k rozhodnutí o narovnání s navrhovaným řešením.

Mediační jednání však může předcházet i podmíněnému zastavení trestního stíhání či podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání, a to v těch případech, kdy trestným činem byla způsobena škoda a otázka její náhrady se tak stává obligatorní součástí řešení trestní věci některým z těchto dvou odklonů.

I zde je úkolem úředníků Probační a mediační služby vytipovat případy pro takovou mediaci vhodné a zorganizovat a vést mediační proces směřující k urovnání sporu mezi obviněným a poškozeným a ke zprostředkování dohody o výši a způsobu náhrady škody v případě vhodném pro podmíněné zastavení trestního stíhání, nebo k urovnání konfliktního stavu mezi podezřelým a poškozeným a k přímé náhradě škody v případech směřujících k podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání. Mediátoři pak rovněž sami mohou některý z těchto způsobů řešení trestní věci v daných případech příslušnému orgánu činnému v trestním řízení navrhnout.

Mimo činnost čistě mediačního charakteru se ve všech případech odklonů úředníci Probační a mediační služby zaměřují i na opatrování podkladů pro rozhodnutí orgánů

činných v trestním řízení v rámci tzv. soudní pomoci, v případech podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání pak též na kontrolu ve zkušební době spolu se sledováním dodržování případných přiměřených omezení a povinností zkušební dobu doprovázejících, přičemž i zde platí, že v případě porušení méně závažného charakteru mohou sami upozornit obviněného, resp. podezřelého na zjištěné nedostatky a dát mu poučení v souladu s ustan. § 7 odst. 3 ZPMS.

11.3 VYUŽITÍ MEDIACE VE VĚCECH MLADISTVÝCH

Také v rámci řízení o proviněních spáchaných mladistvými jsou stěžejními oblastmi využití mediace v praxi řízení o podmíněném zastavení trestního stíhání, podmíněném odložení podání návrhu na potrestání a schválení narovnání. ZSVM sice, vedle toho, že nevyklučuje použití v řízení proti mladistvým žádný z odklonů upravených trestním řádem, přinesl do právního řádu zcela nový druh odklonu určený speciálně pro mladistvé, a to odstoupení od trestního stíhání podle § 70 a 71 cit. zákona. Tento institut však vzhledem k tomu, že podmínkou pro rozhodnutí o odstoupení od trestního stíhání není souhlas poškozeného a nutnou podmínkou není ani náhrada škoda poškozenému, s sebou současně nepřináší výraznější rozšíření prostoru pro mediační činnost. I přes tuto skutečnost je však vhodné o tomto novém institutu dále blíže pojednat, a to v rámci uceleného výkladu o odklonech jakožto oblasti jinak úzce spjaté s problematikou mediace.

Zákon o probační a mediační službě nevyžaduje, aby v případě mladistvých byl k provádění mediace potřebný souhlas jejich zákonných zástupců. I při mediaci však

zákonní zástupci mohou uplatňovat svá práva, která jim přiznává ustan. § 43 ZSVM, tzn. mj. právo účastnit se všech úkonů, kterých se dle zákona může účastnit mladistvý, což má význam především při řešení otázky přítomnosti zákonných zástupců při vlastním provádění mediace, která sice není procesním úkonem, avšak analogicky lze z uvedeného ustanovení vyvodit též právo účasti zákonných zástupců při mediačním procesu. Otázku, zda je přítomnost těchto osob účelná či nikoliv, by měl mediátor zvážit ještě před přistoupením k fázi osobního setkání obviněného mladistvého s poškozeným, přičemž by měl při rozhodování o této skutečnosti přihlídnout též ke stanovisku samotného obviněného, resp. podezřelého mladistvého. To však nic nemění na tom, že pokud se zákonný zástupce mladistvého rozhodne být přítomen mediačnímu procesu, probační úředník - mediátor mu v tom nemůže bránit. Mediace se mohou účastnit též právní zástupci zúčastněných osob, tj. především obhájce mladistvého a zmocněnec poškozeného.⁹⁸

Právní úprava zvláštních způsobů řízení ve věcech mladistvých je obsažena v desátém oddílu hlavy sedmé ZSVM. V ustanovení § 68 tohoto zákona jsou uvedeny podmínky aplikace odklonů v řízení proti mladistvým.

Obecnými podmínkami jsou:

1. podezření ze spáchání provinění se na základě dostatečného objasnění skutkového stavu jeví zcela důvodným
2. mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků provinění

⁹⁸ Ščerba, F.: *K činnosti Probační a mediační služby v řízení ve věcech mladistvých*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003, s. 84 -85.

Jako fakultativní podmínka je stanovena možnost požadovat na mladistvém, aby se zavázal k chování omezujícím možnosti spáchání dalších provinění.

Je třeba poznamenat, že ačkoliv snahou zákonodárce bylo maximální posílení výchovného vlivu na mladistvé a rozšíření alternativních postupů vůči nim využívaných, právní úprava odklonů podle ZSVM není v tomto směru ideální a aplikaci odklonů, zvláště pak podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání, spíše potenciálně omezuje. Je to proto, že ZSVM stanoví jednotná pravidla pro využití jak odstoupení od trestního stíhání, tedy specifického typu odklonu vytvořeného pouze pro mladistvé a určeného pro řešení těch nejméně závažných případů jimi spáchaných, tak pro ostatní druhy odklonů, a v důsledku toho pak ustanovení § 68 ZSVM podmiňuje aplikaci odklonů v řízení ve věcech mladistvých splněním dalších předpokladů vedle těch, které již stanoví TR, jehož úpravu lze považovat za dostatečnou i ve vztahu k mladistvým. Typickým příkladem je podmínka spočívající v připravenosti mladistvého nést odpovědnost za svůj čin a vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků. Znamená to tedy, že mladistvý musí vyvinout nejen trestním řádem specifikovanou aktivitu ve vztahu k náhradě škody způsobené jeho činem, ale měl by být připraven i k odstranění škodlivých následků, přičemž termín škodlivý následek je zde třeba vykládat jednotně, tzn. zahrnovat do něj i ty následky, které nejsou kryty zaviněním.⁹⁹ Vhodnějším řešením by bylo, kdyby se podmínky uvedené v § 68 vztahovaly pouze k odstoupení od trestního stíhání, anebo kdyby byly vytvořeny specifické podmínky pro aplikaci odklonů v trestních věcech mladistvých, aniž by

⁹⁹ Ščerba, F.: *K právní úpravě odklonů uplatňovaných v řízení proti mladistvým*, Trestní právo 2005, č. 5, s. 17.

bylo současně nutné vytvářet nový druh odklonu
aplikovatelný výlučně v řízení v trestních věcech
mladistvých.

12. MEDIACE V TRESTNÍM PRÁVU VELKÉ BRITÁNIE

Úvahy o možnosti využití mediace v průběhu trestního řízení se na britských ostrovech objevily podstatně dříve než na kontinentu, což souvisí s tradicí adversárního typu řízení v zemích anglosaské právní kultury. I přes již zmíněnou samostatnost právních úprav jednotlivých zemí Spojeného království lze říci, že principy, na kterých je mediace založena, jsou shodné a stejně tak se výrazně neliší ani její uplatnění v praxi.

Již na počátku šedesátých let se v Británii začíná teoretizovat o možnosti uplatnění mediačních metod v trestním řízení, koncem let sedmdesátých jsou zahájeny první důkladně propracované experimenty s mediací v trestních věcech. Mediace však ani v této době nebyla pro britské právo ničím novým, již dříve byla v praxi široce využívána v případech civilních, rodinných a pracovních a jejímu průniku do oblasti trestněprávní dlouho bránil především vliv hlavních náboženských skupin a hlasy zastánců přísného konzervatismu, pro něž byla představa mimosoudního vyjednávání mezi obviněným a obětí trestného činu zcela nepřijatelná.

Britský systém mediace se postupně rozčlenil na tři základní typy:

- 1) „řízené“ **použití mediace** v souvislosti s projednáváním věci mimo standardní soudní přelíčení, resp. v rámci přípravného stadia řízení (preliminary proceedings), kdy se hovoří o odklonu (diversion)
- 2) **využití mediace ve stadiu řízení před soudem**, které bezprostředně ovlivňuje rozhodnutí soudu a volbu vhodného procesního postupu
- 3) **mediaci, jež probíhá paralelně s trestním stíháním**, aniž by byla průběžně zohledňována při volbě

určitého procesního postupu a jakkoliv regulována, takže až dosažený výsledek může mít vliv na trestní řízení

Zatímco tedy v přípravném stadiu řízení je mediace chápána jako procesní alternativa (jako specifický způsob řízení svého druhu), ve stadiu řízení před soudem jde o mimoprocesní jednání, které vytváří podmínky pro věcně správné využití možných procesních postupů a rozhodnutí věci mimo standardní soudní přelíčení. V obou případech je výsledek mediace, zvláště pak urovnání konfliktu mezi obviněným a obětí trestného činu a úspěšné zprostředkování alternativního řešení sporu, významný pro rozhodnutí ve věci samé a určitým způsobem se do něj promítá.¹⁰⁰

První systematické použití mediace mezi obviněným a obětí zahájil projekt Exether Youth Aupport Team v roce 1979. Smyslem tohoto počínu realizovaného ve spolupráci policie, organizací mladistvých, sociálních služeb, vzdělávacích institucí a orgánů veřejné žaloby bylo především dosáhnout setkání mezi obětí trestného činu a obviněným a nalézt tak vhodný prostředek k satisfakci poškozené osoby. Použití tohoto odklonu nebylo považováno za součást trestní spravedlnosti, ale za její eventualitu a ačkoliv byl tento program již ukončen, jeho metody jsou využívány dodnes¹⁰¹

Od počátku osmdesátých let se pak objevují další projekty v této oblasti, které již nahlízejí na mediaci jako na přímou součást trestní spravedlnosti a zároveň upouští od její výlučné orientace na mladistvé delikventy a začínají se zaměřovat též na dospělé obviněné. Realizace mediačních programů byla od počátku doménou

¹⁰⁰ Fenyk, J., Sotoláf, A., Sovák, Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*, Trestní právo 1998, č. 1, s. 15.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 15.

orgánů britské probační služby. Platí to i v současnosti s tím, že do mediačních aktivit se zapojuje i řada jiných veřejnoprávních institucí.

V dnešní době působí ve Velké Británii téměř padesát různých institucí, které se plně nebo zčásti zabývají mediací v trestních věcech. Je pro ně charakteristické rozmanité profesní složení tvořené jak profesionálními mediátory, tak příležitostnými dobrovolníky, sociálními pracovníky, členy nezávislých společenství nebo sdružení na pomoc obětem trestných činů, pracovníky místních úřadů, ale například i policisty, a orientace jejich aktivit zejména do oblasti kriminality mladistvých. Působí však rovněž v trestních věcech dospělých obviněných.

V současné britské mediaci lze vysledovat dva modely, lišící se od sebe jednak osobou realizátora mediačního procesu a jednak použitými metodami práce. Social work model je označením pro mediaci, během níž je na obviněného působeno tak, aby si uvědomil nesprávnost svého chování, přijal za něj odpovědnost a napravil jej. Je orientována na zjištění příčin jeho chování, které vedlo ke spáchání trestného činu. Přestože i v rámci této mediace bývá obětem nabízena možnost setkání s obviněným, nepředstavuje jeho realizace její cíl. Jako mediátoři zde působí osoby vzdělané v oblasti sociálních věd, které se zaměřují, jak vyplývá z výše popsaného, na psychosociální působení na osobu pachatele a mediace zde představuje jakousi výstrahu obviněnému, „něco navíc“ vedle odsouzení.¹⁰² Oproti tomu independent mediation model představuje mediaci kladoucí důraz na vzájemný kontakt obviněného a oběti se snahou umožnit jim uspokojivým způsobem vyřešit následky trestného činu. Zde v pozici

¹⁰² Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*, Trestní právo 1998, č. 1, s. 17.

mediátorů vystupují osoby vybavené výbornými komunikačními schopnostmi a zároveň znalostí v oblasti práva. Tento typ mediace může být uplatňován ve všech stadiích trestního procesu a není z ní a priori vyloučen žádný případ.

13. ZÁVĚRY a NÁVRHY DE LEGE FERENDA

Za své místo v českém trestním právu vděčí probace a mediace vlivu koncepce restorativní justice, která nejen u nás, ale i v jiných zemích, přispěla k postupnému prosazování a rozšiřování nejrůznějších alternativních metod řešení trestních věcí. Teoretický koncept restorativní justice usiluje o nápravu a uvedení věcí do původního stavu, zaměřuje se na újmy vzniklé trestným činem a zohlednění zájmů poškozených osob, podporuje odpovědnost obviněného za řešení vzniklé situace a snaží se o zapojení poškozeného, pachatele a osob z jejich blízkého sociálního okolí do procesu řešení konfliktu mezi obětí trestného činu a jeho pachatelem. Na stejných principech jsou vybudovány i samotné instituty probace a mediace.

Legálními definicemi pojmů probace a mediace se v obou případech zabývá zák. č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. U nejvýznamnějších pramenů českého trestního práva - trestního zákona a trestního řádu zůstává jakýkoliv pokus o vymezení těchto institutů ponechán zcela stranou, uvedené zákony navíc v žádném ze svých ustanovení s těmito pojmy přímo neoperují. Zatímco definici mediace lze v rámci trestního práva považovat za dostačující, přesné objasnění pojmu probace je třeba hledat v trestněprávní teorii. Ta totiž rozlišuje mezi jejím užším, tzv. právním pojetím, a mezi probací v širším smyslu, které se blíží zmíněná zákonná definice.

Probací v užším smyslu se rozumí opatření soudu (resp. státního zástupce) ve formě alternativní trestní sankce spojující v sobě dva prvky - podmíněný odklad trestu či samotného výroku o trestu při současném stanovení určitých povinností a ponechání obviněného ve společnosti a jeho podrobení dohledu probačního úředníka.

Někteří autoři v této souvislosti hovoří o počátečním odkladu výroku o trestu odnětí svobody, resp. jeho výkonu, podle mého názoru se však nemusí jednat pouze o tento druh sankce. Podmíněné upuštění od potrestání podle § 26 TZ naplňuje všechny znaky probace v užším smyslu, nikde se však nestanoví, že se jedná o upuštění právě od trestu odnětí svobody. Považuji proto za vhodné v tomto směru uvedenou definici rozšířit.

Ústředním pojmem této problematiky je pojem dohled, jehož zákonodárné vymezení rovněž nepovažuji vzhledem k významu tohoto institutu za dostatečné. Zatímco teorie rozlišuje mezi dohledem znamenajícím probaci v užším slova smyslu a tzv. „prostým“ dohledem jako pojmem spjatým s dalšími oblastmi působení probačního úředníka, zákonodárce toto rozlišení zcela ignoruje, když v § 26a a 26b uvádí univerzální definici dohledu a nerozlišuje mezi dohledem tam, kde znamená probaci, a tam, kde se sice jedná o dohled probačního úředníka, o probaci v užším smyslu však již nikoliv. Navrhovala bych tyto dva obsahově sice podobné, významově však rozdílné pojmy terminologicky odlišit, a to například v zákoně o Probační a mediační službě, kde na rozdíl od trestního zákona chybí jakákoliv definice dohledu, přestože tento institut představuje stěžejní náplň práce probačního úředníka.

K terminologii se váží ještě některé další připomínky, již zmíněné a rozvedené v práci. Jedná se o nevhodné použití sousloví „přiměřená omezení a přiměřené povinnosti“ v § 16 odst. 3 písm c) zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Nevhodnost zde spočívá v tom, že v § 2 písm. e) téhož zákona se uvádí, že přiměřená omezení a přiměřené povinnosti ve smyslu trestního zákona a trestního řádu zde nahrazují výchovná opatření.

Další nedostatek představuje dvojí, zcela rozdílný význam termínu probační program, který u dospělých odsouzených znamená program výkonu dohledu, zatímco zákonem o soudnictví ve věcech mládeže je chápán jako samostatné výchovné opatření.

Otevřenou zůstává otázka rozporu povinnosti osoby podrobené dohledu umožnit probačnímu úředníkovi vstup do svého obydlí s ustanovením čl. 12 odst. 3 Listiny chránící nedotknutelnost obydlí, s jejímž řešením by se měl zákonodárce v budoucnu rovněž vypořádat.

Vedle výkonu dohledu jako probace v užším smyslu tvoří dnes náplň činnosti probačních úředníků celá řada aktivit uplatňujících se jak ve fázi předrozsudkové, tak ve fázi po vynesení rozsudku. Významné rozšíření oblasti působení probačních úředníků přinesl zákon o soudnictví ve věcech mládeže, který rovněž probaci pojímá v jejím širším významu.

Mediace, na rozdíl od probace, není pojmem vlastním výlučně trestněprávní oblasti. V trestním právu představuje mimoprocesní postup představující zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným, jež je předmětem daného trestního řízení, přičemž cílem je dosažení takového výsledku, který bude mít určitý význam pro rozhodování v trestním řízení.

Mediaci v trestních věcech tedy nelze ztotožňovat s procesním projednáním a rozhodnutím věci mimo standardní řízení. Tato tradiční alternativní metoda řešení konfliktů je v trestním právu charakteristická zejména zásadou souhlasu obviněného a poškozeného s jejím prováděním a tím, že skutečnosti, které se týkají stíhaného trestného činu a které vyjdou najevo v průběhu mediačního jednání, nemohou být použity jako důkaz ve standardním trestním řízení. V rámci mediace nelze řešit otázku viny či nevinu obviněného ani skutkové okolnosti

týkající se stíhaného trestného činu, neboť toto je vždy vyhrazeno dokazování v řízení před soudem a rozhodnutí soudu.

Mediace v trestním právu přispívá k účelnějšímu využívání alternativních možností projednání a rozhodnutí určitých trestních věcí mimo standardní hlavní líčení, vede k individualizaci trestního postihu obviněných a současně k posílení postavení poškozených, k širšímu uplatnění alternativních sankcí a k zintenzivnění prevence kriminality a humanizaci justičního systému. Ve vztahu k osobám obviněných a poškozených představuje rychlou a neformální metodu, jak eliminovat jejich vzájemné negativní emoce, objasnit příčiny sporu a nalézt takové řešení, které vyhovuje oběma stranám, jež mají v průběhu mediačního procesu rovnou příležitost jej ovlivňovat.

Využití mediace v české trestněprávní praxi je spojeno především s tzv. odklony v trestním řízení, které spadají do kategorie alternativ ke standardnímu trestnímu procesu a jejichž součástí je vždy rozhodnutí příslušného orgánu o upuštění od trestního stíhání, resp. o zastavení trestního stíhání. Je však třeba poznamenat, že mediace není teoreticky vyloučena z žádného trestního řízení a není ani omezena pouze na určitou část procesu.

Na závěr je nutné upozornit, že kvalita výkonu probační a mediační služby do značné míry souvisí s kvalitou středisek a zejména jejich dostatečným personálním obsazením. Nedostačující počet úředníků je přitom problémem, se kterým se Probační a mediační služba ČR potýká prakticky od počátku a který dosud nebyl uspokojivě vyřešen. Dle aktuálního sdělení Probační a mediační služby ČR je u nás v současnosti v 74 střediscích zaměstnáno 201 úředníků a 76 asistentů. Za účelem efektivního fungování probační služby je přitom

nutne, aby v budoucnu došlo k rozšíření počtu těchto zaměstnanců. Zavedení alternativních způsobů řešení trestních věcí do českého trestního zákonodárství nepochybně je krok správným směrem, je však třeba rovněž vytvořit takové podmínky, aby k těmto řešením mohlo být ve vhodných případech dostatečně přistupováno a především, aby tato řešení plnila svůj účel.

SEZNAM LITERATURY A JINÝCH PRAMENŮ

- Derks, J. et al.: *Probace v Evropě*, IKSP, Praha 1996.
- Fenyk, J., Sotolář, A., Sovák, Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*, *Trestní právo* 1998, č. 1.
- Hrušková, O., Ouředníčková, L., Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační a mediační služby*, *Trestní právo* 1997, č. 7-8.
- Jelínek, J. et al.: *Trestní právo procesní*, 4.vydání, Eurolex Bohemia, Praha 2005.
- Jelínek, J., Sovák, Z.: *Trestní zákon a trestní řád*, 24. vydání, Linde, Praha 2006.
- Karabec, Z.: *Zavedení institutu probace do právního řádu České republiky*, *Bulletin advokacie* 1997, č. 4.
- Knoblochová, V.: *Alternativní způsob řešení sporu: porovnání soudního smíru a mediace*, *Právník* 2000, č. 9.
- Nezkusil, J.: *K některým otázkám institutu probace*, In: *Sborník prací z trestního práva (Solnařova pocta)*, Univerzita Karlova, Praha 1969.
- Púry, F., Šámal, P.: *Nad jedním rozhodnutím o probaci*, *Trestní právo* 1997, č. 7-8.
- Restorativní justice: Sborník příspěvků a dokumentů*, IKSP, Praha 2003.
- Riskin, L. L. et al.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*, *Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici*, Praha 1996.
- Rizman, S., Šámal, P., Sotolář, A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*, *Trestní právo* 1997, č. 1.
- Rozum, J., Kotulan, P., Vojtěch, J.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR*, IKSP, Praha 2000.
- Sotolář, A.: *Specifika probačního dohledu podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže*, *Trestněprávní revue* 2005, č. 9.

Sotolář, A., Púry, F., Šámal, F.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, C. H. Beck, Praha 2000.

Šámal, P.: *Probační a mediační služba*, Sociální politika 2001, č. 5.

Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušková, M.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže-komentář*, C. H. Beck, Praha 2004.

Ščerba, F.: *K činnosti probační a mediační služby v řízení ve věcech mladistvých*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003.

Ščerba, F.: *K právní úpravě odklonů v řízení proti mladistvým*, *Trestní právo* 2005, č. 5.

Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*, *Trestní právo* 2002, č. 6, č. 7-8.

Ščerba, F.: *Podmíněné odsouzení po novele č. 265/2001 Sb.*, *Trestní právo* 2002, č. 2.

Válková, J.: *Referenční příručka k zákonu o trestním soudnictví Velké Británie*, IKSP, Praha 1991.

Vanduchová, M.: *K ukládání sankcí podle zák. č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže*, In: *Problémy trestního postihu mladistvých*, Sborník příspěvků k aktuálním otázkám trestního práva, Univerzita Palackého, Olomouc 2003.

Větrovec, V., Nedorost, L., Sovák, Z., Adamcová, Z.: *Zákon o mediaci a probaci-komentář*, Eurolex Bohemia, Praha 2002.

Zehr, H.: *Úvod do restorativní justice*, Sdružení pro probaci a mediaci v justici (SPJ), Praha 2003.

Zezulová, J.: *Zamyšlení nad postavením a činností probačního pracovníka u okresních a krajských soudů v České republice*, *Časopis pro právní vědu a praxi* 1997, č. 2.

Internetové zdroje:

www.juristic.cz

www.justice.cz

www.mpsv.cz

www.psp.cz

<http://spj.cz>

www.homeoffice.gov.uk